ТОМАС СТЕРНЗ ЕЛІОТ

Вибране

ТОМАС СТЕРНЗ ЕЛІОТ

Вибране

З англійської

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1990

ББК 84.4Вл+84.7США
Е46

До книжки увійшли вибрані вірші та поеми найвидатнішого англо-американського поета XX століття, лауреата Нобелівської премії, митця, чия творчість відзначається масштабністю філософського пошуку та високою напругою інтелектуального осягнення буття і проблем світової культури.

В книгу вошли избранные стихотворения и поэмы наиболее выдающегося англо-американского поэта XX столетия, лауреата Нобелевской премии, художника, чье творчество отличается масштабностью философского поиска и высокой напряженностью интеллектуального постижения бытия и проблем мировой культуры.

Упорядкування, передмова та примітки
Соломії ПАВЛИЧКО

Художник *Юрій СКОВОРОДНІКОВ*

Редактор *М. Н. МОСКАЛЕНКО*

Е $\frac{4703040200—208}{M205(04)—90}$ 208.90

ISBN 5-308-00753-5

© Упорядкування, передмова, переклад українською мовою, примітки, художнє оформлення. Видавництво «Дніпро», 1990.

ПОЕЗІЯ ТОМАСА СТЕРНЗА ЕЛІОТА

Поезія Томаса Стерна Еліота вимагає надзвичайно уважного та вдумливого читання. Читання побіжне або вибіркове здатне породити цілий міраж хибних уявлень про зміст і значення його творчості. При поверховому знайомстві легко впевнитися, що поет побачив світ як хаос і відобразив його в потоці свідомості, з якого де-не-де виринають уламки предметного буття, і не помітити наполегливого пошуку ідеї, якій би цей хаос підпорядковувався. Можна впевнитися, що скептицизм поета всеохопний, і не помітити його релігійності, інстинктивної потреби віри. Можна впевнитися, що перед нами агностик, і не помітити, як він прагне означити абсолютну істину, універсальну правду. Нарешті, можна утвердитися в думці, ніби його поезія деструктивна, і не зауважити, що, руйнуючи одну недосконалу філософію, він творить іншу, на жаль, теж не вельми досконалу.

Але і в цих протиставленнях не все правда, тобто істинна як перша, так і друга частина опозиції. І річ тут, звичайно, не в еволюції, не в тому, що спочатку вірш Еліота визначався безладом, скепсисом, руйнуванням, а в кінці — ладом, вірою й умиротвореністю. І в 1915 р., на зорі модерністських захоплень, і в сорокових, коли завершувався його «класицистський»

період, мислення поета було антиномічним. Суто філософська термінологія тут не випадкова. Подібно до заново відкритих ним англійських метафізиків, подібно до висміяного ним Емерсона, подібно до Шеллі, котрий приваблював поета як очевидний послідовник Данте, Еліот був передовсім мислителем. І не тільки тому, що в його поезії трансформувались філософські ідеї А. Бергсона чи Ф. Г. Бредлі. А тому, що її інтелектуальна насиченість (як і пафос його прози) дають підстави приєднувати Еліота до філософської традиції, що тягнеться від Шопенгауера і Ніцше до Шпенглера, з ідеями якого вірш Еліота виявляє безперечну співзвучність.

Усвідомлення кризи старого гуманістичного ідеалу визначило світовідчуття літератури на рубежі століть, засвоєне Еліотом. Успадкувавши розчарування в цілісній і благородній суті людини, пережите Бодлером і Конрадом, Блоком і навіть молодою Лесею Українкою, Еліот пішов далі. Він відчув вразливість старого гуманізму, витвореного титанами Відродження й романтизму, відчув обмеженість просвітницького раціоналізму і згубний вплив буржуазної цивілізації на культуру й мораль. Шукаючи для культури рятунку, Еліот прийшов до релігії, що, можливо, й забезпечувало духовність, але позбавляло свободи. Очевидно, тому в Еліота не виявилося послідовників, а його модель художнього мислення, етапна й еталонна для модернізму, не знайшла продовження у сьогоднішньому дні.

Томас Стернз Еліот народився 26 вересня 1888 року в американському місті Сент-Луїс. Він був наймолодшим сином у багатодітній сім'ї, яка славилася своїми традиціями і давньою історією. Предок поета кальвініст з Сомерсета Ендрю Еліот залишив Англію в кінці XVII століття. Дід — Вільям Грінліф Еліот — був унітаріанським священиком, і сам Емерсон захоплювався його проповідями. 1834 року цей ревний духівник покинув рідний Бостон, перебрався на берег Міссісіпі, де заснував свою церкву. Воля й релігійна пристрасність діда були настільки могутніми, що й після смерті, яка спіткала йо-

го за рік до народження майбутнього поета, він правив своєю родиною, підтримував у ній новоанглійський лад, в якому суворість поєднувалась з інтелектуальністю й ідеалами служіння батьківщині. Батько поета Генрі Веар Еліот перший в історії сім'ї відкинув традиційний для всіх Еліотів фах священика. Він хотів бути художником, та, відмовившись від екстравагантної мрії, став комерсантом. Мати поета Шарлот Ченсі Стернз мала натуру творчу, писала вірші. Уже відомим письменником Еліот опублікував її поему «Савонарола» з власною передмовою.

Сам він почав писати поезії з дванадцяти років, наслідуючи різних авторів — від Омара Хайяма до Байрона й Свінберна. Незважаючи на артистичні нахили і ретельність, у школі вчився не ідеально. 1906 року вступив до Гарвардського університету. За спогадами сучасників, Еліот-студент був гарним, стрункім, елегантним (цю рису відточував ціле життя), з підкреслено вишуканими, часом до неприродності, манерами і південним акцентом. Південцем він себе, звичайно, не почував і акценту доволі швидко позбувся, як позбувся згодом і американських ознак у мові й способі життя. Еліот згадував, що вже у студентські роки не міг чітко визначити, до якого з регіонів США належав, яку традицію представляв. Він не був людиною з Півночі, тому що народився у штаті Міссурі. Та він не міг вважатися людиною з Півдня, тому що його предки походили з Півночі. Ще юнаком він не дуже-то й вважав себе американцем, йому подобався образ «чужоземця», яким він почувався в Америці, хоча, поселившись в Англії, він і там залишався «чужоземцем». До певної міри і його поезія позбавлена зовнішніх національних ознак, що дає підстави йому бути «своїм» і в американській, і в англійській, і загалом у європейській культурі. Еліотові минуло сімдесят років, коли він єдиний раз визначив національні джерела своєї творчості і назвав себе американським поетом.

Душа молодого Еліота прагнула вільного простору, якого не давало ні сімейне, ні університетське оточення, прагнула сильних почуттів, захоплюючих ідей, яких не було в тогочас-

ній рідній літературі і якими пуртувала культура європейська. Вже на другому курсі Гарварда він полюбив Бодлера і Данте, тоді ж під впливом Жюля Лафорга почав писати перші серйозні вірші. 1910 року після захисту диплома Еліот вирушив у Париж. Приїхавши до Франції поклонником символістів, Еліот досить швидко потрапив під вплив Анрі Бергсона, який саме читав лекції в Колеж де Франс. Це позначилося на нових віршах, таких як третій «Прелюд», «Рапсодія вітряної ночі», «Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока».

У Парижі Еліотові подобалося, він плекав романтичну мрію залишитися тут назавжди й писати французькою мовою. (Цей неймовірний план врешті здійснив інший метр модернізму ірландець Семюел Беккет). Невдовзі батькам, однак, набридло субсидувати ексцентричну примху сина, й 1911 року Еліот повертається в Гарвард з наміром стати філософом. Він вивчає санскрит, східних містиків, індуїзм і буддизм. Під цей же час його увагу привертають також ідеї англійського неогегельянця Ф. Г. Бредлі. Еліот студіює його працю «Явище й дійсність» і присвячує їй свою дисертацію «Досвід та об'єкти знання у філософії Ф. Г. Бредлі». Для Бредлі реальність неподільна на окремі інтелектуальні категорії, відповідно й свідомість (суб'єкт) і дійсність (об'єкт) єдині в моменті переживання й досвіду. Особистості практично немає, існує лише індивідуальний досвід і світ як сума таких досвідів. Ідеї Бредлі вплинули на формування естетичних засад Еліота, збіглися з його прагненням творити об'єктивну поезію, позбавлену ознак авторського «я».

Всупереч сподіванням, Еліот так і не став академічним філософом — надто вже ненавидів він заскорузлий «науковий світ», вважаючи атмосферу академічного закладу згубною для інтелектуального життя. 1914 року Еліот одержує стипендію для завершення дисертації в Оксфорді й виїжджає до Англії. Поселяється в Лондоні, та занурюватися в англійську університетську рутину не поспішає. Він, звичайно, допише дисертацію, але на захист її так і не поїде. І до Америки повернеться тільки через сімнадцять років англійським підданим.

За порадою друга студентських років поета Конрада Айкена, Еліот приходить до поета Езри Паунда, який ось уже п'ять років живе в Лондоні. Паунд у захваті від «Пісні кохання Дж. Альфреда Пруфрока», хоч незадовго перед тим один знавець поезії назвав її «цілковитим божевіллям». Вірш надіслано до Гаррієт Монро, редакторки чіказького журналу «Поетрі», навколо якого гуртуються молоді авангардисти й новатори. 1915 року відбувається поетичний дебют Еліота. Паунд знайомить його з американцями Хілдою Дулітл та Джоном Гулдом Флетчером, учасниками експериментальної поетичної школи «імажизму». Еліот потрапляє до літературних салонів, зустрічається з Олдосом Хакслі, Девідом Гербертом Лоуренсом, Річардом Олдінгтоном, Бертраном Расселом, придивляється до блумсберійців, котрі об'єднуються навколо родини Вулфів. Останні приваблюють молодого поета своєю відстороненістю від едвардіанського суспільства й водночас міцною вкоріненістю в англійську традицію, про що мріє й сам Еліот, палкий шанувальник Генрі Джеймса, якого вважає найбільшим європейцем з-поміж усіх європейців.

1915 року Еліот таємно, не сповістивши батьків, одружується з Вів'єн Хейвуд, а через два роки, очевидно не без сприяння її родичів, отримує місце клерка в іноземному відділенні банку Ллойда, де працює впродовж восьми літ. Біографи не можуть відповісти, яким чином в одній людині вживався поет-бунтар і слухняний чиновник. Багато разів Еліот міг покинути цю роботу, його запрошували викладати університети, запрошували літературні журнали, пропонували допомогу друзі. Але вісім років поет жив подвійним життям, дисципліновано виходив на службу й одну за одною видавав поетичні книжки: «Пруфрок та інші спостереження» (1917), «Вірші» (1920), «Безплідна земля» (1922), «Порожні люди» (1925), писав численні рецензії, в яких виробляв свою оригінальну модель літературної історії.

В американській поезії рання лірика Еліота сприймається трагічним прозрінням після тривалого романтичного сну. Еліот

бачить людину, ув'язнену у великому місті, у ворожому суспільстві, де все кричить про неволю, безвихідь, приреченість. Бачить буржуазні вітальні, де життя проходить у претензійних розмовах та безконечних чаях і кавах (чайна ложечка стає мірилом бюргерської духовності). Бачить людей із підворіть, відвідувачів дешевих ресторанів, безпритульних мешканців запилюжених готелів. Бачить потворні хащі безликих вулиць — місто, освітлене блиском холодних ліхтарів, оповите бурими туманами жовтневої ночі. Урбаністична картина Еліота нагадує місто Блока, поета, старшого за Еліота всього на вісім років, а в контексті літературного розвитку — на цілу епоху. Еліот не бачить краси природи, любові, весни, сонця, а тільки ніч, осінь і продажних жінок у роззявлених дверях трущоби. У цих віршах немає ліричних емоцій автора у старому, романтичному розумінні, є лише авторський зір, слух і всепроникаюче почуття відрази до сучасної йому західної цивілізації, яке, прорвавшись у ранній лірищі, не втамується у спокійних пізніх квартетах.

Кульмінацією цих настроїв став шедевр молодого Еліота «Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока». Написаний у манері потоку свідомості, потоку асоціацій, твір чудово відображає певний стан об'єктивного буття епохи. Пруфрок існує у двох реальностях, у двох вимірах. Одна — об'єктивний світ, друга — безлад його почуттів і думок. Зовнішній світ активний і ворожий, тут усі предмети наче зсунулися зі своїх місць, переплуталися, втратили смисл. Це хаотичний світ постійного руху без напрямку й сенсу, без єдності й зв'язку. Це світ без часу, що обертається для Пруфрока безглуздістю власного життя, яке виявляється нудним повторенням одних і тих самих рухів, подій.

Час для Пруфрока розщеплюється на героїчний, уявний — тут вірш переходить на суворий склад Екклезіаста; і буденний, реальний. Відповідно й Пруфрок бачить себе ледь не Іоанном Хрестителем або Лазарем, котрий, всупереч біблійній версії, повернувся на землю з загробного царства. Але це миттєве видіння, яке враз зникає, залишається банальний, підстарку-

ватий чоловічок, не герой, а третьорядний персонаж історії, обережний у висловах, сміхотворний у мареннях. Вселенські питання, які нібито ставить Пруфрок,— це пуста балаканина за чашкою чаю. Поступово Пруфрокове природне низьке начало виступає у морі власного безуму. Безплідність думок і дій властиві для цього здегенерованого Гамлета XX століття, який так і не спромігся на свою пісню кохання. Еліот саме такою бачить людську суть, зовсім не високу, не благородну, не божественну, як уявлялось романтикам, підриваючи загальногуманістичну концепцію про людину як міру всіх речей. Згідно з такою критичною, антиромантичною спрямованістю, Еліот зображає героя, душа якого не темна, як могло видатися спочатку, а передовсім нікчемна.

«Пісня кохання» починається закликом до дії. Власне, весь вірш — це осмислення руху, діяння, а точніше — можливості діяння, оскільки насправді Пруфрок нікуди не йде, і все, що у вірші відбувається,— це лише думка, спогад, пам'ять. Анрі Бергсон, який вплинув не тільки на Еліота, а й на весь культурний авангард XX віку, вважав, що психічне життя людини складається з певних станів, які неперервно змінюються самі і змінюють одне одного, один в одного переходять. Він характеризував цей феномен як протяжність, durée, що, на його думку, є суттю свідомості. Протяжність свідомості породжує у Пруфрока думки про протяжність часу. Але чим більше часу має герой для майбутньої дії, тим далі віддаляється від неї. Час для діяльності та звершень перетворюється в те, що найбільш органічно відповідає натурі Пруфрока,— час для вагань. Пруфрок настільки ізольований від зовнішнього світу, що здатен звертатися тільки до себе. Його мозок роздвоюється, стирається грань між нормою і психічною аномалією. Він замикається у світі власних вигадок і власної пам'яті, пробудження свідомості для нього смертельне.

«Пісня кохання» надзвичайно переобтяжена літературними алюзіями, ремінісценціями, прихованими й відкритими цитатами. Крім того, Еліот імітує, а не раз і пародіює стилі різних письменників і цілих епох. Та все ж стиль самого Еліо-

та — не колаж; потік чужих слів і думок не приводить до інтелектуальної вторинності, за всім цим ховається глибша ідея — зміщення духовних параметрів світу.

Тим часом якщо у «Пісні кохання» уривки асоціацій ще пов'язуються між собою певною прихованою логікою, то в наступному етапному творі «Геронтіон» (1920) зв'язки в ланцюгу образів максимально ускладнюються і навіть зникають. У перекладі з грецької мови «геронтіон» означає «старий маленький чоловічок, дідок». Це прикмети героя. Він — ніякий, невизначений, аморфний, адже «втратив зір, нюх, слух, смак і відчуття дотику». Реальні час і простір не мають впливу на його свідомість, він тільки сприймає, але, на відміну від Пруфрока, не шукає жодних рішень. Він бачить свою нікчемну квартирку, господаря, в якого її наймає, жінку, яка готує чай. У цих уривках хаотичних спостережень є, проте, символічне і навіть міфологічне осмислення буття. Розірвана свідомість і суто біологічне існування геронтіона, калейдоскоп інших сатиричних типів вірша символізують загальне виродження культури під тиском цивілізації. Еліот планував зробити «Геронтіона» першою частиною великої поеми, де сконцентрувалися б його думки про згубний вплив цивілізації на культуру. Ідея її написання з'явилася наприкінці десятих років, у складні для Еліота часи. Його особисте життя було, як він сам писав, «похмурим кошмаром». Після одруження виявилося, що його дружина страждає психічною хворобою. Досвід нещасливого співжиття з нездоровою, вередливою й абсолютно чужою людиною, постійне напруження, яке й самого Еліота привело на грань хвороби, безперечно, відбилося у поемі. Його власна меланхолія, самотність, розгубленість — домінуючі настрої «Безплідної землі» — збіглися з атмосферою повоєнного часу, в якій особисті, інтимні переживання поета підносилися в ранг універсальних і загальнолюдських.

Він почав писати поему в кінці 1920 року, працював над нею важко, з великими перервами, і закінчував аж через рік у Лозанні, де лікувався від нервового виснаження. Твір цей так і не набув цілісності, і перший читач поеми Езра Паунд

сприйняв її як «низку віршів». Паунд не заглиблювався в інтелектуальний задум «Безплідної землі», він захопився музикою вірша й повикидав усе, що, на його думку, цю музику порушувало. Тому логічні зв'язки у тексті й підтексті поеми ще більше змістилися, ускладнилися, а в деяких місцях і втратилися. Після публікації поеми частина читачів назвала Еліота «пророком», не підозрюючи, як безжально Езра Паунд шматував довірене йому «пророцтво».

Головна риса поеми — подвійність, а ще точніше — множинність значень кожного образу, кожного слова. Думка, сюжет розгортаються принаймні у двох площинах. Сцени сучасного накладаються на видіння минулого, що створює ілюзію нерухомості часу. За колізіями й емоційними драмами твору лежать прадавні міфи. У центрі їх — міф про Короля-Рибалку. Як свідчить етнограф Джессі Вестон, цей міф складає основу середньовічного комплексу англійських легенд про пошуки святого Грааля, чаші, якою Христос обносив апостолів під час їхньої останньої, Тайної вечері. Чаша може повернути родючість країні Короля-Рибалки, а йому самому — чоловічу силу, якої його позбавлено в кару за наругу над хранительками святого талісмана. Для цього лицар має знайти Каплицю Небезпек і здійснити там певний магічний ритуал. Свої ідеї Дж. Вестон висловила у книзі «Від ритуалу до лицарського роману» (1920), на яку спирався Т. С. Еліот. З образом Короля-Рибалки пов'язано багато ліній поеми, причому найважливіша з них — наруга над святинею, яка підсилюється мотивом наруги над Філомелою (друга частина поеми), наруги над дочками Рейну і Темзи (третя частина) — стала однією з центральних міфологем твору.

Міфи в тлумаченні Еліота живуть новим життям, розвиваються у не передбачені первісним каноном структури. Вони взаємонакладаються, переплітаються, інтерферують. Середньовічний міф про пошуки Грааля зливається з легендами про Христа, а заразом і з міфами Давньої Греції, Єгипту, Індії. У свою чергу, на це нашаровуються інші, літературні лейтмотиви поеми, серед яких найважливіші — з «Бурі» Шекспіра,

«Божественної комедії» Данте, п'єс англійських драматургів єлизаветинської доби — Вебстера, Кіда, Мідлтона. З цього плетива хрестоматійних і зовсім маловідомих образів Еліот витворює свій міф — про хаос сучасного життя, вульгарність цивілізації і прогресу, про духовну деградацію людини, про девальвацію її почуттів, про занепад культури й крах філософії гуманізму. У цьому апокаліптичному, по суті, міфі існують дві безперечні константи — безплідна, спустошена земля як символ природи й людського духу, та впертий пошук відродження, попри всю його неможливість у безплідній землі.

Перша частина поеми — «Поховання померлого» — уривки діалогів, цитати з опери Вагнера «Трістан та Ізольда», сцена ворожби, схожої на інтелектуальний ребус, картини «нереального міста», що нагадує і пекельні кола Данте, і бодлерівський Париж, постійне ущільнення й розмикання часу, сюрреалістичне чергування реальної деталі з фантастичним, немовби розмитим видивом,— усе це витворює загальне відчуття розпуки і марноти буття.

Кожне слово тут безмірно значуще, тому коментар тексту може зайняти цілу книжку. Звернемо, отже, увагу лише на центральний епізод — ворожіння на колоді Таро. Мадам Созостріс, ворожка з грецько-єгипетським ім'ям, розповідає невидимому, але присутньому героєві його долю. Карта героя — загиблий у морі фінікійський моряк Флебас. Смерть у воді — це міфологема «смерті — відродження», створена Еліотом під впливом роботи Джеймса Джорджа Фрейзера «Золота гілка» (1915), саме тієї її частини, де проаналізовано календарні ритуали, пов'язані з циклічним умиранням та народженням поганських богів. Серед них — міф про Адоніса, який для греків був символом вічного руху природи. Згідно з александрійським культом Адоніса, його статую кидали в море, що означало повернення бога в царство мертвих, після чого наставало його нове повернення на землю. Занурення символізує також хрещення за християнським обрядом, зміст якого так само багатозначний. Апостол Павло, наприклад, у своєму посланні до римлян прирівнював смерть і хрещення. Ця міфологема дотри-

кається й образу Короля-Рибалки, адже риба в найдавніших міфологіях була символом самого життя, а в мистецтві середніх віків — символізувала хрещення і Христа. Генеалогія образу Флебаса виводиться і з творчості самого Еліота — згадаймо хоча б Пруфрока, який тоне, прокидаючись від своїх фантазій, тоне в житті і з відразою до життя. Ще один ключ до образу утопленика дає рядок Шекспіра: «Де були очі — там перли нині». Фердінанд, герой «Бурі», після загибелі у воді не лише ожив, а й знайшов свою любов.

Інші фігури-карти з'являються у наступних частинах поеми. Це Беладонна, Пані Ситуацій, одноокий купець і повішеник, якого ворожка не впізнає. Крім того, вона бачить страхітливий натовп — дещо істотніше, ніж реальна прикмета нереального міста. Прогрес цивілізації перетворив людей у дегуманізовану масу. Її вируюче місиво, що зринає час від часу на сторінках поеми,— трагічне тло мандрів героя у пошуках Грааля.

Друга частина поеми — про любов. Але вже назва «Гра в шахи» свідчить, що в цій любові немає найголовнішого — почуття. Образ інтелектуальної гімнастики як своєрідного аналога любовної ситуації з'явився ще в п'єсі Мідлтона, де аристократ відволікає простолюдинку грою в шахи і спокушає тим часом її невістку. І еліотівська Беладонна у помпезному інтер'єрі, і жінки з низів, які обговорюють свої проблеми в лондонському пабі, однаково позбавлені почуттів. Адже та любов, яку вони знають,— це наруга над тілом і душею. Не випадково лейтмотивом цієї частини є міф про Філомелу.

Інтер'єр, у якому бачимо Беладонну, вишуканий, але ця пишнота мертва, складена з уламків минулих епох. І предметний, і духовний світ розпалися, розкололися на шматки, які вже не склеїш, не припасуєш. І сучасна людина мислить уламками думок, переживає уламками почуттів. Уламок — цей образ не раз ще зустрінеться в Еліота як символ духовного життя й мислення нашої епохи.

У «Вогненній проповіді» Будда закликав відмовитися від «вогню» почуттів, відійти від світу. У своїй «Вогненній пропо-

віді» Еліот показує, що залишилося в світі від вогню пристрасті. Герой поеми дивиться на ріку, яку покинули німфи, тобто сама поезія, на її береги, закидані сміттям. Тут хочеться плакати, як плакали колись іудеї на річках вавілонських. Рядок псалма вводить у твір одну з центральних тем модернізму — тему заслання, вигнання (згадаймо п'єсу Джойса «Вигнанці»). В Еліота — це вигнання не на чужині, а в спотвореному самою людиною світі.

У «нереальному» місті герой зустрічає ще одного персонажа, який начебто випав з колоди Таро, купця із Смирни Евгенідіса. У давнину сірійці поширювали легенди про Грааль і були добрими купцями, тепер сірієць (він наче нова маска Стетсона, явленого нам на початку) символізує владу бізнесу і наживи, що домінує у сучасному світі. Його єдине око — для рахування грошей. Пародійна стихія робиться тут всеосяжною: Еліот пародіює Шекспіра — письменника, якого найбільше цінує, пародіює Сафо, Стівенсона, Голдсміта, древні ритуали родючості, до яких сотнею рядків вище ставився начебто цілком серйозно, пародіює сучасну любов, вульгарну любов вульгарних людей — таких собі місіс Портер і містера Суіні, друкарки і клерка з Сіті. В кінці за аналогією з вагнерівськими рейнськими русалками співають своїх пісень три потопельниці, три дочки Темзи, які оплакують своє безчестя й свою занечищену відходами річку. Нарешті словами «Сповіді» святого Августіна герой поеми просить бога порятувати його від нечестивого клекотання пристрастей.

Подібне накладання різних ситуацій, різних часових площин і ракурсів, різних стилів властиве для міфологічного ладу всієї «Безплідної землі».

У наступній, четвертій, частині поеми збувається віщування ворожки — «Смерть від води». Гине, звичайно, не герой-оповідач, а його підміна, його карта — «фінікійський моряк Флебас». Смерть, отже, цілком символічна. Подібне вмирання і воскресіння — органічна частина старих міфологій. Але міф Еліота передбачає іншу розв'язку, в якій для сучасної людини відродження неможливе. І річ не лише у тому, що крах

ілюзій виснажив духовність, зруйнував основи будь-якої естетики.

У примітках до поеми Еліот визначав три головні теми її останньої частини. Це — втеча учнів Христа в Еммаус, подорож і наближення до Каплиці Небезпек і нинішній занепад Європи. Усі три теми, хронологічно, історично й літературно далекі одна від одної, зливаються, синтезуються у єдиній концепції.

Дорога з Єрусалима в Еммаус, якою йдуть не лише апостоли, а й незримо крокує Христос (він і є тим повішеником, про якого згадала мадам Созостріс), враз стає дорогою лицаря, котрий у пошуках святого Грааля нарешті наближається до Каплиці Небезпек. Ця дорога проходила безплідною землею, повоєнною Європою і лондонськими вулицями, гнітила ілюзією неіснування світу й образом тотального хаосу, що, судячи з приміток автора, був навіяний читанням Германа Гессе. Вмістилище талісмана виявилось останнім розчаруванням. Крик півня пробуджує блискавку й грім. А грім — теж метафора, зміст якої Еліот розшифровує згідно з древньою індійською притчею. Бог Праджапаті, творець усього живого, тричі виголошує слово «Да», яке боги, демони й люди витлумачують по-своєму. Ці слова — «датта, даядхвам, дам'ята», що в перекладі з санскриту означають «давай, співчувай, керуй»,— несподівана й малопереконлива спроба знайти у тотальній безплідності світу хоч якусь позитивну перспективу. Та емоційний дух фіналу твориться іншим — образом випаленої пустелі, лондонського мосту, що падає у вселенському ритмі, і тінями трагічних постатей — безумного Іеронімо з п'єси Кіда, рокованого на смерть Уголіно з поеми Данте й шекспірівського Коріолана, який сам себе наразив на загибель. Слова Праджапаті залишаються абстракцією, тим часом як видіння вселенського розпаду цілком конкретне, саме воно й визначає філософський пафос поеми.

Хто ж є справжнім героєм «Безплідної землі»? Міфічний Король-Рибалка? Лицар Круглого Столу? Утопленик Флебас? Новий Фердінанд? Тіресій?

За свідченням автора, головна постать твору — сліпий оракул, «адже те, що він бачить,— суть поеми». Незважаючи на фрагментарність «Безплідної землі», на плинність її образів, на невловимість, напівприсутність героя, його образ усе-таки має певні духовні константи. Як Король-Рибалка він страждає від своєї вини, як лицар Круглого Столу живе у постійних мандрах. На відміну від Фердінанда, не може народитися вдруге. І, як Тіресій, залишається тільки спостерігачем, а не активним учасником життя. У бездіяльності, що супроводжується постійним рухом,— суть його свідомості. Він дивиться, але його погляд, як у Тіресія, сліпий. Сліпота — не тільки знак об'єктивності, а й невіри. Він, як і Пруфрок, як і геронтіон, є людиною пекла, безконечні дантівські алюзії в цьому тексті не випадкові. Все життя такої людини — агонія нездійснених пожадань, слів без смислу, питань без відповіді, рухів без дії. У подвійній структурі поеми і в низці двійників (чи «масок») героя відбилася ще одна антиномія — життя безконечно приваблює саме тим, що воно є правдою, а не ілюзією, й водночас викликає відразу своєю вульгарністю: література, культура приваблює як єдиний притулок для спраглого духу, й водночас це пастка, згубна трясовина, в якій пропадає кожен, хто втрачає зв'язок з реальністю. Про це саме протиріччя, закладене у підтексті духовних пошуків Еліотового героя, Герман Гессе напише через два десятиліття роман «Гра в бісер».

Чимало сучасників сприйняло поему як одкровення людини двадцятих років, що пережила світову війну і з розгубленістю й жахом споглядає цинізм політики, економічний нелад і, найстрашніше, занепад культури, отой знаменитий шпенглерівський «присмерк Європи». У цьому, звичайно, поет невідривний від свого часу й свого покоління.

Сам Еліот, щоправда, не приймав такого формулювання. «Я не люблю слова «покоління»,— говорив він.— Коли я написав поему «Безплідна земля», декотрі з критиків оголосили, ніби я висловив «втрату ілюзій певного покоління». Це нісе-

нітниця. Можливо, я висловив їхню власну ілюзію щодо втрати ілюзій, але це не входило до моїх намірів».

А що входило? «Уникати сучасності форми й сучасності змісту», як не без епатажу закликав колись Оскар Уайлд? Еліот, безумовно, мріяв про твір на всі часи. Але «позачасовість» «Безплідної землі» ілюзорна. Поема невідривна від духовної ситуації двадцятих років як її породження, а в певному розумінні і як її творець.

1922 року одночасно з «Безплідною землею» вийшли останні частини Джойсового «Улісса». Потік свідомості визначив форму роману, потік асоціацій — манеру поеми. В обох творах фантасмагорія і символіка переплітаються з натуралізмом і відвертою пародією. І все ж головна їхня художня прикмета не у формальних новаціях і навіть не в художньому синкретизмі. Еліот сформулював її невдовзі у програмній статті з приводу «Улісса». Тут визначено суть Джойсового і свого власного стилю: «Замість оповідного методу ми тепер можемо користуватися методом міфологічним. Переконаний, що він є кроком до того, щоб знов уможливити існування мистецтва в сучасному світі, кроком до... порядку і форми».

Статті й поезії попередніх літ красномовно засвідчили, що Еліот не приймає ні романтичної, ні вікторіанської концепції мистецтва. Як Джойс, як немало інших письменників покоління десятих років, він шукав альтернативи вичерпаним літературним формам, шукав способу відтворити хаотичну повноту життя й одночасно з Джойсом (і незалежно від нього) прийшов до міфа. Саме міф створював можливість універсальної мови, саме міф відкривав шляхи до найглобальніших узагальнень, саме міф формально й інтелектуально дисциплінував мистецтво, надаючи смислу і розірваним фрагментам «Безплідної землі», і мандрам по світу та вглиб себе новочасного Улісса. Ось чому з погляду міфа ми й намагаємось розглядати головні параметри художнього світу Т. С. Еліота — час, у якому минуле, сучасне й майбутнє існують у кожній миті: простір, який легко стискається й розмикається; героїв, які, користуючись терміном К. Г. Юнга, є архетипами.

Не маючи змоги докладно проаналізувати теоретичні праці Т. С. Еліота, спробуємо бодай побіжно схарактеризувати цю своєрідну надбудову до його поезії, чи, на думку інших критиків, її підгрунтя. В період написання «Безплідної землі» Еліот заперечував необхідність відбиття у поезії конкретного соціального досвіду. Водночас вважав «чуття епохи» не лише невід'ємним, а й головним для художника. Інша річ, що герой, на думку Еліота, пов'язаний з епохою несвідомо. Таке поняття історизму лягло в основу своєрідного розуміння традиції: «Чуття історії... змушує писати, не просто усвідомлюючи себе одним із свого покоління, а й усвідомлюючи, що вся література твого народу існує одночасно і творить одночасний співмірний лад».

Традиція для Т. С. Еліота — не застигла естетична формула, не ряд імен, навіки закріплених за певними точками літературної історії. Кожна нова епоха дає новий погляд, нову перспективу, згідно з якою традиція переглядається. Переоцінка, здійснена самим Еліотом, на перше місце в англійській поезії поставила метафізиків XVII століття й відсунула в другий ряд їхнього сучасника Мільтона, а також принизила значення романтичної школи і підняла роль класицистів.

Якщо інтелектуальність і складність, притаманна метафізикам, для Еліота стає першою умовою істинності поезії, то друга умова — об'єктивність, безособовість. Поет, на думку Еліота, цікавий зовсім не своїми особистими емоціями, викликаними певними подіями його приватного життя. Поетична емоція зовсім не те саме, що емоція життєва, адже поезія — це концентрація, зокрема й концентрація емоційного досвіду, а не його однобоке відтворення. Еліот виступає проти автоматичного і пасивного фіксування побаченого й пережитого. Адже тоді головним у поезії було б індивідуальне. «Поезія не простір для емоцій, а втеча від емоцій, вона не вираз особистості, а втеча від особистості. Та, звичайно, лиш той, хто є особистістю й наділений почуттям, знає, що значить бажання від них позбутися».

1925 року Еліот пише поему «Порожні люди», де завершує

тему «Геронтіона» і «Безплідної землі», не лишаючи більше жодного просвітку у пітьмі життя, жодного притулку для надії, жодного шансу на відродження пустелі, якою зробилася, на його думку, людська душа. Здається, переповнений відчаєм поет і самого себе зараховує до порожніх людей. Світ, побачений ним (образ очей — головний у вірші), знебарвлюється, залишаються тільки обриси мертвої землі кактусів. Картина порожнечі, сірості, ніщоти, мертвотності вбивча саме тому, що не має ознак, не має не тільки суті, а й форми:

Обрис без форми, тінь без відтінку,
Паралізована сила, жест без руху.

Нервовий ритм вірша, простота слів, розмовність інтонацій, оголеність думки і почуття, майже повна відсутність прихованих цитат — усе працює на головну ідею. Колюча, «кактусна» порожнеча страхітлива, та ще моторошніша зловісна втіха, якийсь сатанинський усміх автора, котрий стежить за танком «порожніх людей» навколо кактуса (тут вірш переходить у ритм дитячої пісеньки на зразок «Не страшний нам сірий вовк»). Дорога «Безплідної землі» нагадує гонитву за ілюзією, в «Порожніх людях» Еліот спостерігає рух без мети і сенсу, говорить про абсурдність руху взагалі. У трьох важких акордах фіналу з'являється Тінь — чи то самого поета, чи то пустки, яка його огортає. Зустріч з Тінню — немов останній погляд на темінь своєї власної душі.

Чи вкладав Еліот у цей твір хоч якусь альтернативу «порожнім людям»? Деякі коментатори стверджують, що у фіналі натякається на ідею християнської любові, неможливої на «землі кактусів». Але і тут, як і в «Безплідній землі», визначальним залишається образ внутрішнього розпаду цивілізації, котра розвалюється зсередини, а не від зовнішнього поштовху або вибуху. Це пророцтво, в якому — квінтесенція модернізму, нагадує одну похмуру сцену з Джойсового «Улісса» — гру в рулетку, де замість кульок перекочуються планети.

Політичні, ідейні, естетичні позиції Еліота не раз декларувалися в заснованому ним журналі «Крайтеріон». Журнал

не мав чіткої політичної платформи і, за задумом головного редактора, відображав не одну чиюсь думку або позицію, а їхню різноманітність. Тому з першого номера — він вийшов у жовтні 1922 року — на сторінках журналу висловлювалися протилежні, малосумісні погляди, як крайньо лівої, так і правої орієнтації. Еліот мріяв згуртувати навколо «Крайтеріона» європейську культурну еліту і вже в перший рік видрукував тут твори Луїджі Піранделло, Вірджінії Вулф, Едварда Моргана Форстера, Поля Валері, Вільяма Батлера Єйтса. Умоглядно, не спираючись на історичний досвід, Еліот сконструював модель культури, не залежної від об'єктивного світу. Її неспроможність доведена історією нашого віку, доведена й поступовим згасанням «Крайтеріона», котрий навіть у найкращі часи збирав близько 800 передплатників, припинивши врешті своє існування в 1939 році.

Ставлення Еліота до різних політичних систем неоднозначне. Письменники покоління десятих років переважно з відразою ставилися до духовної культури й системи суспільних відносин свого часу. Сучасна епоха здавалася їм антиестетичною. Вину за культурну безплідність епохи Еліот покладав на цивілізацію і прогрес. Еліот заперечував буржуазні ідеали і норми, але в бідах світу звинувачував демократію. Як альтернативу їй висував опору на децентралізовану монархію і католицизм. Комунізм, правда, теж викликав у нього деяку повагу — як єдина можлива альтернатива християнству, вчення, що передбачає певний набір чітких принципів, моральну й інтелектуальну дисципліну. На честь Еліота, треба згадати і про рішуче засудження фашистського мілітаризму і шовінізму. Загалом же поет ухилявся від чіткого визначення своєї позиції, суть якої, здається, бачив у тому, щоб не визначати її остаточно. За це Паунд називав свого друга «старим опосумом» — за іменем звіряти, котре симулює смерть, щоб ошукати своїх ворогів.

1927 року Еліот таємно, як це було взагалі властиво його натурі, прийняв католицьку віру, а згодом і англійське підданство. 1928 року він видав книжку есе, присвячену анг-

лійському теологові XVII століття Ланселотові Ендрюсу, де назвав себе «класицистом у літературі, роялістом у політиці й англо-католиком у релігії». Паунд та Вірджінія Вулф висловили своє розчарування, дехто публічно звинуватив Еліота у ренегатстві. Конрад Айкен заявив, що нова Еліотова книжка наповнена «духом неприязні до всього нового й сміливого».

Черговою несподіванкою для старих друзів поета, які хотіли бачити в ньому бунтаря, виявилася поема «Великопісна середа» (1930). Крім «Чистилища» та «Vita Nuova» Данте, її джерелами стали «Сходження на гору Кармел» іспанського містика XVI століття Сан-Хуана де ла Круса (від нього поет запозичив сюжетний принцип), балада Гвідо Кавальканті «Perch'io non Spero» (цим рядком, дослівно перекладеним, відкривається поема), а також низка біблійних образів.

У першу середу Великого Посту відбувається церковне богослужіння, зміст якого — моління про благу смерть, каяття у гріхах, відмова від земних радощів. Євангельська основа ритуалу — сорокаденна аскеза Христа у пустелі й боротьба його з диявольськими спокусами. Герой поеми, звичайно, не Христос, а звичайна людина, почуття якої схожі на почуття самого поета, людина, розчарована реальним життям. Вона зрікається земного, а тому бездуховного, і звертається до неба, до Бога. Це інтимний за характером душевний переворот. У дусі любовного кодексу трубадурів, Кавальканті чи Данте образ коханої підноситься над плотську любов і прирівнюється до Богоматері. Кохана героя — небожителька, хвилююча з'ява його фантастичних снів — символізує віру.

Конфлікт усіх шести частин поеми визначається протиставленням земного і божественного, плотського й духовного, помилкового й істинного. У поемі чергуються картини понурого земного пекла і трояндових райських садів (троянда — старий християнський символ), де блукає кохана. Критики «Великопісної середи» помітили в ній заперечення реального й ствердження небесного. А крім того — геніальну музику слова і такий біль, такий драматизм переживань, яким, здається, з часів Емілі Дікінсон не було рівних в американській поезії. Зречен-

ня героя межує з самокатуванням. Розпад старого «я» передає натуралістична метафора — три білі леопарди в тіні ялівцевого куща (під кущем ялівцю благав смерті пророк Ілля) зжирають тіло, обгризають кістки героя. Образ цей неможливо забути, він вражає більше за декларованє народження нового, покірного і слухняного «я». У четвертій частині поеми герой піднімається сходами до воріт чистилища (ці сходи — вигадка Данте). Ідучи шляхом спокус і боротьби, він бачить фальшиві й справжні зблиски реальності, котрі не дають спокою і тут, на порозі жаданої смерті. Прощання з життям самотньої і стражденної людини виявляється не радісним, а гірким, а її покірність, зречення й віра — не абсолютними. Абсолютні, мабуть, лиш сумніви, які роздирають їй мозок, подібно до того, як леопарди шматують тіло. Так само й у невеликому циклі віршів «Аріель», написаному на різдвяні мотиви, прочитуємо почуття, глибші за релігійну впокореність. Як і у «Великопісній середі», Еліот промовляв у них універсальною мовою про повний сумнівів мученицький шлях до істини.

Багаторічні філософські пошуки Еліота завершуються у «Чотирьох квартетах» (1935—1943). Кожен квартет має назву певного місця: Бернт Нортон — помістя у графстві Глостершир, неподалік якого бував Еліот; Іст Коукер — село у Сомерсетшірі, де народився предок поета, літератор сер Томас Еліот, автор «Книги про Правителя» (1531); Драй Селвейджес — скеляста гряда на узбережжі Нової Англії, пам'ятна поетові з дитячих ліг; Літтл Гіддінг — містечко у графстві Хантінгтоншир, осередок англіканства і роялізму у громадянській війні 1641—1649 рр. Ці заголовки, проте, не передбачають надалі ні змалювання пейзажу, ні візуального тла переживань чи думок, а несуть лише настрій, асоціацію, часто зрозумілу самому тільки поетові.

Чотири іпостасі часу, чотири пори року, чотири стихії, чотири періоди людського життя входять у структуру «Квартетів». Час у кожному з них розглядається лише в одному з можливих виявів: індивідуальний, історичний, час як момент досвіду, час трансцендентальний. Одна з чотирьох стихій — по-

вітря, земля, вода, вогонь — стає символом того чи того квартету. Саме символом, адже стихії в Еліота — це передусім метафори складових частин самої людської природи. Розум людини — повітря, тіло — земля, кров — вода, дух — вогонь. Таким чином, людина трактується як віддзеркалення космосу. Чотири пори року відповідають чотирьом етапам людського життя — цілком у дусі романтизму, гаряче критикованого Еліотом.

«Квартети» написані за принципом чергування й повторення музичних тем і навіяні пізніми квартетами Бетховена. І справді, їх музична організація досконала, звучання вишукане. Зміст квартетів, завдяки домінуючим тут інтонаціям ліричної сповіді, прочитується легко, без додаткового коментування. І це при тому, що інтелектуальна організація творів, де за принципом музичної поліфонії звучать філософські мотиви, залишається досить складною.

Як і раніше, Еліота хвилюють дві проблеми — часу і руху. В тлумаченні першої нерідко добачають відгомін концепцій Бредлі, в оцінці другої — ідей Бергсона. Та це лише один бік квартетів, зміст яких не зводиться до відображення філософських постулатів конкретних мислителів. Еліот прагне схопити суть, а отже, діалектику буття. Ідея подвійності кожного феномена й боротьби в ньому протилежних начал закладена вже в епіграфах з Геракліта. Давньогрецький мислитель говорить про Логос, притаманний усім, і про те, що більшість людей все одно живуть не ним, а власним розумом. Подібно до того, як у «Безплідній землі» зливалися голоси Будди й святого Августіна, у «Квартетах» зливаються гераклітівський і євангельський Логос — початок, першопричина всіх речей. Логос, смисл, існує для Еліота поза часом, поза історією, поза самою людиною. Звідси виходить, що час, хоч і є неперервним та безконечним, насправді визначається непорушністю. Так само й рух — це рух по колу, отже, рух без розвитку. У цій подвійності — данина християнському баченню світу. Думка Еліота рухається до ствердження через заперечення. Не випадково за другий епіграф він бере афоризм Геракліта «Шлях нагору

і шлях униз — один і той самий шлях». «Іст Коукер», наприклад, складається з ланцюга подібних парадоксів: «у моєму початку — мій кінець» (лейтмотив вірша), «життя і є смерть» (парафраз відомого постулату англійського неоплатоніка XVII ст. Томаса Брауна «світ не для того, щоб жити, а для того, щоб умирати»), «темрява і є світло», «знання і є незнання», «надія і є безнадія», «наше здоров'я і є наша хвороба», тощо. Домінує у цих парадоксах, як і загалом у «Квартетах», похмурий, гіркий погляд на людське життя. Здається, поет і сам не вірить у свою віру. Вона не дала жаданого оптимізму, спокою, тож навіть у «Квартетах» Еліот залишається одним із найпесимістичніших поетів нашого століття.

Після «Квартетів», вершинної праці свого життя, Еліот майже не писав поезії. 1948 року він опублікував останній великий прозовий твір «Записки з приводу визначення культури». Того ж року отримав Нобелівську премію, яку в листі до поета Джона Берімена іронічно назвав «квитком на власний похорон». 1956 року Еліот, здається, востаннє вразив своїх уже нечисленних друзів, таємно одружившись зі своєю секретаркою, молодшою за нього майже на сорок років. З Валері Флетчер він прожив, проте, дев'ять щасливих літ, аж до самої своєї смерті у січні 1965 року.

Після того як повмирали Єйтс, Вулф і Джойс, після того як за державну зраду заарештували Паунда, що зганьбив себе колабораціонізмом, Еліот поступово перетворився на живий пам'ятник літературної епохи, про яку все більше говорили в минулому часі. Модернізм — скандальний, бунтарський, епатажний на початку своєї історії — набув у його особі академічної респектабельності, а сам Еліот став утіленням літературної стабільності й авторитету.

Написав він порівняно небагато — томик віршів, приблизно чотири сотні статей, рецензій та есе, п'ять п'єс, декілька філософських праць. Він не вірив у натхнення і сприймав поезію як тяжку, виснажливу роботу. Він умів не повторюватися, коли тема здавалася вичерпаною. Він завжди сумнівався в цінності створеного і прислухався до зауважень Паунда, хоч до

віршів самого Паунда в душі ставився холоднувато. Критичний, глумливий, він не вмів захоплюватися, і в творах своїх близьких знайомих — Вірджінії Вулф, Лоуренса, Джойса — бачив масу недоліків, а повоєнну літературу, особливо поезію, взагалі не вважав вартою уваги. Водночас як директор видавництва «Фабер енд Фабер» він уперше надрукував Маріану Мур, Лоренса Дарела, Вістена Х'ю Одена, допомагав молодим поетам матеріально, ретельно редагував їхні рукописи. Письменницьке оточення не раз засуджувало Еліота за його релігійність, консервативні політичні погляди і несправедливість ряду критичних оцінок, які він сам намагався в похилому віці переглянути.

Як безперечний класик нової художньої школи, відкритої нашим віком, Т. С. Еліот органічно ввійшов у різні європейські культури, опосередковано заторкнувши й українську. Тому за інтерпретуванням його поезії йде дискусія не лише про «метафізику» ідей та про сучасність його давніх прозрінь, а, по суті, про правомірність самої поетики абстрактного, водночас об'єктивного вірша без конкретної метафори та зовнішньої логіки. І це не теоретичне питання, а проблема напряму розвитку сучасної поезії, яку не збагнути без осмислення обраного Т. С. Еліотом шляху.

Соломія ПАВЛИЧКО

З КНИЖКИ «ПРУФРОК ТА ІНШІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ» 1917

ПІСНЯ КОХАННЯ ДЖ. АЛЬФРЕДА ПРУФРОКА

Якби я знав, що бачу тут людину,
Яка відсіль ще вернеться до світу,
Вогню б не турбував у цю годину.

Та всі дороги відсіля закрито,
І в інше вірить — то була б химера,
Тому я не боюся відповіту.

Отож ходім, удвох ходім
В час, коли вечір простягнувсь під небом цим блідим,
Як хворий на столі хірурга під наркозом;
Отож ходімо крізь порожні вулиці,
Де в мурмотінні туляться
Безсонні ночі по кутках нічліжок,
Крізь ці харчевні в запахах несвіжих
Устриць — а місто нас вестиме, наче має
Підступні наміри, неначе путь пряма є
Для тебе в нього, що веде до вбивчого питання...
О, не питай: «У чому справа?»
Час на візит — ходімо вже, їй-право.

В покої — дами; їхній клан живе
Балачками про Мікеланджело.

Туман жовтавий, що розлогу спину тре об шибку,
Жовтавий дим, котрий вологу морду тиця в шибку,
Що лізе язиком липким до закутків вечірніх,
Що до калюж і до ставків притискується чіпко —
Пічною сажею собі замурзуючи боки,
Через терасу прослизнув, зробив стрімкий стрибок — і,

Уздрівши, що уже лягла м'яка жовтнева ніч,
Кільцем круг дому закрутивсь і в сон заліг глибокий.

Воістину, надійде час
І для туману, що вздовж вулиці сердито
Клубочучись, жовтавим боком тре об шибку,
Надійде час, надійде час,
Щоб погляд оголить і з іншими схрестити,
Надійде час для втрат гірких і час для зиску,
Час для ремесел, час для рук, що схоплять чіпко
Питання — і ребром його, у власну миску...
Для мене і для вас надійде час, я знаю,
Для сотні запитань без рішення, для сотні
Видінь, з-поміж котрих не справдилися жодні,—
Надійде ще раніш, ніж час для грінки й чаю.

В покої — дами, їхній клан живе
Балачками про Мікеланджело.

Воістину, надійде час,
Щоб запитать:— чи я насмілюсь? — так, чи я насмілюсь?
Щоб рушить сходами униз, де щойно вгору виліз,
Щоб на потилиці при тім залисини відкрились.
(Вони промовлять: «Боже мій, як рано він лисіє!»)
Піджак буденний, комірець, що тре нещадно шию,
Краватку дорогу дешева защіпка тримає...
(І додадуть: «Які худі він руки й ноги має!»)
Отож, чи я насмілюсь
Потурбувати щось у цілім світі?
За мить якусь надійде час
Для рішень і для скасування їх — тієї ж миті.

Бо я вже знаю всіх їх, добре знаю;
Перегодований вечірками, вітальнями,
Своє життя я зміряв ложечками чайними;
Я впізнаю цей спів, що звільна завмирає

У глибині кімнат, крізь клавіш безнадію.
То як же я посмію?
Бо я ті очі знаю, я їх добре знаю —
Ті очі, що тебе зведуть до дефініцій,
А сформульований, мов жук на вістрі шпильки,
За склом пришпилений, де й рухатись немає
Вже змоги — як я тільки
Наважуся життя недопалком ділиться?
І як же я посмію?

Бо я ті руки знаю, я їх добре знаю —
Оголені, у перснях, білі — наче сніг
(Вночі, під лампою — у волосках рудих!),
Може, винні запахи парфумів
У моїм розгубленні та сумі?
Рука то над столом злетить, то стихне скраю...
То як же я посмію?
Як я наважусь тільки?

. . . . . .

Чи розповісти, як ішов я смерком серед вулиць
Вузеньких, між легких димів сигар поодиноких
В зубах мужчин, що де-не-де висовувалися з вікон?
Перетворитися б мені на пару грубих клешень,
Що десь вовтузяться на дні морів безмовних.

. . . . . .

Тим часом вечір мирно засинає,
Тонкими пальцями розніжений, своє
Розкинув тіло... спить... чи, може, удає,
Розпростаний поміж тобою й мною.
Чи зважусь я — по каві, по морозиву
Цю тишу розірвать, таку загрозливу?
Хоч і ридала, і клялась, і каялась моя вся
Душа, хоч голову свою (лисіючу) я бачив
На таці — не предтеча я, і все це мало значить;

Я бачив — раз сяйнувши, згасне зоряний мій час,
Служник, тихенько сміючись, пальто мені подасть...
Коротше, я боявся.

А поза тим — чи варто, врешті-решт,
По всіх тістечках, чаюваннях, джемах,
Між порцеляни та балачок чемних —
Чи, врешті-решт, і справді варто,
Урвавши мову, ставити на карту
Все навкруги — увесь цей світ без меж —
Зіжмакати, звести до вбивчого питання,
Прорікши: «Лазар я, воскрес із мертвих
Сказать всю правду, й ти від неї оживеш!»
Аби вона могла ліниво руку сперти
На крісло і промовити: «Ах, це ж
Зовсім не те. Це зайве, врешті-решт».

А поза тим, чи варто, врешті-решт,
Чи, врешті, й справді варто
По всіх минулих вечорах, вологих тротуарах...
А шурхіт сукні по паркету, а романи
Уголос, а чаї, а фортеп'яно?
А ще ж і те, про що казати рано!
Та нервів жмут немов просвічено екраном,
Отож, чи варто, зваж,
Якщо, вбрання поправивши, вона
Відвернеться спокійно до вікна
І мовить: «Таж
Це все не те. Це зайве, врешті-решт».

Ні! Я не Гамлет, я не був ним зроду.
Придворний принців я — і, коли ваша ласка,
Пожвавлю дію а чи сцені дам зав'язку,
Щось підкажу — знаряддя зручне, видно зразу:
Меткий, поштивий, радий послужити,
Старатливий, хоч трохи й нуднуватий,

Тупий злегенька, ніде правди діти,
Подеколи, нівроку, смішнуватий,
А часом — майже Блазень.

Я старіюсь... Я старіюсь... І стану
Дідуганом у пожмаканих штанях.

Чи сховаю пліш під чуба? Чи насмілюсь з'їсти грушу?
Чи, штани надівши білі, бережком гуляти мушу,
Де наяди виливають в співі душу?

Їхній спів — напевно не для мене.

Ось на хвилях верхи мчать вони у далеч,
Розпустивши сивим хвилям довгі коси,
Поки вітер їх то вниз, то вгору носить.

Нас затягне у глибінь зелену
Сонм русалок, в буру водорость повитих,
Й людський голос збудить нас, аби втопити.

ПОРТРЕТ ДАМИ

Ти блуд вчинив — але було це
В чужій країні, та й жона ота
Уже померла.

«Мальтійський єврей»

I

У млі й диму згасає день грудневий,
І дійство розгортається — бо ніби час:
«Я вечір цей приберегла для вас».
Чотири свічки в сутінках іскриться,
Чотири кола угорі від світла мерехткого —
Мов у Джульєттиній гробниці,
Де все от-от з'ясується — або нічого.
Ми щойно чули, як поляк безсмертний
Прелюди творить з ніжності волосся й пучок пальців.
«Такий інтимний, цей Шопен, що, я гадаю, мусить стріти
Душа його, воскреснувши, лише і тільки друзів,
Тих, що шанують непорочність цвіту,
А не замацують у тлумищах концертних».
— Отак розмова наша, сплетена
З зітхань та жалкувань, що тут же озиваються
Бринінням скрипок й тихим тремоло корнетів,—
Розмова наша точиться
І — починається.
«О, ви не знаєте, чим є для мене друзі!
Яка це рідкісна і неймовірна річ — знайти
У цім житті, такім складнім, такім безглуздім
(Я через те і не люблю його... ви знали це?
від вас не утекти!

Які ви спостережливі, проте!),
Знайти товариша, хто має в собі те —
Хто має і дає —
Усе, чим дружба живиться, чим дружба є,
Вже те, що я кажу це вам, багато значить...
Життя без друзів — о, який cauchemar!»
Поміж скрипкових піруетів,
Між арійок надтріснутих корнетів
Я чую, як тупий тамтам
Вгризається у мозок і молотить
Свою прелюдію там,
Химерно монотонну —
Одна принаймні і чітка «фальшива нота».
— Ходім, пройдемося у тютюновім трансі,
Пооглядаєм ренесанси,
Пообговорюєм новини,
За дзигарями час звіряючи, а наостанці
Посидимо за пивом з півгодини.

II

Коли цвітуть бузки, в кімнаті в неї
Букет бузку, й одна галузка в пальцях,
Що обертається у такт її словам:
«Ах, друже мій, якби ви знали
Ціну життю, котре у вас в руках!»
(Галузка обертається помалу)
«Не цініте його, пускаєте між пальців...
А молодість коротка і без викидів сумління,
Лише всміхається, де їй бракує розуміння».
Я посміхаюся, звичайно,
І попиваю чай.
«І все ж оці квітневі надвечір'я —
Що наче спомин про відспіване, про весняний Париж —
Приносять мир у душу, і я бачу й вірю,
Що світ ще зовсім молодий і повний дивовиж».

У серпні знов цей голос — мов настирний,
Нечистий тон поламаної скрипки:
«Я певна — почуття мої близькі вам,
Ви серцем зрозуміти їх спроможні,
Ви простягнете руку й через прірву.
У вас нема п'яти Ахілла, ви — непереможні
І підете вперед, щоб, осягнувши ціль,
Сказать собі: таж не один пішов ні з чим звідціль!
Однак що я вам, друже мій, що я вам можу дати,
Щоб ви взяли з собою у життя?
Хіба лиш дружбу й співчуття
Тієї, що то їй уже недовго мандрувати...

Я ж буду тут вгощати друзів чаєм...»

Хапаюся за капелюх — бо що скажу навзаєм,
Які ще малодушні віднайду слова?
Ви ж бачите: сиджу щорання в парку, всує
Вичитуючи комікси й спортивні звіти.
Та зокрема нотую,
Що на балу в поляків грека вбито,
З'явилася нова графиня на кону,
Збанкрутував черговий бідолаха...
Та я і оком не змигну,
Ніщо мене не виб'є з рівноваги —
Лиш катеринка, коли втомлено й скрипливо завирганить
Якийсь заїжджений мотивчик балаганний,
І гіацинти розпахтяться, і повіє
Чимсь... наче споминами про чужі бажання й мрії.
Не знаю — все це добре чи погано?

III

Ось і жовтневий вечір: все, як і завжди,
Тільки ледь-ледь ніяково, ледь-ледь не по собі.
Іду нагору сходами і чую, далебі,

Що я не йшов, а ліз на чотирьох сюди.
«Ви за кордон збираєтесь... А вернетесь коли ж?
Одначе, недоречне запитання.
Таке щось наперед сказати годі —
Вас там чекає стільки дивовиж!»
Мій усміх плюхкає поміж дрібничок на комоді.
«Ви хоч напишете мені?»
Враз самовладання моє спалахує, мов гніт:
Так я і знав. Квит.
«Останнім часом я не раз себе питала
(Хоч, правда, лиш кінець початок схвалить) —
Чому ми друзями не стали?»
Я — хтось, хто посміхається; ловлю зненацька
Його обличчя, в дзеркалі відбите.
А самовладання все тане, в темряву повите.

«Адже всі наші друзі так казали,
Всі вірили, що наші почуття не можуть розминутись!
Мені й самій так важко це збагнути!
Що ж, покладімось відтепер на долю.
Листів принаймні я від вас чекаю.
Можливо, ще не пізно, хто те знає.
Я буду тут — вгощати друзів чаєм».

І мушу позичати на ходу
Бозна-чиї подоби, щоб знайти потрібну...
Немов ведмідь на ярмарку, кружляю в танці,
Кривляюся, мов мавпа, варнякаю, як какаду.
Ходім, пройдемося, у тютюновім трансі...

Гаразд! А що, коли вона помре — одного дня, під вечір,
Як сивий дим розчиниться в черленій жовтизні;
Помре, а я лишусь отак, з пером в руці,
А дим сідатиме дахам на плечі,
І, сумнівами скутий,
Не знатиму, чи відчуваю щось, чи ні,

І як мені збагнути —
Запізно чи зарано ще, чи вища мудрість в цім?..
І зрештою, чи не її це право?
Ця музика кінчається цікаво —
«Вмираючим кадансом»...
Тепер — як ми говоримо про смерть —
Чи матиму я право посміхнутись?

ПРЕЛЮДИ

I

Біфштексами пропахлий вечір
По коридорах покотився.
Шість годин.
Підпалено зимові дні всі
З обох кінців. В сувої злив
Дощ покидьки стулив.
Вологий лист причіпливим стає.
Газети — наче в мокрім часі верстви.
Дощ б'є
В скіптявілий димар — більмо розверзте.
Із ринви на візницьку бричку ллє
Вода, що з морди кінської парує.
Ще — лампа мерехтливо час пантрує.

II

Вже день до пам'яті прийшов
Від запаху старого пива.
На тирсяній підлозі вулиць
Сліди брунатних підошов —
До кави йдуть.

О скільки дивних маскарадів! —
То час накоїв.
У всіх подяк — єдина суть.
На тінях рук вона звелася
До стель мебльованих покоїв.

III

З-під ковдри вивільнились ви
І горілиць лягли в чеканні.
Та вимагаєте дрімотно
Від ночі самовикриттів.
У вас душа — з брудненьких марень.
Вони підстрибують до стелі.
Та раптом — в шпари — вдерся світ.
І світло звивисто з'явилось.
Кричать на ринвах горобці.

Ще дуже важко вам прийняти
Реальності раптову яву.
І ви скоцюрбились на ліжку,
Викручуючи папільйотки
Чи — охопивши жовті п'яти
Долонями немитих рук.

IV

Душа над містом простяглась
У збляклім небі в високості,
Юрмою стоптана вона
Ущент о п'ятій і о шостій;
Люльки набиті, скверик, площа —
З газет довіра піднялась
До певності підвалин, тощо...

І рветься вулиця брудна
Заволодіти світом цілим.

Фантазії блискучим пилом
Довкола вражень мерехтять:
Між ними — невимовно ніжна,
Стражденна невимовно стать.

Утрися й смійся: обертання
Світів подібне до жінок,
Що хмиз у давнину збирали.

РАПСОДІЯ ВІТРЯНОЇ НОЧІ

Опівніч.
По звивах вулиці впродовж
За товщею вже тане товщ
Пам'яті — місяць знов її складає,
Й вона замови місячні шепоче,
Ясні зв'язки втрачає, хоч не хоче,
І поділки та вузлики свої...
І кожний вуличний ліхтар
Б'є, лиховісний, мов тамтам,
І скрізь, по всіх просторах ночі,
Тьма трусить, трусить пам'ять,
Мов божевільний хтось — суху герань.

Пів на другу.
Ліхтар бурмотів,
Ліхтар белькотів,
Казав ліхтар: «Глянь на жінку,
Що вагається до тебе крок ступити в світлі
Дверей, що посмішкою розчахнулися до неї.
Бач, подолок її спідниці
Розірвався і забруднився,
А кутик ока скручується
Скрутнем шпильки».

Пам'ять високо підкидає
Покруцтво порохняве —
На березі карлючкувату гілку
Обгризену, обшмульгану до блиску,
Мов таємницю кістяка
Свого дав світ — вона така
Заклякла, біла;
На заводськім подвір'ї зламану пружину
(Іржа їсть форму, де немає змісту-сили),—
І хвалиться пружина: «Вдарю!»

Пів на третю.
Ліхтар сказав:
«Поглянь на кошеня, що в риштаку захрясло:
Облизуючись, пожира
Кавалок згірклого, брудного масла».
І машинально так рука дитини
Взяла й поклала до кишені цяцю, що котилась мимо.
В очах дитини не побачив я нічого.
На вулиці я бачив очі,
Що тислись у віконниці, в освітлені щілини,
І бачив рака у ставку надвечір
Старого та банькатого, він учепився клішнями
В дрючок, що я йому простяг.

Пів на четверту.
Ліхтар бурмотів,
Ліхтар белькотів у пітьмі.
Ліхтар мугикав:
«Глянь на Селену,—
La lune ne garde aucune rancune,
Вона сонно моргає,
Усмішку у всі куточки посилає.
Вона моріжкам чуба пригладжує.
Місяцелика пам'яті збулась.
Розмиті віспини на круглому лиці,

Рукою скручує троянду із паперу,
Що пилом тхне й одеколоном.
Вона одна
На всі ті звичні запахи нічні,
Що через голову її все плинуть, плинуть».
Приходить спомин, в'яне,
Той спомин про сухі, безсонячні герані
Та про пилюку по щілинах,
Про запах смажених каштанів скрізь по вулицях,
Про запахи жіночі у зашторених кімнатах,
Про цигарковий дух у коридорах
Та про коктейлів дух у барах.

Ліхтар сказав:
«Четверта година.
Ось номер на дверях.
Пам'ять!
Ключа ти маєш.
Від лампочки на східцях кругла пляма.
Нагору.
Постіль розкрита, зубна щітка — на стіні;
Черевики за двері, спи, готуйся жити».

Ножа останній викрутас. І квити.

РАНОК БІЛЯ ВІКНА

Вони гуркотять тарілками, сніданок готуючи
В кухнях підвальних уздовж вичовганих тротуарів,—
Зрозумілі мені душі смутні покоївок,
Що проросли без надії за воротьмй...

Коричневі хвилі туману набігають на мене
Круговоротом облич на дні вулиці,
Зриваючи з перехожого, гряззю забризканого,
Безпричинну усмішку, що висне в повітрі
І щезає над низкою дахів.

«БОСТОН ІВНІНГ ТРАНСКРІПТ»

Читачі «Бостон Івнінг Транскріпт»
Під вітром гойдаються, наче стигле колосся у полі.

Коли вечір стрімко і обережно проходить по вулиці,
Пробуджуючи в одних апетит до життя,
Іншим приносячи «Бостон Івнінг Транскріпт»,
Я піднімаюся сходами і дзвоню, позираючи
Знуджено — з таким виразом я мав би кивнути,
прощаючись із Ларошфуко,

Якби була ця вулиця часом, а він стояв би в кінці,—
І я промовляю: «Кузино Генріетто, ось «Бостон
Івнінг Транскріпт».

ТІТКА ГЕЛЕН

Цнотлива Гелен Слінгсбі мені доводилась тіткою.
Хатка її стояла зовсім поруч з майданом,
І четверо слуг ретельно опікувалися тіткою.
Нині ж, коли вона вмерла, впала тиша під небесами,
І тиша на її закутку вулиці.
Лиш закрити встигли віконниці — вже трунар витирав ноги,
Бо речі гатунку такого для нього — невдивовижу.
А про псів піклувались чуло,
Та невдовзі — вмер ще й папуга,
Годинник з Дрездена й далі цокотів на камінній дошці,
На обіднім столі лакей сидів
І тримав на колінах покоївку,
Ту, що з такою увагою ставилась до небіжчиці.

МІСТЕР АПОЛЛІНАКС

Яка новина! О Геркулесе, яке диво! Людина — це вправна істота з багатьма хитрощами.

Лукіан

Коли містер Аполлінакс був у Сполучених Штатах,
Сміх його видзвонював серед чашок.
Я подумав про Фрагільйона, боязку постать серед беріз,
Та про Пріапа в кущах, що витріщився
На пані, що гойдається на гойдалці.
В палаці місіс Флакк, у професора Чаннінг-Чіти
Він реготав, як безвідповідальний зародок.
Регіт його був підводно-глибокий,
Мов регіт старигана морського
Під кораловими островами,
Де тіла потопельників, зронені з пальців прибою,
Корчаться в зеленій тиші й кануть на дно.
Я під стілець заглянув, чи не качається там
голова містера Аполлінакса,
Глянув, чи не вищиряється з-над ширми,
З водоростями в чуприні.
Суха, палахка його мова пожирала вже надвечір'я,
А я чув тупіт кентавра копит по кам'янистій землі.

«Чарівний він чоловік...» — «Та, зрештою, що він
мав на увазі?»
«Його загострені вуха... Чи він не схибнувсь?..»
«Щось у його словах мене за живе зачепило...»
Про вельможну вдову місіс Флакк, про професора Чіту
з місіс Чітою
Запам'ятав я кружечок цитрини й надкушене печиво.

ІСТЕРІЯ

Вона захлиналася реготом, і я відчув — регіт мене поглинає, я стаю його часточкою. Зуби її раптом зблискували, наче загін вояків на муштрі. Її рвучкий віддих утягував мене досередини, я остаточно пропав у темних закутах її горла, здушений судомою невидимих м'язів. Літній льокай стелив тремкими руками біло-рожеву серветку поверх іржавого зеленого столика, весь час повторюючи: «Коли леді та джентльмен бажають випити чаю в саду, коли леді та джентльмен бажають випити чаю в саду...» І я вирішив, що коли груди її таки перестануть здригатися, якісь уламки вечора ще можна буде зібрати докупи,— і зосередився щонайретельніше на цій думці.

LA FIGLIA CHE PIANGE

Як мені тебе називати, дівчино?

Схилившись над вазоном, стала ти
На марші сходів —
О світла, світла в коси заплети —
До себе свій букет притисни —
І кинь його на землю. Подив
І болісний, і беззахисний,
Та світла, світла в коси заплети.

О, як все передбачити неважко:
Його нема, вона горює тяжко —
Від неї він пішов —
Пішла душа з пораненого тіла,
І тіло — оболонка вже спустіла,
Та я знайду
Не зболену любов —
Щось інше, зрозуміле і звабливе
Як потиск рук, як усмішка зрадливе.

Вона — вже спогад. Та крізь осінь тьмаву
Багато днів ще і годин

Її волосся, що на руки впало,
І руки, що букет стискали,
Бентежили мою уяву.
О що, коли б вони лишились разом!
І досі, як нудьгую сам-один,
Мене ця думка розважає часом.

З КНИЖКИ «ВІРШІ» 1920

ГЕРОНТІОН

По суті, ти не знаєш
Ні юності, ні старості, а бачиш
Їх, наче в сні по ситому обіді.

Ось я, старий, у місяці сухому
Я жду дощу. Мені читає вголос хлопчик.
Не був я ані під гарячими воротьми,
Ані під теплим дощем не бився,
Ані в болоті по коліна, мухами обліплений,
Я не вимахував мечем.
Дім мій розвалюється на очах,
А власник, єврей, розсівсь на підвіконні —
Десь у шинку антверпенському вилуплений,
В Брюсселі спаршивілий, в Лондоні облізлий.
Ночами кашляє коза у полі нагорі;
Каміння, мох, очиток, залізяччя, кізяки.
Для мене жінка варить їсти, чай готує,
Чхає вечорами, з мийницею буркотливою воює. Я ж старий,
Безкебетна голова серед вітрів.

Знамення видаються чудесами. «Хочемо побачити
ознаку від тебе!»
Слово в слові, нездатному промовити слово,

Пітьмою сповите. О юній порі року
Явився Христос — тигр
У маї осквернéнному, коли дерéн, каштан і дерево
іудине в цвіту,
Аби його і з'їли, й розділили, й випили
Між пошептами: містер Сільверо
В Ліможі, ніжнорукий,
Що всю ніч у кімнаті за стіною проходив;
Та Хакагава, що розкланюється серед Тіціанів,
Та мадам де Торнквіст, що в темній кімнаті
Поглядом рухала свічки; фройляйн фон Кульп
Аж обернулась від дверей. Човники без ниток
Тчуть вітер. Я живу без привидів,
Старик у домі з протягами
Під белебнем, обвіяним вітрами.

З таким знаттям — яке-то прощення? Подумай,
Скільки в історії прихованих ходів-переходів,
хитромудрих коридорів,
Потаємних виходів. Ошукує вона шепотом шанолбюства,
Веде нас марнославством нашим. Тож подумай;
Дає історія, та тільки як задивимося в інший бік,
І вже ж дає так недоладно та підступно,
Що від дання того розпалюється голод наш. Запізно
Дає те, в що не віримо уже, а як і віримо,
То тільки пам'яттю схололих поривань. Зарано
Дає до рук слабких тому, хто дума, що без цього
обійдеться,
Аж поки, перестрашений, спохопиться. Подумай:
Нас не рятує ані страх, ані хоробрість. Наша доблесть
Породжує немислимі пороки. Лиходійства
Безсоромні наші накидáють нам чеснот.
Ці сльози струшуються з дерева, що родить гнівом.
Тигр удирається у рік новий. Нас пожирає.
Вдумайся нарешті:
Нічого ми не виснували, поки я

Клякну тут, у винайнятім домі. Вдумайся нарешті:
Я ж недаремно виставив себе
І не з намови
Дідьків забарних.
Хоча б у цьому хочу бути чесним із тобою.
Я, хто був коло твого серця, віддалився од нього,
Аби красу страхом убити, а страх — копанням у собі.
Я втратив пристрасть мою — а нащо берегти,
Якщо бережене та мусить бути зраджене?
Я втратив зір, нюх, слух, смак, дотик:
Тож як вони мені поможуть ближче стать до тебе?

До тисяч вигадок вони вдаються,
Аби подовжити схололий шал свій;
Подразнюють мембрани, як прочахло вже чуття,
Гострими підливами; помножують розмай
У нетрищах дзеркал. Хіба ж павук
Ловити перестане мух? Чи довгоносик
Припинить свою шкоду? Де Баяш, Фреска, місіс Кеммел
Кружляли атомами розтрощеними ген за колом
Тремтячої Ведмедиці. Чайка проти вітру б'ється,
В ущелинах Бель-Іля вітряних, до мису Горн летить;
Біле пір'я в снігу, пучина кличе,
І ось пасати вже пригнали старика
У сонний кут.
Винаймачі в цім домі —
Думки сухого мозку в час посухи.

БЕРБЕНК ПРИ «БЕДЕКЕРІ», БЛЕЙШТЕЙН ПРИ СИГАРІ

— Тра-ля-ля-ля-ля-ля, nil nisi divinum stabile est, caetera fumus,— гондола зупинилась, там виявився старовинний палац — о, які милі його рожеві й сірі кози та мавпи, а яке у них хутро! — Отож графиня, гуляючи, перейшла увесь невеличкий парк, де Ніоба показала їй кабінет, а потім — віддалилася!

Бербенк минув малий місточок
І на постій в готелі став.
Там з ним принцеса Волюпіна,
прибувши, стрілась. Він пропав.

Загробну пісню із глибин
Він чув — то дзвін над морем бив
Повільно. Напівбог Геракл
Його залишив, хоч любив.

Гарячі коні копитами
Істрійський ранок збили в піну.

У полум'ї його палала
На хвилях барка цілу днину.

Такий вже видався Блейштейн:
Обвислі лікті, кислий вид,
Коліна — вскіс, долоні — вбік,
Чіказько-віденський семіт.

Затьмареним колючим оком
Зорить одноклітинний слиз
На перспективу Каналетто.
Та пломінь свічки часу вниз

Повзе. Ще погляд — на Ріальто.
Насподі паль — щур, як химера.
Насподі всіх — єврей. Багатство —
У хутрах. Усміх гондольєра;

Дає принцеса Волюпіна
Худу, блідющу руку нам,
Щоб сходами піднятись. Нею
Захоплений сер Фердинанд

Кляйн. Хто обстриг левині крила
І кігті вкоротив зовсім?
— Так Бербенк міркував про часу
Руїни й заповідей сім.

СУІНІ ВИПРОСТАВШИСЬ

...А дерева довкола мене
Хай будуть голі та сухі. Хай скелі
Гуркочуть від прибою. Позад мене
Хай буде самота. Дивіться-но, дівки!

Змалюй мені дупластий берег,
Загублений десь на Кікладах,
Змалюй безформні голі скелі
И моря, що б'ються в них без ладу.

Змалюй Гола понад ними,
Який вітри за буйність сварить,
Що, сплівши коси Аріадні,
Квапливо дмуть в непевний парус.

Ранковий дрож в руках, в колінах
(Ось Поліфем, ось Навсікая)
По-мавпячому, без упину,
Як парус, простирадло бгає.

Ці коси сплутані й зів'ялі,
Опалі і протяті зором,
І це натоптане зубами
Овальне «О», й рука, що вгору

І вниз, мов серп, літа і дряпа
Коліна, стегна, литки, п'яти,
Не вибравши, чи торсать бильце,
А чи в подушку увіп'ястись.

Рум'яний весь, широкозадий,
Узявся Суіні до гоління
І, знаючи смаки жіночі,
З лиця змиває піну Суіні.

(Ще Емерсон казав: життєпис
Людей читаймо в їхній тіні.
Жаль, що не мав він змоги глянуть
На розкаряченого Суіні).

Він лезо пробує об литку,
Чекає, поки вереск вщухне —
То епілептичка у ліжку
Дрижить, як в павутині муха.

Тим часом дами в коридорі,
Знервовані від факту криків,
Згадавши гарне виховання,
Засуджують цей несмак дикий.

Ах, бути свідком істерії —
Не до вподоби це нікому,
І місіс Тернер зауважить:
Таке не робить честі дому.

І тільки Доріс після ванни
Неквапно, пахнучи рум'янком,
Заходить, несучи чималу
Таріль з курчам і бренді склянку.

ГІПОПОТАМ

Коли це послання буде прочитане у вас, то скажіть, щоб його прочитали і в Лаодікійській церкві.

(Послання до колоссян апостола Павла, IV, 16)

Опасистий гіпопотам
Лежить на череві в болоті.
Могутнім він здається нам,
І все ж — він тільки з крові й плоті.

А плоть і кров — м'яка й слабка,
Вразлива для душі оселя.
Лиш церква істинна тривка:
Адже основа в неї — скеля.

Гіпопотам на праву путь
До благ земних не зразу втрапить,
А церкві бариші пливуть
Самі в гаман — не треба й квапить.

Гіпопотамові повік
З гілляки манго не дістати,

А церкві — з-за морів і рік
Везуть і персики, й гранати.

Гіпопотам у шлюбний час
Реве і хрипко, і незграйно,
А церква з Богом тішить нас
Солодким співом одностайно.

Вдень міцно спить гіпопотам,
Вночі — шука фуражну базу.
Хвала ж господнім чудесам,
Бо церква й спить, і їсть відразу.

Покинувши свій мокрий луг,
Гіпопотам у небо злине,
І хори ангельські навкруг
Псалмами стрінуть в ту хвилину.

Його омиє Агнця кров,
Обнімуть херувими в раї.
Небесну славлячи любов,
На злотих струнах він заграє.

Він стане білим, наче сніг,
Омивши дів блаженних милом.
А церква — лишиться повік
У дольнім смороді загнилім.

ПОШЕПТИ БЕЗСМЕРТЯ

Скрізь Вебстеру ввижалась смерть —
Він бачив кістяки крізь шкіру!
А під землею хробаки
Безгубі реготали щиро.

З очниць не очі — сліпота
На нього куряча гляділа...
Знав: марних дум відчайний сум
Все мертвого шукає тіла.

І Дони туди ж: мовляв, нема
Ніде заміни благодаті,
Яку спромога нам дає
Схопити, взяти і пойняти;

Знав, як колотяться кістки,
Як тужно у кістках тих мізку,
Бо плоті вже ж не прирости,
Не притулитися і близько!..

От цяця Гришкіна — дивись,
Очиська як підмалювала!

І натякає щедрий бюст
На пневматичний вибух шалу.

В бразільській пущі ягуар,
Немов на мишеня — коточок,
На мавпочку пускає чар;
А в Гришкіної — свій домочок;

Дженджикуватий ягуар
В тій шалині темнющій, дальній
Котятиною так не тхне,
Як киця Гришкіна в вітальні.

Прообрази Живих Створінь
Довкруж її принад рояться,—
Ми ж метафізику берем,
Ту костомаху грієм, братця!

НЕДІЛЬНА ЗАУТРЕНЯ ПАНА ЕЛІОТА

— Гляньте-но, господарю, онде повзуть дві побожні гусені!

«Мальтійський єврей»

Премногочадоплідні та
Премудрі маркітанти Бога
Пливуть поволі поза склом.
Спочатку було Слово. З нього —

Усе. Спочатку було Слово.
ТО EN, запліднений удруге,
Який по місячних зродився
Лиш Орігеном недолугим.

Художник умбрійської школи
Із гіпсу виліпив премило
Німб Хрещеного Бога. Страсті
Потріскалися й потемніли.

Та крізь мазки благенькі світить
Тих ніг непогрішимих лет.
А вище — з волі пензля втиснуть:

І Бог-Отець, і Параклет.
. . . . . .

На каяття стезю ступають
Смутні пресвітери. Мабуть, їм
Не мед. Молодші, прищуваті,
Стискають мідяки спокутні.

А там, при покаянній брамі,
Де їх стрічають серафими,
Благочестиві щирі душі
Палають тьмяно і незримо.

Пухнасті черевця бджолині
Ген у саду, що так цвіте весь,
Снують між маточок й тичинок.
Благословенна двостатевість!

Перебира ногами Суіні,
Здіймаючи у ванні хвилі.
Значні митці віків минулих
Все ж суперечливі, хоч вмілі.

СУІНІ СЕРЕД СОЛОВ'ІВ

Ой горе! Вразили мене на смерть!

Горила Суіні розставив коліна,
Руки впустив, регоче без тями.
Зебра на вилицях роздулась —
Стали з пасмуг жирафині плями.

Кола місяця штормового
На захід плинуть, аж до Ла-Плати.
Смерть і Ворон ширяють вгорі,
А Суіні вартує ворота рогаті.

В імлі Оріон із Псом,
Принишкли морів пустині;
Дама в іспанськім плащі
Моститься на коліна до Суіні,

Падає, скатертину тягне,
Перекинула чашку з кавою;
На підлозі сіда зручніш,
Позіхає, панчоху підтягує;

Кавою облитий, сахнувсь
Аж на підвіконня, та змовчав;
Гарсон несе бананів, цитрин,
Фіг та з теплиці овочів;

Двоногий мовчун окавлений
Міркує, як би-то збігти;
Рахіль, вроджена Рабінович,
До грон простягає кігті;

Вона і дама в іспанському
Чи не змовились проти нього;
Тож він відхиляє гамбіт —
Очей не зведе, така знемога;

Виходить та й загляда у вікно,
Посміхається Суіні їм,
І посмішку золоту
Обрамляють пишно гліцинії;

Хазяйка з кимось, не видно з ким,
У прочинені двері базікає,
А солов'ї за Серцем Святим,
Заливаються за базилікою,

Як заливалися в кривавім гаю,
Глушачи зойк Агамемнона
Й цвіркаючи рідким
На саван, і так осквернений.

БЕЗПЛІДНА ЗЕМЛЯ
1922

Бо Сивіллу Кумейську на власні очі бачив я, підвішену в амфорі, і коли ті хлопці спитали: «Сивілло, чого ти хочеш?»,— одрекла вона: «Вмерти хочу».

Езрі Паундові, з майстрів найкращому

І. ПОГРЕБІННЯ ПОМЕРЛОГО

Жорстокий місяць квітень викликає
Бузок заснулий з мертвої землі. Він змішує
Бажання й спогади. Він будить
Застиглий корінь весняним дощем.
Зима нас берегла від холоду, вкривала
Цю землю снігом забуття і годувала
Життя мізерне висохлою бульбою.
Літо нас застукало зненацька, прийшло з-понад
озера Старнбергерзее
Впритул зі зливою; ми сховались в колонаді,
Тоді пішли у сяйві сонця до Гофгартен.
Пили ми каву й довго розмовляли.
Bin gar keine Russin, stammi aus Litauen,
echt Deutch.
Дитиною гостила я в ерцгерцога,
Мого кузена. Він брав мене на саночки,
А я тремтіла з ляку. Він казав: Маріє,
Тримайся-но, Маріє. І з'їхали вниз.
В горах себе вільнішим почуваєш.
Ночами я читаю, а взимку на південь їду.
Що то за корінь продовбується, що за галуззя росте
На пустирі каменистому? О сину людський,

Не можеш мовити, ні передбачити. Ти знаєш тільки
Купу розбитих образів, де сонце палить,
Де мертве древо тіні не дає, ані цвіркун —
полегшення,
Де камінь висохлий, де не дзюрчить вода. Лиш
Простяглася тінь під скелею червоною
(Сховайся у тім затінку під скелею червоною)
І я тобі таке щось покажу, ні крапельки не схоже
На тінь твою, що вранці бігає слідом твоїм,
Ані на тінь, що ввечері стрічається з тобою.
Я покажу тобі сам жах у жмені пороху.

Frisch weht der Wind
Der Heimat zu
Mein Frisch Kind
Wo weilest du?

«Ти рік тому вперше дарував мені гіацинти;
«Дівча гіацинтове — так мене називали».
— Коли поверталися ми пізно з Гіацинтового саду,
Ти — з оберемком квітів, з краплями дощу у волоссі,
Онімів я, нічого не чув я, не був я тоді
Ні живий, ані мертвий, не відав нічого,
В серце світла дивився, дивився у тишу.
Oed' und leer das Meer.

Мадам Созостріс, уславлена ясновидиця,
Мала сильний нежить, незважаючи на те,
Що мала славу наймудрішої жінки в Європі
З колодою карт зловісних. Так, прорекла вона,
Ось ваша карта — Моряк Фінікійський втонулий
(Де були очі — там перли нині. Погляньте!),
А це — Белладонна, Пані Скель,
Володарка Обставин.
А ось чоловік із трьома костурами, ось вам і Колесо,
А тут вам купець одноокий, а ця ось — порожня.
Він щось тягне на спині, та це —
Заборонено мені бачити. А де ж той Повішеник?

Бійтеся смерті від води.
Бачу юрми людей, кружеляють по колу.
Вельми дякую. Як зустрінетесь з панею Еквітон,
Їй скажіть, що сама принесу гороскопа —
Нині пильнуватись не завадить.

Нереальне місто
Під бурою млою зимового ранку.
Пливе натовп Лондонським мостом, так їх багато.
Не гадав я, що смерть потоптала вже так багато.
Зітхання злітали з їх вуст, короткі й нечасті.
Кожен на брук поглядав, кожен дивився під ноги.
Пливли вгору і вділ по Кінг Вільям Стріт,
Де Сент Мері Вулнос години відмірює,
З мертвим звуком на дев'ятім останнім ударі.
Зустрів тут знайомого. Спинивсь він на окрик мій:
«Стетсоне!»

Ми ж були з тобою у флоті під Мілами!
Той труп, що ти закопував у садку ще торік,
Чи вже він покільчився? Чи заквітне весною?
Чи, може, раптовий мороз його перешкварив?
О, тільки пса тримай чимдалі, цей друг людини
так нас любить,
Він вирве труп той відтіля і струбить!
Ти!
Hypocrite lecteur! — mon semblable,— mon frere!

II. ГРА В ШАХИ

Її крісло лискучим троном
Палало на мармурі, люстро її
Серед різьблених колон виноградом обплетене.
Золотий Купідон з-поміж грон вигляда,
(Інший — очі крилом затулив).

Подвоювалося полум'я свічок у семисвічнику,
Зронивши відблиск на столи, і там стрічалось
З щедротним мерехтінням самоцвітів,
Що рясно всипали її футляр атласний;
З флаконів кришталевих та із слонокості
Плинув запах її вишуканих парфумів —
Порошкових, і плинних, і мазей — все це паморочило,
І почуття затоплювало. А повітря свіже,
Що плинуло з вікна, ті пахощі підносило
До свіч, аби ще яскравіш горіли,
І до кесонів дим звивався змійно,
Оживлюючи візерунки ламбрекенів.
У хвилях почорніла деревина, окута міддю,
Палала зелено і жовтожаро, лямована камінням
кольоровим,
Плив різьблений дельфін в тім полиску смутнім.
Над античним каміном була виставлена,
Мов крізь вікно проглядала,— сцена така лісова:
Перетворення Філомели, згвалтованої
Володарем варварів. Там досі соловейко
Повнить пустелю голосом цнотливим.
І досі плаче, досі кличе світ,
Б'є в його запаскуджені вуха своїм «тьох-тьох».
А також інші пні, обрубки висхлі часу.
Повідано на стінах: там постаті з'являлись,
Кімнату обступивши, аж вона принишкла.
На сходах човгав чийсь тяжезний крок.
Під блиском там, під щіткою її волосся,
Вогнистими цятками розсипалось,
Словами жевріло і дико затихало.

«Біда мені з нервами нині. Справді, біда.
Лишися зі мною
І не мовчи. Чому ти ніколи ні слова? Скажи щось.
Про що ти задумався? Про що ти? Про що?
Ніколи не знаю, про що ти думаєш. Думай».

Я думаю: ми на алеї щурів,
Де покійники кості свої погубили.
«Що то за гамір?»
То вітер за дверима.
«Що то за гамір знов? Що робить вітер?»
Нічого. Нічого і ще раз нічого.
Чи
Не знаєш нічого? Не бачиш? Чи справді нічого
Не пригадуєш?»
Пригадую:
Де були очі — нині перлини.
«Чи ти живий, чи ні? Чи в тебе в голові нема нічого?»
Але
О О О — той шекспірівський Бешкет,
Такий грайливий,
Такий блискітливий!
«Так що ж робити? Що робити?»
«Отак зірвись і побіжи на вулицю,
Волосся розпустивши. А завтра що?
Що взагалі нам діяти?»
Гаряча ванна о десятій,
Авто закрите о четвертій, як піде дощ.
За шахи сісти — очі без повік
Заплющити і стуку в двері ждати.

Коли чоловік тієї Лілі з війська вернувся, я їй сказала,
Не добираючи слів, просто сказала їй:
ПОКВАПСЯ, ВЖЕ ПОРА.
Повернеться зараз Альберт, візьми — причепурися.
Він спита, де ж ті гроші, що їх лишав тобі
На дантиста. Бачила я: при мені давав їх.
Чула ж бо, як він нараював: «Лілі,
вони в тебе понавипадали,
Новісінькі встав, бо дивитись на тебе не можу».
І я вже не можу, кажу: «Подумай про бідолаху.
Був у війську чотири роки. Стужився за ласкою.

А коли ти не хочеш, тебе виручать інші».
Ах так? — вона мені.— Я ж їй; а певно, так.
Знаю, кому зобов'язана,— каже і в вічі мені зазирає.
МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ПОРА ВЖЕ ПОРА.
Тобі це не до вподоби, роби як знаєш,— кажу їй,—
Інші тільки чекають, аби його переманити.
Як Альберт покине тебе, пам'ятай: я застерігала.
І не сором тобі, кажу їй, виглядати такою старою
(Їй же щойно тридцять перший).
Чим же мушу зарадити,— смутно вона проказує.
То все ті пігулки, приймала їх, щоб викинути.
(Має вже п'ятеро, мало не вмерла від
Джорджа малого).
Аптекар казав: «Не турбуйся». Та чулася
дуже кепсько.
Ти справді таки дурненька,— кажу їй на те.
Коли Альберт не залишить тебе, так навіщо,
Навіщо ти віддавалась, коли дітей не хочеш?
МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ПОРА ВЖЕ ПОРА.
Альберт вернувся в неділю. Шинку приготували.
І мене запросили, щоб скуштувала гарячої.
МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ПОРА ВЖЕ ПОРА.
МЕРЩІЙ БУДЬ ЛАСКА ПОРА ВЖЕ ПОРА.
Добраніч, Білле. Добраніч, Лу. Добраніч, Мей.
Добраніч. Па. Па. Добраніч. Добраніч.
На добраніч, вельможні пані,
На добраніч, любі пані. Добраніч. Добраніч.

III. ВОГНЕННА ПРОПОВІДЬ

Намет ріки роздерто; останні пальці листя
В підмоклій глині берега втонули. Вітер
Безголосий перетинає землю буру. Німфи від'їхали.
Мила Темзо, тихо плинь, поки пісню викінчу.
Не спливають в нурті порожні пляшки,
папірці з бутербродів,

Ні шовкові носовички, ні недокурки,
Ні інші свідчення про літні ночі. Німфи від'їхали.
Десь поділися, не лишивши адреси, їх друзі
Згаяли час і щезли — нащадки директорів з Сіті.
Над хвилями Женевського озера сів я та й заридав...
Мила Темзо, тихо плинь, поки пісню доспіваю.
Мила Темзо, тихо плинь,— глуху пісню і недовгу,
Та нахабне за собою чую в подуві морозу
Кісток глухе торохтіння й хихотіння, як погрозу.

Щур прошмигнув м'яко серед трав, серед зел,
Поволік черевце ослизле пониззям береговим,
Коли я рибалив у каналі затхлому
В надвечір'ї зимовім, близько: ген за газівнею
Я міркував про смерть королевича-брата
І загин короля-батька, що в смерті його попередив.
Голі тіла біліли на березі серед болота,
На сухім, приземкуватім горищі кості лежали,
Лише щур прошурхотить по них вряди-годи.
Ввижається мені, що в тиші чую за плечима
Одлуння то клаксонів, то моторів. Разом з ними
У повесінні до пані Портер їде Суіні.
Висяває над пані Портер та її донькою
Молодик-місяченько ясною долонькою,
Вони ніженьки миють содовою водою

Et o ces voix d'enfants, chantant dans la coupole!

Тюїть, тюїть, фюїть.
Тьох, тьох, тьох, тьох, тьох.
Таке брутальне гвалтування!
О Терею!

Нереальне місто
Під бурою млою зимового полудня.
Пан Евгенідес, гендляр зі Смірни,

Неголений, з повними кишенями родзинок
(До Лондона дістається без ускладнень — на
акредитиви),
Запросив мене ламаною французькою
Спершу на снідання до готелю «Кенон Стріт»,
А потім ще на уік-енд у «Метрополь».
Фіалкової години, коли очі та спини
Підносяться над конторками, коли машина людська
Вичікує, дрижить в нетерпінні, наче таксі,
Я, Тіресій, хоч і невидющий, два життя запізнав,
Я, дідуган з зів'ялими грудьми жіночими,
Бачу — несе всіх додому фіалковий час вечірній.
Мандрівника, що з мандрів повертається,
Друкарку, що прибирає рештки снідання, затоплює
Грубу і виставляє на стіл консерви.
За вікном простяглась ризиковано,
Сохне її комбінація, сонцем вечірнім осяяна.
Рейвах такий на канапі (вночі — її ліжко),
Панчохи й пантофлі, сорочини й корсети.
Я, Тіресій, дідок із вим'ятим вим'ям,
Передбачив усе, що буде, все збагнув до кінця
І очікував гостя сподіваного.
Онде ж і він: коростявий молодичок,
Клерк з найдрібніших. Поглядом відпиха,
Виступає понуро. На ньому пиха,
Як шовковий циліндр на бредфордському мільйонері.
Час підходящий, як він сподівався.
Скінчила їсти, сидить та й нудьгує.
Знає: в бажаннях збайдужіла,
Та піддається його пестощам безвільно.
Нетерпеливиться йому — іде на приступ зразу.
І поповзом рука — не зустрічає спротиву.
Його пиха взаємності від неї не жадає.
Досить з нього приємності й такої.
(І я, Тіресій, на все те надивився,
Сподіяне на ліжку чи канапі,

Я, той, який сидів під муром Фів,
Приймав із вуст конаючих слова прощання).
На довершення по-батьківськи цілує
І в сутінках навпомацки човгає по сходах...
Одвернувшись, вона в люстерко смутно поглядає
Байдуже: коханець пішов чи ні, позіхає,
І чує в собі ледь дозрілу полегшу чи задавнену втому:
«Добре, що вже по цьому, славно, що вже по всьому».
Коли вже пані согрішити привелося,
Вона бере голівоньку в долоні,
Пригладжує шорстке своє волосся
Й міня платівочку на грамофоні.
«До мене линула ця музика над плесом»,
Бігла вздовж Стренду, по Квін-Вікторія-стріт.
О Сіті, Сіті, я часом вчуваю,
Стоячи перед баром на Лоуер-Темз-стріт,
Солодкий подзвін мандолінних струн
І брязк, і галас зсередини, де рибалки
Тиняються опівдні і де стіни
Великомученика Магнуса святого,
Де пишноти і золота йонійського премного.
Нафтовий випар
Вдаряє у ніс
Баржі на вибір
Вітер на течію зніс
Багряні вітрила
Вгору
Крила важезні звели
Баржі долають вали
Тягнуть колоди
По Грінвіч попливли
Повз Острів Псів
Weialala leia
Wallala leialala
Єлизавета і Лестер
Весло до весла

Об стерно собі терлася
Хвиля й несла
Човен рудозлотен
Мушля золота
Хвиля за хвилею
Берег огорта
За лагідним вітром вниз
Видзвін дзвонів
З білих башт нісся
Weialala leia
Wallala leialala

«Трамваї й дерева обсипані глиною.
Гайбері породило мене. Річмонд та К'ю
Погубили мене. В Річмонді розтулила коліна я,
Навзнак лежачи на вузенькому денці каное».

«Мої ноги в Маргейті, а серце моє
Під ногами у мене. Коли ж він прохолов,
То плакав та обіцяв: «Нове життя настає!»
Я ж промовчала — хіба ж мені вірити знов?»

«В пісках Маргейту
Не можу поєднати
Ніщо з нічим.
Нігті поламані, руки брудні,
Бідні люди, вам чекати ніщо з нічим,
Ні на що сподіватись».
la la
До Карфагена потім я прибув,
Палаючи, палаючи, палаючи.
О Боже, вирви мене.
О Боже, вирви,
палаючи...

IV. СМЕРТЬ ВІД ВОДИ

Флебас-фінікієць, два тижні вже мертвий,
Забув чайок ячання і морські колихання,
І зиск, і втрату.
Шепотливі нурти підводні
Його кості вилизали. Він у вир поринув,
Вернувшись у юне поліття, і життя повторив,
То вгору підносячись, то спускаючись.

Поганче а чи іудею,
О ти, стерничий, що бурю обходиш поворотом стерна,
Згадай Флебаса, що був гарний і стрункий, як ти.

V. ЩО НАГРИМІВ ГРІМ

По кривавім блиску смолоскипів на лицях спітнілих,
По крижаній тиші садів,
По злій агонії на кам'яних майданах,
По зойку та по лементі,
По льохах, палацах, по відлунні,
На горах далеких громів весняних
Хто живий був, нині покійник,
Ми, що живими були, нині конаємо
З дрібочкою терпцю.

Нема тут води, тільки скеля голісінька,
Скеля безводна й піщана стежина,
Що високо в'ється на верхогір'я.
Гори скелясті, скелі безводні.
Була б тут вода — зупинилися б, напилися б,
Ні спинятись між скель, ні помислити,
Піт тут сухий та піщане кайдання.
Якби ж вода зажебоніла поміж скель!
Мертвотна паща гір, їй сплюнути несила.

Ніхто не стане тут, не сяде, не приляже,
Тут між хребтів немає навіть тиші,
Лише сухий безплідний грім.
Тут навіть самоти немає серед скель,
Лиш набурмосені червоні лиця кплять
З дверей порепаних осадкуватих глинянок.
Якби ж то тут вода була!

А не скеля
Якби ж то скеля
Та ще й вода
І вода
Й джерело
Криниця між скель
Якби ж вода співала
Не цикада
І не трава суха
Якби ж тремтячий голосок води у скелі
Де дрозд-пустельник в сосонках співає

Крап кап крап кап кап кап кап кап
Та нема тут води

Хто ж той третій, що завше йде обіч?
Коли рахую, то лиш ти та я,
Та коли гляну перед себе на стежку білу,
То завжди третій є, що поруч тебе крокує,
У плащ рудий загорнутий, під каптуром.
Не відаю: то чоловік чи жінка.
— Так хто ж отой, що збоку біля тебе?

Що то за звук повис в повітрі високо
Чи лемент материнський зболений
Що то за юрми в каптурах рояться

Табуном на землі поколотій на рівнині
І тільки обрій плоский їх вміщає

Що то за місто ген та над горами
Трощиться, перетворюється, вибухає у фіалковій імлі?
Вежі повержено
Єрусалим Афіни Александрія
Відень Лондон
Неймовірно

Натягла ніби струни коси чорні-чорнющі
І заграла на них собі жінка зашепотіла
Серед іскор фіалкових крил лопотіння
Кажани з лицями немовлят свистіли
І сторч головою повзли по стінах зчорнілих
Спогади дзвонів дзвонили ті що години міряли
І сторч головою вежі в повітрі стояли
І линули пісні з порожнечі цистерн
та висхлих криниць
В запалій норі в осередді гірському
В променях місяця трави співають
На розритому цвинтарі біля каплиці
То порожня каплиця притулок для вихорів
Вони термосять дверима незачиненими
й вікнами без шибок
Вони висушують кості які вже не скривдять нікого
Лиш півень стоїть на крівельнім гонті
Ку-ку-ріку ку-ку-ріку
В спалахах блискавки. Потім вологий повів
Дощ напророчив

Ганг висихав, незворушні листки
Чекали дощів та хмари похмурі,
Громадились віддаля, ген над Гімавантом.
Гороїжились джунглі між тихої тиші.
І гримнув грім
DA
Datta: чому ми себе присвятили?
Друже, кров бурунить у серці.

Жахлива відвага в хвилю слабості,
Вік мудрощів її повіки не затре.
Отим, єдино тим в житті ми існували,
Чого не відшукати по некрологах,
Ні в згадках, павуками переплетених,
Ні під печаткою, яку нотар зламає
В помешканнях спустілих наших.
DA
Dayadhvam: почув я, коли ключ
Раз повернувся в замку, один-єдиний раз
Про ключ з нас кожен думає, кожен в тюрмі своїй.
І, мислячи про ключ, в'язницю кожен стверджує.
Тільки в сутінках в небеснім видінні
Мертвий Коріолан на хвилю оживає.
DA
Damyata: човен відповів,
Весло долоні, що знає і вітрило, й весло,
Спокійне море було, твоє б серце відповіло
Весло на запросини, ритмом слухняним відповіло
Долоням кермуючим.
Сидів я на березі
Та рибалив. Позад мене рівнина неродюча.
Чи дам я лад землям своїм нарешті?
Ой, міст Лондонський падає, падає, падає.
Poi s'ascose nel foco che dli affina
Quando fiam uti chelidon — Ластівко ластівонько
Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie...
Хай підіпруть уривки ці мою руїну.
Та Бог з тобою. Ієронім шалений.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Schantih schantih schantih.

ПОРОЖНІ ЛЮДИ
1925

Міста Куртц — він умер

Шеляг для старого Гая

I

Ми люди порожні,
Спустошені люди,
Соломою випхані,
Купчимось
І мозки солом'яні хилим.
Як шелести, шепоти наші
Тихенько й подібно
Тріщать шарудінням безсилим,
Як вітер в сухій ковилі,
Як лапки щурів на побитому склі
У нашій коморі.

Цей контур без форми, без кольору тінь,
Сила збезвладнена, жести без рухів;

О ті, що увійшли,
З відкритим поглядом у сонне царство смерті,
Згадайте нас — але обов'язково —
Не безсловесні душі пригадайте —
Спустошених
І випханих людей.

II

Я не відважусь зустріти очі в снах
У приспаному царстві смерті.
Їх тут немає:
Тут за очі править
Блиск сонця на пощербленій колоні,
Там дерево хитається
І голос
Там виникає з вітровіння,
Іще величніший та дальший,
Аніж зоря у небі голім.
Дозволь мені не наближатись
У соннім королівстві смерті.
Дозволь, я збережуся
І збережу всі машкари свої,
Ці шкіри зі щура та крука й схрещені кістки —
Пересторогу,
Щоб вестися, як вітер в полі,
Не наближатися,—
Ми стрілись не востаннє
У царстві присмерку.

III

Країно мертва,
Кактусовий краю,
Де ідоли камінні
Підвелися, щоб прийняти
Моління із долоней у мерця.
Вгорі — зоря вмирає миготливо.
Чи виглядає все подібно
У іншім королівстві смерті?
Прокидаємося самотньо
В годину, коли

Тіла нам проймає чулість,
Уста поцілунків прагнуть
Та мають складати моління каменю.

IV

Очі не тут.
Тут немає очей
В долині, де гинуть зорі,
В порожній долині —
Зламаній щелепі королівств наших минулих,
В останньому з місць зустрічей
Ми зійдемось,
Притишуючи кроки,
Там, де потоки струмують широкоплинно.

Невидющі, доки
Очі в нас не воскреснуть,
Як одвічна зоря,
Чи троянда зі ста пелюстками.
В королівстві присмерку й смерті
Єдина надія
Порожніх людей.

V

Обтанцюймо кактус колом
Кактус колом кактус колом
Обтанцюймо кактус колом
О п'ятій годині ранку.
Між думкою
Та дійсністю
Між наміром
Та дією
Падає Тінь
Це ж бо царство Твоє

Між задумом
І твором
Між почуттям
Та відгуком
Падає Тінь
Життя отаке довге
Між бажанням
І спазмом
Між можливістю
Та існуванням
Поміж суттю
Та між приниженням
Падає Тінь
То Королівство Твоє
Для Тебе
Життя
Для Тебе то
Світ кінчається саме так
Світ кінчається саме так
Світ кінчається саме так
Не вибухом, а вищанням.

ВЕЛИКОПІСНА СЕРЕДА
1930

I

Бо я не сподіваюсь повернутись знов,
Бо сам собі я не дозволю,
Бо я не сподіваюсь повернутись,
Щоб хист у цього взяти, в того — волю,—
Я більш не прагну прагнути таких речей —
Навіщо крила мав би простирати старий орел оцей?
А чи слізьми я мав би захлинутись,
Бо влади звичної згубив я міць — і не знайшов?

Бо я не сподіваюся пізнати знов
Непевну славу певної цієї хвилі,
Бо я не мислю день при дні,
Бо знаю: більше не спізнаю
Знаття в едино істинній минущій силі,
Бо не напитися мені
Там, де сади цвітуть, джерела б'ють, адже нема нічого знов;

Бо знаю: час є завжди час,
А місце — завжди місце, тільки місце,
І сутнє сутнім є лиш для одного часу
І для одного місця,—
Радію, що всі речі є такі, як є, і

Відкидаю лик щасливця
І голос відкидаю,
Бо я не можу сподіватись, що вернуся знов,
Тож радий я, що маю Щось побудувати,
Аби тому Чомусь радіть, мов раю,
І Господа благати змилуватися над нами,
І я молюсь, щоб спромогтись забути
Ці речі, бо так дуже голову собі сушу речами,
Що просочились в кров,
Бо я не сподіваюсь повернутись знов,
Тож відповіддю ці слова хай будуть
За вчинене, якого вже не вчиниш знов;
Нехай же суд не засуворий збудеться над нами,

Бо вже на крилах не злечу, вони безсило звисли
(З крильми, а не крилатий),
В просторах, що стіснилися та висхли,
Тісніші стали ще й сухіші від цієї волі;
Навчи нас дбати і не дбати,
Навчи сидіти й німувати долі.

Молися за нас, грішних, нині і в годину смерті нашої,
Молися за нас нині і в годину смерті нашої.

II

Владарко, трійко білих леопардів під деревом
ялівцевим сиділо,
У холодочку дня, попоївши мого тіла,
Моїх ніг, серця мого, печінок і того, що наповняло
Черепну мою порожнину. І рік Бог:
«Чи жити костям оцим? Чи жити
Костям оцим?» І те, що наповняло
Кості вже висхлі,— зацвіркотало:
«Завдяки доброті Владарки цієї,
І вроді її завдяки, й завдяки

Мислям її про Пречисту Діву
Ми світим так біло». І я, що лежу тут розкраяний,
Заповідаю діла свої забуттю, а любов мою —
Потомству пустелі й родові гарбузовому.
Оце ж воно і обряще знов
Мої нутрощі, нерви очей моїх і все, що в мені нестравного,
Чим леопарди погребували. Владарка геть відійшла
У білій сукні на споглядання, у білій сукні.
Нехай кістки білиною покутують перед непам'яттю.
Життя в них нема. Як мене забуто,
Як я й хотів, щоб мене забули,— так я хотів би забути,
Віддавшись меті єдиній. А Бог мовив пророцтво
Вітрові, тільки вітру, бо тільки вітер
Слухати має охоту. А кості цвірчали-співали,
Коніками обтяжені, промовляли:

Владарка мовчань
Тиха, зажурена,
Рвана і найціліша
Троянда пам'яті,
Троянда забуття,
Виснажена і життєдайна,
Тривожна і супокійна
Єдина Троянда,
Тепер вона — Сад,
Де сходяться всі любові,
Мука обмежена
Любові невтоленої —
Ще гірша мука
Любові втоленої,
Кінець безконечних
Мандрів у безконечність,
Вивершення всього
Невивершённого,
Мова без слова і
Слово не-мови,

Милість їй, Матері,
За той Сад,
Де всякій любові край.

Під деревом ялівцевим кості співали, розкидані та блискучі:
«Раді ми, що розкидані, бо й не хотіли купи триматися,
Ми в холодочку під деревом, де благословення піску,
Себе й одне одного забуваєм, поєднані
Спокоєм пустелі. Цю землю поділите ви
По жеребу. Та байдуже, чи поділити, чи
Об'єднати. Оце наша земля. Наш спадок».

III

На першім повороті другого маршу сходів
Я обернувся й побачив нижче
Ту саму постать, що перегнулась через перило;
Над нею смердючий туман голову зводив,
А постать боролася з демоном сходів, що сходив
І мав облудне надії з відчаєм обличчя.

Я піднявся на другий поворот другого маршу сходів,
А вони все боролись там, нижче;
Більше машкар не було, тільки сходи вище чорніли,
Мов слинявий рот дідівський, якого відмолодити годі;
Мов старої акули притуплені зуби-пили.

На першім повороті третього маршу сходів
Вікно пузатою смоквою біліло в стіні,
А за ним — пасовисько, цвіт глоду
І хтось там плечистий в зеленім і синім вбранні
На сопілці античній чарував майську вроду.
Волосся розмаяне, на устах волосся брунатне,
гарне на подив,
Бузок і брунатне волосся сопілкаря в тім вікні;
Збентеження, звуки сопілки; то ступить душа, то стане,

І тане, тане... Все вище снага — над надію, над безнадію,—
Де третій марш сходів мріє.

Господи, я недостойний,
Господи, я недостойний...

Але хоч слово промов!

IV

Хто йшов між фіалковим з одного боку
й фіалковим з другого,
Хто йшов поміж
Відтінків зелені, що один одного миліш;
Хто в білому та в голубому, чи в барві діви Марії,
Брів, мовлячи все про буденне й звичне,
Не знаючи і знаючи страждання вічне,
Хто серед інших теж ішов собі в замрії,
Хто джерела порозчищав, дав водограям злету дужого,
Дав прохолоду скелі розпеченій, міцність дав піску,
В блакиті волошок, у синяві барви Маріїної —
Sovegna vos

Ось роки йдуть поміж тим, що обабіч, забираючи
Скрипки, сопілки з собою, воскрешаючи
Ту, що рухається в часі між сном і пробудженням, несучи
Біле світло на собі, в біле світло завинута.
Йдуть нові літа, воскрешаючи,
Крізь ясну хмару сліз ідуть літа, воскрешаючи
Новими рядками давній вірш. Спокутуйте
Цей час. Спокутуйте
Ті нерозгадані видіння горньої мрії розкутої,
Поки єдинороги, самоцвітами всипані, провозять
труну золочену.

Сестра мовчуща, в білому й синьому серпанку,
Серед тисів, за спиною садового бога,

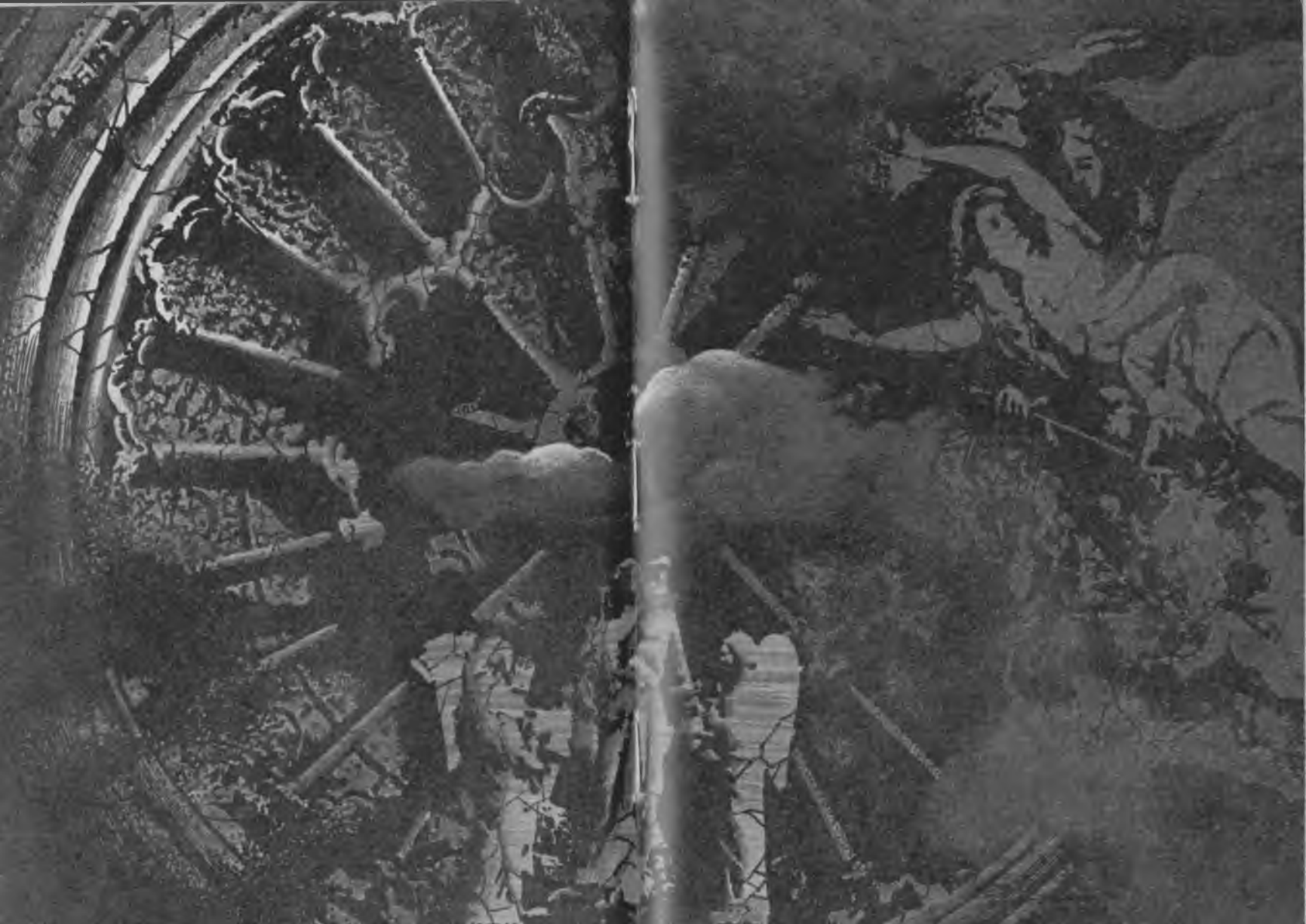

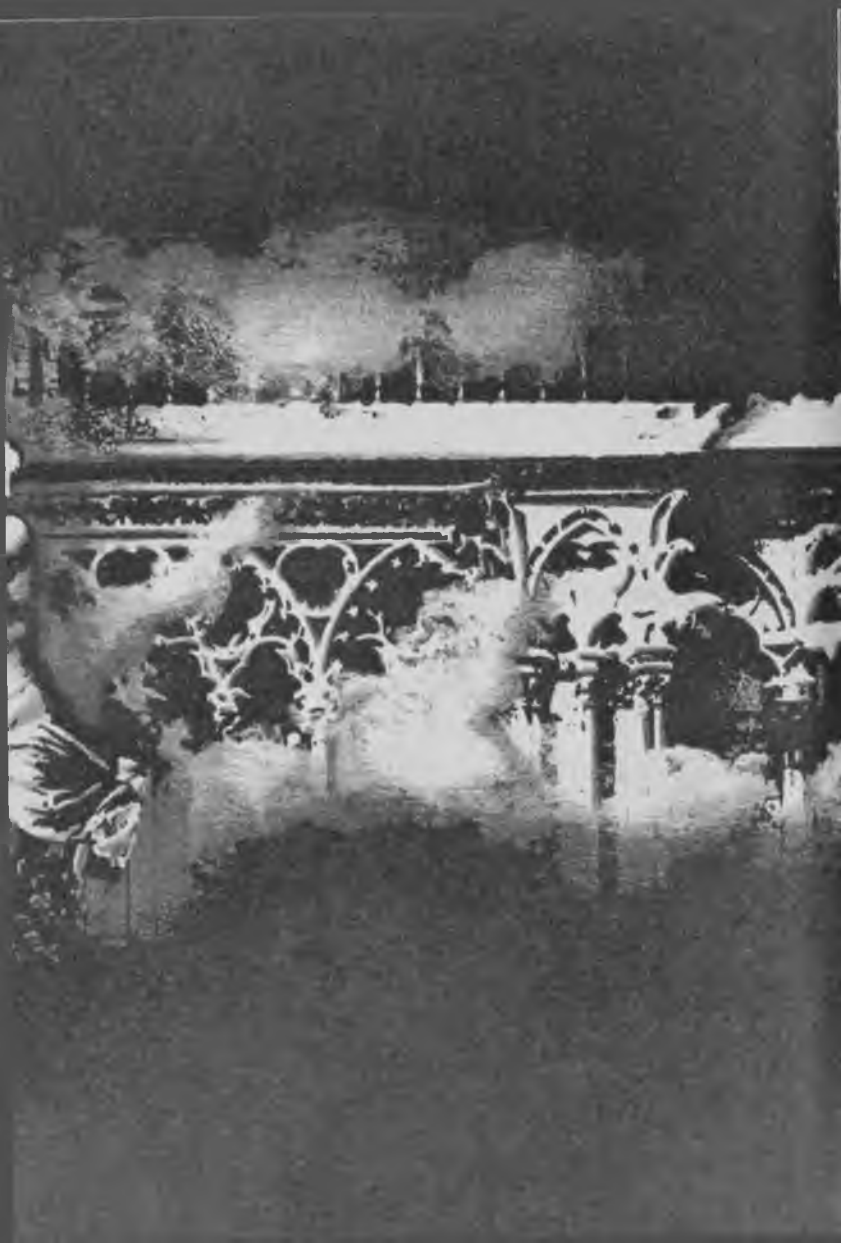

Чия сопілка німує,— голову схилила й перехрестилась,
Та не зронила й слова.
Але водограй заграв і птах із дерева проспівав:
«Спокутуй час! Спокутуй мрію!» —
Знак слова того, що непочуте, немовлене буде,

Аж поки вітер струсить тисячу шепотів з тиса.

А по тому — наше вигнання.

V

Якщо пропаще слово пропало, якщо кинуте слово кануло,
Якщо непочуте, немовлене
Слово лишилось немовлене й непочуте,—
Все ж те немовлене слово, Слово те непочуте,
Слово без слова, те Слово існує всередині
Слави світу й для слави світу,—
І в пітьмі возсіяло світло,
Й супроти слова світ несвітло слався з віт,
Вихрив довкола слова мовчазного суті.

О народе мій, що я тобі зробив...

Де ж те слово знайдеться, де воно
Озоветься? Не тут, де тиші замало,
Ані на морі, ані на суходолі,
Ані в пустелі, ані на острові-скелі, ані в краї дощів
Не озоветься воно для тих, хто поночі ходить
І вдень і вночі,—
Не тут місце належне, й час належний — не нині;
Лихі всі на світі місця для тих, хто не споглядає Лиця
Ані хвилини втіхи для тих, хто в галасі ходить тільки
й заперечує Голос тихи

Чи ж сестра в серпанку молитиметься за

Тих, хто поночі ходить, хто обрав тебе й попирав тебе,
За сколотих рогами, потоптаних ногами
Поміж порою і порою, часом і часом, поміж
Годиною і годиною, словом і словом, властю і властю,
— за тих, хто жде
Поночі? Чи сестра в серпанку молитиметься
За дітей тих, що коло брами,
Що не розходяться і не моляться, бо не вміють?
Молись за тих, хто обирає і попирає!

О народе мій, що я тобі зробив...

Чи ж сестра в серпанку молитиметься серед тисів струнких
За кривдників своїх,
Що кривди згодом жахаються, та не коряться і не каються,
Що возславлять перед лицем світу, але зречуться,
пішовши між скелі,
В останню пустелю, поміж останні блакитні скелі?
Пустеля в саду, сад серед пустелі,
Серед посухи, що спльовує висхлим зернятком яблука.

О мій народе...

VI

Хоч я не сподіваюсь повернутись знов,
Хоч сам собі я не дозволю,
Хоч я не сподіваюсь повернутись,
Вагаючись поміж набутками і втратами
В короткім переході, де схрещуються сни розбратані
В похрещенім, поснованому снами смерку між народженням
і смертю, де колиска і могила
(Отче, благослови!),— хоч не бажаю я бажати
цих речей...
Від оцього великого вікна до берега гранітного
Вітрила білі ще до моря линуть, ще летять незламані

До моря крила,
І серце згублене мре і радіє
В бузку загубленім, у голосах загублених стихії,
І дух слабкий бунтує, долю боре,
І мчить туди, де гнуться стебла золоті, де втрачене
духмяне море,
І знов спішить пойняти, приклика
Крик перепілки, посвист кулика,
І очі створюють незрячі щось-то
Неповне поміж брам із слонокості,
І заново нюх творить пісків гіркоту солону.

Це час напруги поміж смертю й звільненням із лона,
Місцина самоти, де три схрестились мрії
Між скель блакитних.
Коли ж ті голоси, із тиса струшені, ген-ген одплинуть,
Хай інший тис струснеться, хай озветься.

Благословенна сестро, матір пресвята, о душе джерела,
ти, душе саду,—
Не потерпи, щоб ми лукавством збиткувались самі з себе,
Навчи нас дбати і не дбати,
Навчи сидіти й німувати долі,
Хоч би й серед цих скель!
Покій наш у Його всевишній волі
Навіть серед цих скель...
О сестро, матір пресвята,
І ти, о духу вод, ти, духу неба,
Не потерпи, щоб відлучився я,
Воланню дай цьому добутися до Тебе.

З ЦИКЛУ ВІРШІВ «АРІЕЛЬ» 1927-1933

МАНДРІВКА ТРЬОХ ЦАРІВ

У такі холоди втрапили —
Гіршої пори й не придумаєш
Для мандрів, ой довгих мандрів —
Розгрузлі дороги, холодний вітер січе,
Самісінька середина зими.
Верблюди завпиралися — садна від сідел, розбиті ноги,—
Лягали долі в тануний сніг.
Часом ми шкодували
За літніми палацами на схилах, за терасами
Й за шовковими дівчатами, що носять шербет.
Далі погоничі розбурчалися, розкричались —
Хто втік, хто вимагав вина й жінок;
І ватра гасла серед ночі, й не знайти притулку,
Великі міста нас не впускали, містечка негостинно стрічали,
В сільських заїздах бруд, дорожнеча,—
Непереливки нам було.
Зрештою ми почали мандрувати поночі,
Спали, коли приведеться,
А голоси лунали нам у вухах,
Що все це — безумство.

Якось на світанні ми натрапили на теплішу долину,
Сніг зостався вгорі, а тут було вогко, зеленню пахло,—

Річка текла, водяний млин молов пітьму,
І три дерева росло на низькому обрії,
І старий білий кінь мчав кудись лугом учвал.
Ми підійшли до шинку, де вікно заплетене виноградом,
Шестеро біля відчинених дверей грали в кості на срібняки,
Скрізь під ногами були тут вичавки виноградні.
Та ніхто тут нічого не знав, і ми подалися далі,
Й прибули надвечір, саме вчасно
Опинились на місці — було воно (можна сказати)
Місце як місце.

Давно це було, та я пам'ятаю,
І знов помандрував би, коли б не питання,
Ось це питання,
Оце: нас ведено всю ту дорогу заради
Народження чи Смерті? Звісно, Народження було —
Ми пересвідчились і повірили. Я набачився
народження й смерті,
Але думав, то різні речі; та це Народження
Було гіркою, тяжкою агонією для нас, мов Смерть,
наша смерть.
Ми повернулись до себе додому, до цих Царств,
Та більш немає нам щастя отут, серед старого Призволу,
Поміж людей чужих, що обіймають своїх божків.
Я бажав би собі іншої смерті.

ANIMULA

Бог власноручно випускає душу
У тлум, у світ плаский та мерехтливий,
У вогкість, у посуху, в світло, в пітьму;
Вона плазує рачки по долівці,
Підводиться, і падає, й сміливо
Вперед ступає, та, злякавшись, прийтьма
Задкує, рятівні шука коліна,
Опіки сподівається, радіє,
Як на Різдво духмяніє ялина,
Як сонце світить, і погожа днина;
Вивчає тінь віконну на підлозі,
Довкола таці грається у лови;
Не розрізняє бажаного з дійсним,
У карти грає, в королі і дами,
Порівнює події та розмови.
Й тягар душі, яка весь час росте,
Дедалі дужче дошкулять готовий,
Неспинно вимагає обирать
Між тим, що є, і тим, що видається,
Можливим і незбутнім, хіттю й стримом,
Від болю й марень далі дужче гнеться
Душа маленька і пита поради

В Британської Енциклопедії.
Час власноручно випускає душу,
Непевну, себелюбну і кульгаву,
Ні йти не здатну, ані відступати,—
Її жахає теплий світ довкола
І тіла невситимого вогонь.
Затуркана, засмучена, змарніла,
Тінь тіні власної, мов присмерк невагома,
Щезає, безлад залишивши вдома,
І — вперше тиша по шляху трудному.

Молімось за Гутьереса-шаленця,
За Будена, що розлетівсь на шмаття,
За того, що розбагатів казково,
Й за того, що своїм пішов шляхом.
І за Флорé, якого вепр забив,—
Молімося за нас тепер і прісно.

МАРІНА

Quis hic locus, quai regio, quai mundi plaga?
Які моря які береги які острови які сірі скелі
Яка вода під бушпритом
І запах сосни і спів дроздів у тумані
Які образи ти вертаєш
О моя доню

Ті що вигострюють ікла пса несучи
Смерть
Ті що виблискують пихою колібрі несучи
Смерть
Ті що погрузли в хліві вдоволення несучи
Смерть
Ті що вмлівають у шалі звіриному несучи
Смерть

Зникають за вітром,
За подихом сосон, за цим пісенним туманом,—
Він кличе ніжно і таємниче...

Що за обличчя, неясне і ясніше,
Кров шумує слабше й сильніше —

(Назавше? на мить?) — дальше від зір, ближче від
надбережних огнів...

Шепотіння, сміх, легка хода — пропав і слід —
Води всі злились. Закінчено похід.

Корабля не пожаліли спека й лід.
Це все — моє. Я сам усе забув, та стало сили
Згадати знов.
Порвалися канати, погнили вітрила —
На зміну Червню другий Вересень прийшов.
Це все — я сам, забув я, увігнав непам'ять у пам'ять...
Вже протікає дно, законопатити щілини треба.
Ця постать, це обличчя, це життя
Що довго так жило у часі поза мною. Дайте ж
Зректись мені мого життя задля її, моєї мови для її,
іще немовленої,
Ось-ось вона звучатиме — вже розтулилися вуста...
Надія, кораблі нові...

Які моря які береги які гранітні острови ще попереду
І кличе в тумані дрозд
Мою доню.

КОРОТКІ ВІРШІ

ВПРАВИ ДЛЯ П'ЯТИ ПАЛЬЦІВ

I. РЯДКИ ДЛЯ ПЕРСЬКОГО КОТА

Співці пернаті з небесних сфер
Вертають в зелень на Рассел-сквер,
Та в її тіні нема спасіння
Від дум неситих, і кігтів ряд
Гострить даремно Ведмідь-Набрід.
Полегкість — саме у тихім сумі.
Розбитому серцю хто вимовить: цить?
Хто зможе у кріслі розбитім спочить?
Як довго ще йтиме цей день для нас?
Коли врешті зникне час?

II. РЯДКИ ДЛЯ ЙОРКШИРСЬКОГО ТЕР'ЄРА

Росла деревина у голому полі
І мала гілляки покручені й голі
Із чорного неба, з-за сивої хмари
Гнівились стихії: то грому удари,
То верески вітру — усього доволі.
Для песика тепла пухова
Перинка — і захист, і сховок.
Та надто сухе і розтріскане поле
І дерево надто зсудомлене й голе.
А волоцюватії пси при котах
Та холодцюваті коти при хвостах,
Як ті трунарі, потрапляють у прах.
Тому мені, песику, цих балачок
Вже досить. Я, лапки собі під бочок
Підсунувши, спатиму. Вічний мовчок.

III. РЯДКИ ДЛЯ КАЧКИ У ПАРКУ

Гладінь озерну навкіс позначать
Ранкові брижі — немов замрячить.
Повів світанку через полянку.
Не сплесне риба в воді, одначе,
А тільки качка та млявий качур.
Я цих світанків набачився ніби,
Накуштувався Вина і Хліба,
Тож хай і смертні пернаті крячуть,
Як їм судилось. Нехай і далі ці
Дзьоби щипають і хліб, і пальці,—
Їм легше, ніж хробаку. Мені-бо
Давно вже ясно те, що побачить
Всяк у свій час: небагато значить
Це плотське щастя на смак хробачий.

IV. РЯДКИ ДЛЯ РАЛЬФА ХОДЖСОНА, ЕСКВАЙРА

Як приємно зустріть пана Ходжсона!
(Всі б хотіли дружить з *отаким*)
З його верхом музичного смаку і
З беручким баскервільським собакою,
Що, почувши короткий наказ,
Полетить, наче вихор, на вас
І за мить подере на шматки.
Як приємно зустріть пана Ходжсона!
Адже офіціантки на нього
Просто моляться, ніби на Бога,
Коли він неквапливо умне
Агрусове тістечко смачне.
Як приємно зустріть пана Ходжсона!
(Всі б хотіли дружить з *отаким*)
999 канарок,
А також духи та ельфи всіх видів та марок
Круг чола його в'ються, мов німб.
Як приємно зустріть пана Ходжсона!
(Всі б хотіли зустрітися з ним!)

V. РЯДКИ ДЛЯ КУСКУСКАРАВАЯ ТА МІРЗА-МУРАД-АЛІ-БЕКА

От халепа — стріти пана Еліота!
Що манірно кривить пасторського рота,
Що все брови супить,
Що кроку не ступить
Без слівець, любимих щиро нами
Усіма: «однак», «мабуть», «а саме» —
Слухать його — нелегка робота!

От халепа — стріти пана Еліота,
У подобі пальта,
Поруч — пес без хвоста,
Поруч — кіт шолудивий,
Й капелюх — просто диво!
От халепа — стріти пана Еліота!
(Все одно, чи змовчить він, чи розкриє рота).

КРАЄВИДИ

І. НЬЮ-ГЕМПШИР

Дитячі голоси в саду
Поміж цвітінням і плодів порою:
Золота голівка, маківка
Поміж корінням і зеленим шумом.
Чорне крило, сизе крило майне
Ще двадцять літ — весна мине,
А біль, а жаль не омине;
О світлий шуме, сховай мене;
Золота голівка, чорне крило,
Весни синь,
Лети, злинь,
Поринь у яблуневу ярінь.

II. ВІРДЖІНІЯ

Червень, червень ріки,
Тепло пливе плесом — тиша.
Ріка спить, душа спить,
Ні шелесне. Може, зрушить
Теплий спокій скрик
Пересмішника? Ждуть
Сонні гори. Брами ждуть. Дерева
Білі, багряні. Вічно в чеканні, у зволіканні,
У твані. Вічно живі, вічноплинні,
Незмінні. Думи камінні
Зі мною прийшли і відходять:
Червень, ріка
Плине червоно, червоно, червоно.

III. АСК

Не ламай зненацька галузки.
Не надійся, що стрінеш
Священного оленя біля святої води.
Пильнуй, та не блиску списів,— не буди
Старої слави, не тривож їй сну.
«Поринай, тільки не в глибину».
Очі зведи,
Де зникають шляхи і зринають шляхи,— лиш туди
Поривайся очима,
Туди лиш дивись,
Де світла сивизна і легіт зелений злились,
Каплиця пустельника і молитви пілігрима.

IV. РАННОК, У ГЛЕНКО

Тут крук без поживи, тут олень багатостраждальний
Пасеться для кулі. Між болотом грузьким
І небом грузьким тісно —
Не стрибнеш, не злетиш. Кришиться твердь,
В повітрі розрідженім місяць
То жаркий, то морозний. Корчиться шлях
В безгомінні прадавньої битви,
У мовчанні потрощених лез.
В сум'ятно-кривдному зойку, що вріс
У тишу. Пам'ять тривкіша, ніж кість. Височить
Ущерблена гордість. Тінь її довга, у довгій тіснині
Ще не вляглися кістки.

V. КЕЙП-ЕНН

О, вже, вже, вже, вже вслухайся, як щебечуть
Співочі і хатні, руді, водяні горобці
В смерку і досвіт! А приглянься-но вдень
Танцям щигля! Не сполохни лишень
Тієї соромливки блекбернської. Свистом
Вітайся з перепелом, озовись на пискіт
Куріпки з-під куща. Дивись, дивись,—
Он дрізд подріботів, он довгохвоста
Стріла у танці, ластівка! Вклонись
Дрімлюзі мовчки. Їх пізнати просто,
Усіх. Яка ж бо люба, люба, люба
Тобі ця земля! Все ж зречися її, все ж віддай
Настирній отій і єдиній владичиці — чайці.
Кінець перемов.

ЧОТИРИ КВАРТЕТИ
1936-1942

БЕРНТ НОРТОН

Хоча існує загальний Логос, але більшість людей живе так, ніби кожен має власний Логос.

Геракліт, фрагмент 2

Дорога вгору і вниз — та сама дорога.

Геракліт, фрагмент 60

I

Теперішній час і час минулий
Наявні, мабуть, у часі прийдешнім,
А час прийдешній — в минулому часі.
Якщо ж увесь час — постійно теперішній —
Нічим від часу не відкупитись.
Що статись могло — то лиш абстракція,
Яка триває, немов постійна можливість
Єдино лиш в царині споглядання.
Що статись могло і те, що сталось,—
Єдиний має кінець, постійно теперішній.
Ще досі в пам'яті відлунюють кроки
Проходом, яким ми не йшли,
Аж до дверей, яких не відчиняли,
До трояндного садка. Відлуння слів моїх

Так триває у вашій думці.
Але нащо
Струшувати пилок у вінчику троянди,
Я не знаю.
Інші відлуння
Замешкують сад. Чи ввійти туди?
— Швидко,— мовив птах,— знайди їх, знайди їх,
Зайди за ріг.— Крізь першу браму
В наш перший світ маємо ми йти
На ошуканство дрозда? В наш перший світ.
Там були вони, гідні, незримі,
Що рухалися безшелесно по опалому листю
В осіннім теплі й у тремтінні повітря,
І скрикував птах у відповідь на
Нечутну музику, сховану в заростах,
І невидимий промінь очей прошивав нас, бо троянди
Мали вигляд квітів, які хтось розглядає,
А ми водночас були в них гостями й хазяями.
Отак ми і йшли з ними, в належному ладі,
Вздовж спорожнілої алеї, до букшпанів,
Зазирнути в ставок без води,
Сухий ставок, сухий бетон, уже й поруділий,
Та був він сповнений водою сонячного світла,
І лотос підносився лагідно, лагідно.
І в серці сяйва поверхня тремтіла,
Й кущі за нами в ставку відбились.
Аж ось насунулась хмара, й ставок спорожнів.
Швидше, мовив птах, бо дітлахи в листі
Поховались, шепочучи й стримуючи сміх.
Швидше, швидше, швидше, мовив птах, бо людський рід
Не може знести нічого, що надто реальне,
Час минулий і час майбутній,
Що могло бути й що було,
Має один кінець, теперішній завше.

II

Обліплюють загрузлу вісь
Сапфіри і часник в болоті,
І дріт гуде, й по тому дроті
Летить якась важлива вість.
Давно замирені всі війни,
Панує спокій скрізь надійний,
Пульсує кров в артеріях,
Вирує сік у дереві,
І лист мережаний на вітті,
Покірний подихові вітру,
Шумить собі на тім дозвіллі,
Аж раптом, ніби в божевіллі,—
Мчить вепр, а слідом гончаки,
І нині, й потім, аж таки
Доходять згоди між зірок

В нерухомому пункті рухливого світу.
Ані тілеснім, ні безтілеснім.
Ні від, ні до. В нерухомому пункті, де триває танець.
Ані безрух, ні рух. Не кажіть мені, що це постійність,
Затримка чи просування, де стрічаються
минуле й майбутнє,
Неспадання й піднесення. Якби не нерухомість,
Не було б танцю, а є ж самий танець.
Можна сказати, що ми були *там*. Але не знаю, де,
І не можу сказати, як довго, бо не міститься воно в часі.

Внутрішня незалежність від активного бажання,
Полегкість від дій і страждань, полегкість від внутрішніх
І зовнішніх прагнень, але полишена на ласку
Чуття, світла нерухомого й рухливого,
Erhebung без руху, концентрація
Без елімінації — в цьому новий світ
І старий світ ясний, зрозумілий,

Там здійснився його неповний екстаз,
Там розв'язався його частковий жах,
Але поєднання минулого й майбутнього
Здійснилось у кволості нетривалого тіла,
Боронить людськість від неба й прокляття.
Тіло не знесло б цього. Час минулий і час майбутній
Дають змогу невеличкої свідомості.
Бути свідомим означає не бути більше в часі,
Але в часі — то хвилинки в розарії,
Хвилинка в альтанці, коли шумить дощ,
Хвилинка в церкві, де протяг і стелеться дим,—
Це можна пригадати. Зв'язок між минулим і майбутнім.
Тільки час дає змогу подолати час.

III

Це місце невдоволення
Час перед і час після
В притьмаренім світлі: ані денне світло,
Що надає формі її промінний спокій
І оповиває тіні мінливою красою,
Повільним своїм порухом установлюючи тривалість,
Ані пітьма, щоб очистила душу,
Звільнивши такі чуття від минущого.
Ані надмір, ані відсутність. Тільки відблиск,
Що тремтить на напружених обличчях,
Змінених часом, від розривки до розривки,
Позбавлених змісту, затоплених у примхи,
Брезкла апатія без зосередження,
Люди й клапті паперу на холодному вітрі,
Що дме вперед і після часу,
Вітер, яким дихають ті нездорові легені,
Часу перед і часу після,
Випари недужих душ
У бляклому повітрі, млявому,
Гнаному вітром, що замітає похмурі пагорки Лондона,

Гемпстед, Клеркінвелл, Гампден і Патні,
Гайгейт, Прімроуз і Ладгейт. Не тут,
Не тут пітьма, в цім тріпотливім світі.

Спустись нижче, спустись тільки
У світ постійної самотності,
Світ не світ, він уже став несвітом,
Внутрішня пітьма, позбавлення
І поміщення всього, що власне,
Посуха в світі чуттів,
Знищення світу примх,
Обезвладнення духовного світу,
Це — єдиний спосіб, хоч він і інший,
Тотожний рухові, але не рух,
А зречення руху. А світ і далі рухається
У прагненні, на металевих дорогах
Часу минулого і часу майбутнього.

IV

Цей день поховали час і дзвони,
У чорній хмарі вже сонце тоне,
Чи повернуться до нас соняшник і повитиця,
Чи прийме
Галуззя тиса нас під свою тінь,
Чи схоче те гілля нахилиться?
Чи птах-синьовід торкне нас крилом,
Відблиснувши світлом світлу.
Світло не міниться
В нерухомому пункті рухливого світу.

V

Слова рухаються, музика рухається
Лише в часі. Та тільки живе
Може померти. Сказане слово западає
В тишу. Лише форма, взірець

Досягає спокою, як той китайський глечик,
Що постійно рухається в своїй нерухомості,
Неспокою скрипки, коли остання нота
Ще бринить, але тільки як співіснування,
Або як, скажімо, кінець передує початкові.
І кінець, і початок завше будуть однакові
Перед початком і після кінця,
І все завжди те саме. Слова напружуються,
Лускають під тягарем, тонуть і гинуть,
Гаснуть від неточності, на місці не встоять,
Не встоять нерухомо. Пронизливі голоси,
Сварливі, знущальні чи принаймні балакучі
Весь час галасують. Слово в пустелі
Найбільш піддається голосам спокуси,
Верещанню тіні в похоронному танці,
Лементу й скаргам невтішної химери.

Деталлю взірця є рух,
Як в оповіді про десять щаблів.
Саме й бажання є рухом,
Для себе самого небажаним.
Власне, любов нерухома,
Вона причина й кінець руху,
Поза часом, поза бажанням,
За винятком аспекту часу,
Покладена в форму обмеження.
Між небуттям і буттям.
І раптом у сонячнім промінні
Ледве здійметься пил —
Чути стриманий сміх
Дітей у листі
Швидше, тепер, тут, тепер, завжди —
Смішний цей порожній смутний час,
Що тягнеться між перед і потім.

ІСТ КОУКЕР

І

В моїм початку мій кінець. По черзі
Будівлі зводяться і падають, осипавшись, і вшир ростуть,
Повзуть, і рушаться, й відновлюються, а натомість —
Широке поле, чи завод, а чи об'їзд.
Старе каміння для нових споруд, стара деревина —
в новий вогонь,
Старий вогонь — для попелу, а попіл — для землі,
Яка є водночас і плоттю, і покровом, і погноєм,
Кістьми людей, кістьми тварин, і кукурудзяним
стеблом, і листям.
Будівлі і живуть, і помирають: час на мурування,
Час жити й час плодитись; час і вітрові
Розхитані віконниці трощити,
І битися об дерев'яну панель, де пробігає миша польова,
І шарпати обідрану завісу із безмовним гаслом.

В моїм початку — мій кінець. Он світло падає
Навскіс на це широке поле і алею творить,
Затінену галуззям, темну пополудні,
Й ти до паркану тулишся, коли прокочується повіз,
І ця алея тебе веде у бік села,
Гіпнотизованого жаром передгроззя,

І серед теплого туману сірий камінь,
Не заломивши, всотує жагуче світло.
Жоржини сплять у порожнявій тиші.
Чекай-но ранньої сови.
В широкім полі,
Як не підійдеш надто близько, як не підійдеш
надто близько,
Опівночі улітку вчуєш музику
Сопілки вбогої та звук малого бубна,
Уздріти зможеш танець навкруг вогнища,
Там чоловік із жінкою, поєднані,
У танці виступають — це заручини,
Достойне і таке доречне таїнство.
Ідуть по двоє, нерозривно злучені,
Тримаючи за руки одне одного,—
Це згоди знак. За кругом круг при вогнищі,
Стрибають через полум'я, йдуть колами
З сільською урочистістю чи з усміхом;
Здіймають важкі ноги у незграбному взутті,
Земляні ноги й глинясті, що ними землю б'ють,
Веселощі людей, які давно в землі,—
Пожива для зерна. Ритмічно тупають,
Додержуються ритму в своїм танці,
Немов у плині власного життя й змін року:
Час рокових одмін і час сузір'їв,
Час урожайних жнив і час доїння,
Час поєднання чоловіка й жінки,
Час парування звірів. Ноги — вгору й вниз.
Час їжі та пиття. Посліду й смерті.

Світанок яскравішає, і день новий
Готується до спеки й тиші. В морі вітер вранішній
Вкриває воду брижами. Я тут,
Чи там, а чи деінде. У моїм початку.

II

Що робить пізній Листопад
Із сум'яттям весінніх звад?
З істотами, що їм тепло
Серпневих днів життя дало?
Із страдним проліском узлісь?
Із мальвами, що прагли ввись?
З квітучими серед полів
Трояндами, що сніг укрив?
Грім котиться між зоряниць,—
Мов тріумфальних колісниць
Шереги в зоряних боях:
Встав Скорпій — Сонцеві на страх.
А Сонце й Місяць сунуть вниз;
Комети ллють потоки сліз,
Мчать Леоніди, чий порив —
У зорний вир, щоб спопеліть,
В огонь, де світ перегорить
Ще до приходу льодовців.

Це був не вельми задовільний спосіб відображення:
Іносказання в давно застарілій поетичній манері,
Що неминуче прирікає на двобій
Із значеннями та словами. Справа не в поезії.
Ні, це було не те (я наголошую), чого чекали.
Як високо годилося б нам оцінити
Сподіване впокорення, погідність осені,
Старечу мудрість? Чи вони нас ошукали,
Чи ошукали самих себе ці тихомовні старигани,
Що нам заповіли самі тільки рецепти ошуканства?
Оця погідність — лише обміркована глупота,
А мудрість — лише знання померлих таємниць,
Вже непотрібне в темряві, в яку вони вдивлялись,
Чи від якої відвертали очі. Бо, на нашу думку,
Знання, котре походить з досвіду,

Все ж невелику має вартість.
Знання дарує образ і обманює,
Адже той образ — щохвилини інший,
І кожна мить — нова і несподівана оцінка
Всього, чим ми були. Нас не обдурить тільки
Те, що, обдурюючи, довше шкодити не може.
Посередині, й не лише посередині шляху,
А й на всьому шляху, в темнім лісі, у хащі,
На самому краю безодні, де ніде поставити ногу,
Де чатують страхіття, де ваблять блудні вогні,
Ризиковані знади. Тож не про мудрість старих
Говоріть мені, а радше про їхній безум,
Про їхній жах перед жахом та божевіллям, про їхній
Жах володіти чимось, жах належати іншому або іншим,
Навіть самому Творцеві.
Наша єдина мудрість, якої можемо досягти,—
Це мудрість смирення й покори: адже покора безмежна.

Усі будівлі поглинуло море.

Всіх танцюристів прийняла земля.

III

О темінь, темінь, темінь. Вони всі йдуть у темінь,
В міжзоряні простори, в порожні порожнечі,
Банкіри, полководці, письменники славетні,
Шляхетні меценати, правителі, державці,
Опори громадянства, промовці в комітетах,
Великі промисловці й дрібні — всі йдуть у темінь,
Тьмяніють Сонце й Місяць — із «Готським Альманахом»,
Із «Бюлетенем Біржі» й «Директорським Реєстром»,
І почуття холонуть, і гине воля діянь.
І ми йдемо із ними на похорон безмовний,
Нікого не ховаєм, бо нікого ховати.
Душі своїй сказав я: «Мовчи, хай тьма окриє,

То буде тьма Господня». Неначе у театрі,
Усі вони погасли, бо сцена одмінилась,
І з-за лаштунків гомін, і пітьма боре пітьму,
И ми знаємо, що гори, й дерева, й краєвиди,
Та й сам фасад виразний — все котиться на безвість,—
Чи, як гальмує поїзд метро в тунелі, раптом
Розмови голосніші стають на мить і тихнуть,
І бачиш перед кожним обличчям глибшу пустку,
І жах щомиті більший — нема про що вже думать;
Або ж, як під ефіром ум мислить порожнечу,—
Душі своїй сказав я: «Чекай без сподівання:
Ми ладні сподіватись на хибне; без любові
Чекай: бо ми уміем неправедне любити;
Іще існує віра: любов, надія, віра,—
Так само все в чеканні. Отож чекай, не думай,
Ти думати не годна: ще пітьма стане світлом,
А тиха непорушність танечним ритмом стане.
Шепчи про біг потоків, про блискавку зимову.
Непоказний і дикий чебрець, суниці дикі,
Сміх, чутний серед саду, відлуння всіх захоплень,
Не згублені, та владно указують на муки
Народження і смерті.
Ви кажете, я вдруге
Повторюю те саме. Та я скажу це знову.
Чи говорити знову? Аби прибути звідти,
Де вас уже немає, сюди, де ще немає,
Вам треба йти шляхами, де вже нема захоплень.
Аби того сягнути, чого ви не спізнали,
Вам треба йти шляхами невідання самого.
Аби усе забути, чого у вас немає,
Вам треба йти шляхами відмови і відречень,
Аби перетворитись на те, чим не були ви,
Вам треба йти шляхами, якими не ходили.
І все, що вам незнане,— знання єдине ваше,
Всі ваші володіння — те, що вам не належить,
А там, де ви присутні, насправді вас немає.

IV

Поранений хірург на спит
Бере недужу частку тіла;
Ми чуємо: цей ворожбит-
Цілитель співчуває, сміло
Розкривши загадку, чом наша плоть звогніла.

Здоров'я наше — біль хвороб;
Як жалібниці ми вмирущій
Скорились, пам'ятать було б
Тавро Адамове й грядуще:
Аби одужати, страждати треба дужче.

Для нас уся земля — шпиталь,
Коштовний дар банкрота з казки;
Добро чинивши, ми, на жаль,
Умремо з батьківської ласки —
Він порятує нас від лютої поразки.

Жахна пропасниця моя,
У мозку — співи гарячкові.
Аби зігрітись, мерзну я
В чистилищі, вогні льодовім,
Тут дим — шипшина, жар — троянди пурпурові.

Пролита кров — напій для нас,
Кривава плоть — їда сочиста:
Проте ми впевнені всякчас,
Що наша плоть і кров божиста —
Ця П'ятниця для нас однак незмінно Чиста.

V

Отож я тут, на півдорозі, двадцять років мені минуло —
Двадцять років по суті змарнованих,
років l'entre deux guerres —
Прагну навчитися слововживання, і кожна спроба —

Це зовсім новий початок, цілком відмінна невдача,
Тому що колись хтось навчив уживати найкращі слова
До речей, яким вислів уже непотрібний, або ще до способу,
Згідно з яким промовляти не час. Отож, кожний замір —
Це новітній початок, виправа у безсловесне
Із нужденним знаряддям, що робиться ще нездалішим
У загальнім безладді невизначених чуттів,
Бунтівних новобранців емоцій. А те, що потрібно скорити
Міццю й смиренням, було вже давно відкрито
Раз, і двічі, й багато разів — людьми, яких не перевершити
У двобої — але ж і змагання немає,
Є лише боротьба — аби втрачене відновити,
Втрачене, знайдене й втрачене знову і знову: в наш час,
Певна річ, неприхильний. Не здобуток, мабуть, і не втрата.
А для нас — тільки спроба. Все інше — не наша справа.

Дім — це місце, звідки рушають. Старіємо ми,
Світ поволі стає чужим, і ускладнюється подоба
Мертвого та живого. Не напружена мить,
Відокремлена, без минулого та майбутнього,
А самий час життя, пломеніючого щомиті,
Час життя не лише людини якоїсь окремої,
А й каменів стародавніх, що їх не розшифрувати.
Час надходить для вечора, осяяного зірками,
Так само час і для вечора в сяйві ламп електричних
(Вечора над альбомом фотографій в родинному колі).
Любов стає собою якнайбільше,
Коли *тепер* і *тут* нічого вже не важать.
Старі повинні буть відкривачами,
А *там* і *тут* нічого вже не важать.
Маємо рухатися далі й далі,
До іншої напруги, до причастя
Ще глибшого, до дальшого єднання
Крізь темний холод, розпач, порожнечу;
Скрик хвиль і вітру скрик, безмежне море
Дельфіна й буревісника. В кінці моєму — мій початок.

ДРАЙ САЛВЕЙДЖЕС

Драй Салвейджес — очевидно, від «Les trois sauvages» («трьох дикунів)» — невеличкої групи скель з маяком на північно-східному березі Кейп-Енн, Массачусетс.

I

Я мало знаю про богів, але гадаю, що ріка —
То бог міцний, коричневий, то незговірливий
і неприборканий, похмурий бог,
Терплячий бог, що виступає на початку в образі кордону
Корисного, та ненадійного, якщо купцям він
загороджує дорогу,
Створивши труднощі для будівничого мостів.
Як тільки труднощі подолані, мешканці міст
Коричневого бога забувають, та невблаганний бог,
Дотримуючись правил посезонних, вибухає гнівом,
нищить і нагадує
Те, що забути заманулось людям. Не хвалений,
не вмилостивлéнний
Обожнювачами машин, він жде, чекає, жде, чекає...
І пульс його вчувається в дитячій спальні,
В розкішному айлантусі, що в квітні зацвітає,

У пахощах сяйного винограду на осінньому столі,
У зустрічі вечірній при каганці зимовому.

В собі ми носимо ріку, а все, що навкруги,— то море;
Межа землі, граніту, і заток — то також море;
І скрізь воно живе й переглядає
Минулих, інших творень дивину:
Кита, і краба-схимника, й морську зірничку;
По заводях воно приглянутися пропонує
До витончених водоростей власних та до
морського анемону.
Воно перебирає наші втрати, й неводи, й діряві сіті,
Розбиті мушлі, весла переламані
І прилади загиблих іноземців. Море стоголосе,
Богів багато має і багато голосів.
Сіль — на його шипшині,
Між кронами його ялин — тумани.
Море вие!
І скавулить, і різні голоси
Зливаються в єдиний голос: жалібне виття на реях,
Погроза й ласка хвиль, що розбиваються об воду,
Далекий шум прибою в кам'яному зубі,
І голосіння, насторога скелі, що наближається,—
Всі моря голоси — і чайка;
Під тягарем туману мовчазного
Дзвонить дзвін,
Відмірюючи лунко час, але не наш, коли земля
Повільно надимається, а час,
Що набагато старший за хронометри і старший
За час, який так гірко підраховують знервовані жінки
В безсонниці нічній, все намагаючись покласти
на майбутнє,
І вирахувати майбутнє,
Розкрити, розкрутити, розплести,
А потім знов докупи скласти все, що було й що буде,
Між північчю і досвітком, коли усе минуле — то брехня;

Будущина будущини не має перед годинником ранковим,
Час зупиняється і тут же йде вперед;
І знову надимається земля так, як заведено
од самого початку.
Б'є
Дзвін.

II

Чи скінчаться колись беззвучні стогони, всихання
Квіття осіннього, що ронить пелюстини
І непорушним залишається при тому,
Чи скінчиться плавба уламків корабля на морі,
Молитва кістяків на березі, жахлива
Мольба погубного, тяжкого благовісту?

Та ні, нема кінця, є тільки чергування:
Одна за одною біжать наступні всі години,
І давнє почуття все більш виказує печаль і втому,
Приходить зречення того, що сяяло, мов зорі,
В що твердо вірилось, в чому було найбільше дива,
Що мало безміри чарівливого змісту.

Та все ж надходить мить передостання,
Покірне відчуття, що сила життєва от-от покине,
Час вірності в човні дірявому й хиткому,
Що загубився десь в незнаному просторі,
Час тихо слухати, як хвиля б'є, мов злива,
Як глухо стогне дзвін страшного благовісту.

Ні, ми не можемо будущини збагнуть зарання,
Бо схильна теж вона, як і минувшина, губить мету. Єдине,
Що знаємо про час,— це океан безмежний, по якому
Пливуть загублені, міцні, завзяті, хворі,
Що їх розкидала та просторінь зрадлива,
Втягаючи в глибінь свою багнисту.

Нам треба думати про тих, хто трудиться до зомлівання,
Хто воду із човна вичерпує в той час, як небо стигне
Над узбережжям океанічного огрому,
Хто сушить паруси, готуючись у плавання суворі,
Кого засипле теж хвиль непокірних нива,
Що в гори перейде під бурю норовисту.

Ні, не закінчаться беззвучні стогони, всихання
Квіття осіннього, що ронить пелюстини;
Не вщухне лютий біль, що обернувся вже
в безболісну судому,
Не скінчиться плавба уламків корабля на морі,
Молитва кістяків до смерті; шепотлива
Ледь-ледь промовлена мольба-прохання благовісту!

Чим старшими стаєм, тим більш минуле
В уяві нашій костеніє і перестає
Являти форму послідовності чи навіть розвитку —
Це помилка, нерозуміння еволюції,
Це спосіб для звичайного ума позбутися минувшини.
Моменти щастя — не в смислі сповнення бажань,
не в смислі
Добробуту, безпеки чи спалаху любові,
Чи навіть дуже доброго обіду, а в смислі
несподіваного просвітління —
Коли забуте, втрачене пережиття
Відроджується, в думці оживає,
Приходить в іншій формі думки, реставрує
Пережиття минуле; моменти зближення із тим пережиттям
Приписуємо щастю. Я вже сказав раніше,—
Пережиття минуле, що відроджується в думці,—
Не є досвідченням лиш одного життя,
Це — досвід попередніх поколінь, які не забували
Вчиняти щось таке, що висловити неможливо,—
Не забували оглядатися назад,
Понад картинами, що їх історики малюють,

Осмілювались кидати півпогляд
Через плече — в начальний жах.
Тепер відкрили ми: моменти помирання
(Немає значення, чи завдяки якомусь непорозумінню,
Чи з прагнення, а чи з боязні невірного перебігу подій)
Являють нескінченність, як сам час. Це видно краще
В агонії нам дорогих людей, відчутій збоку,
Ніж у вмиранні власному. Адже минуле наше
Покрите все потоком дії,
А муки інших залишаються переживанням,
Невизначеним і начебто невитраченим у постійному терті.
Людина змінюється, усміхається, але агонія незмінна.
Час нищить, але він же й зберігає,
Немов ріка, котра несе на баржі мертвих негрів,
Корів, курей в клітках, і купи яблук трутизняних,
І на тих яблуках сліди зубів.
І коструба та скеля серед моря,
Яку приховують тумани й буруни,
Яка при штормі виглядає монументом,
А за погоди доброї, немов маяк, показує дорогу,
В час несподіваної бурі, в темну пору
Знов тим стає, чим од віків була.

III

Не раз я думаю, чи саме це мав на увазі Крішна,
Коли про різні речі міркував або про якнайкращий
єдиний спосіб висловлювання тієї ж речі однієї:
Що майбуття — зів'яла пісня, ружа королівська чи лаванда
Жалю сумного за людьми, які ще не прийшли сюди,
щоб сумувати,
Затиснута між пожовтілими листками ніким не
читаної книги.
І шлях нагору — це дорога вниз, а шлях вперед —
це є назад дорога.
Цього спокійно ми не можемо сприймать, але це правда:

Час неспроможний лікувати, бо хворого нема вже тут;
Коли рушає поїзд і пасажири
Влаштовуються з фруктами, газетами й листами діловими
(А той, хто проводжав, перон вже покидає),
Обличчя їхні розслаблюються, і на зміну смуткові
полегшення приходить
Під сонний ритм годин.
Вперед, мандрівники! Вам не втекти і не сховатись
від минулого
В інші життя чи там в якусь будущину;
Були ви іншими, коли сідали в поїзд,
Будете іншими, коли прибудете на будь-яку
кінцеву станцію,
Коли за вами вдалині зійдуться рейки;
І теж на палубі гулкого корабля,
Спостерігаючи за борозною, яка розширюється
вдалині за вами,
Не будете ви думати: «Минуле вже скінчилось».
Або: «Попереду — майбутність».
Посеред ночі в щоглах та антенах корабля
Голос наспівує (та не для вуха —
Пошумливої мушлі часу, і не словами людськими) —
Вперед, мандрівники, вперед, хто переконаний,
що він подорожує.
Були ви іншими, коли на вас дивилась гавань
Зникаюча, і будете ви іншими, як зійдете на берег.
Тут, між найближчим і найдальшим берегами,
Коли спинився час, подумайте з однаковіським супокоєм
Про майбуття і про минувшину.
В ту мить, коли нема ні бездіяльності, ні дії,
Ви можете почути: «Людський розум
За будь-яких обставин, в кожній області буття
До часу смертного уважний». Це єдина дія
(А кожна хвиля — це хвилина смерті),
Яка в житті інших людей дає плоди.
Але не думайте про ті плоди діяння.

Вперед!
О мандрівці, о моряки!
Ви, хто приходить в порт, і ви, чиї тіла
Переживуть і слідство, й вирок моря;
Кожна подія — ваше покликання справдешнє.
Так Крішна говорив, коли навчав Арджуну
На полі бою.
Не прощайтесь.
Вперед! Рушайте ж, мандрівники!

IV

Ти, чий вівтар стоїть на березі, Пречиста Діво,
Молися за мандрівників, які пливуть на кораблях, за тих,
Хто має справу з рибами, й за тих,
Хто в подорож законну вирушає, і за тих,
Хто подорожами кермує.

Володарко Небесна,
Figlia del tuo figlio,
Ще повтори молитву за жінок,
Що відпровадили в дорогу синів а чи мужів своїх,
Які вже не повернуться ніколи.

Молись за тих, чия скінчилась подорож
Десь на піску, чи на устах, чи в темнім горлі моря,
А чи десь там, куди ніколи
Морського дзвону звуки не доходять, не долітає
Його мольба щоденна.

V

Вести розмови з Марсом, спілкуватися із духами,
Життя страховиська морського описати, ворожити
На нутрощах тварин, чи на магічному кристалі,
Хвороби визначати за почерком, а біографію —

За лініями на долоні,
Трагедію — за зморшками на пальцях, впізнавати
Злі навики за допомогою листочків чаю, те, що буде,
В картах побачити, крутити пентаграмами,
Чи кристалічними кислотами, чи розчленяти
Той образ, що повторюється часто в снах,
на страхи підсвідомі,
Досліджувати чрево, чи могилу, чи сновидіння —
все це звичні
Розваги та наркотики, дарунки преси —
Вони були і завжди будуть, деякі страшенно
Активізуються в добу занепокоєння народів чи заворушень
На узбережжях Азії чи десь на Еджвер-роуд.
Людська допитливість минулого й майбутнього шукає,
Чіпляється до вимірів часу. Але збагнути точку
Перетину позачасового із часом
Дано лише святому — це заняття,
Ні, не заняття, а щось більше, що на все життя дається
І відбирається, коли в людині помирає
Любов, палахкотіння і порив самоофіри.
Для більшості із нас існує непомітний
Момент у межах часу й поза часом,
Розваги приступ, згублений в промінні сонця,
У кмині дикому, а чи в зимовій блискавиці,
Чи десь у водопаді, чи в музиці глибокій,
Яку не чути навіть, тільки — знати,
Що сам ти музика, допоки хтось там грає. Бо ж існують
Лиш натяки, чи там припущення; все інше —
Обряд, молитва, дисципліна, думка й дія.
А натяк напіврозгаданий, наполовину зрозумілий —
Це ВТІЛЕННЯ.
Тут здійснюється неможливе
Поєднування сфер буття,
Минуле і будущина
Перемагаються й примирюються тут навзаєм;
Інакше дія була б лиш рухом

Того, чим можна рухати,
Що у собі джерел рухомості не має, була б лиш тим,
Чим володіють демонічні і хтонічні сили.
А дія правильна — це є свобода
Від проминулого і від майбутнього.
Але мети цієї
Тут мало хто спроможний осягнути.
І ми неподоланні лиш тому,
Що завжди робим спроби подолати;
Нарешті, вдовольняємося тим,
Що повертаємося в час і кормим
(Неподалік від тисового древа)
Своєю плоттю багатющий грунт.

ЛІТТЛ ГІДДІНГ

I

В середзим'я весна — пора особлива:
Споконвічна, але розмокла надвечір,
Розвішана в часі між північчю й півднем,
Коли день короткий вогнем і морозом
Іскриться на кризі ставків і каналів
У зимнім безвітрі — в полум'ї серця,
Відбиваючи в дзеркалі водянистім
Відблиск, що сліпне ввечері рано.
Жар, дужчий аніж від хмизу чи від жаровні з вугіллям,
Розігріває душу застиглу: не вітер — вогонь
Зішестя Духу Святого
У мрячну цю пору. Між таненням і замерзанням
Соки душі дрижать. Не пахне ані землею,
Ані чимось живим. Це — час весни,
Та невчасної. Тепер живоплоти
Вибілено на годину вицвітом скороминущим
Снігу — раптовішим вицвітом,
Аніж улітку, вицвітом без брунькування і прив'ядання,
Поза порядком народжень.
Де ж літо? Де ж та його несвітська
Година Нуль?
Коли прийдете ви цим шляхом,

Яку б дорогу ви не обрали,
Звідкіль не рушили б ви в дорогу,—
Коли цим шляхом ітимете в травні, то знову
Білітимуть живоплоти гріховною свіжістю.
Так само буде в кінці мандрівки —
Чи прийдете уночі, мов король розбитий,
Чи прийдете вдень, невідомо для чого —
Буде так само, лиш зійдете з битого шляху
І повз хлів повернете до фасаду похмурого
І камінних надгробків. Те, задля чого,
здавалося, йшли ви,—
Лиш оболонка, лише шкаралупа значення,
З котрої виклюнеться мета, лиш виповнивши її,
Якщо взагалі виклюнеться. Хіба що мети не було,
Або ж мета була — поза краєм, що ви встановили,
І одмінилась сама. Є й інші місця,
Де кінчається світ, одні — у пащах морів,
Другі — над озером темним, в пустелі чи в місті,
Та це — щонайближче, в просторі й часі,
Нині і в Англії.
Коли прийдете ви цим шляхом,
Як не ішли б ви, звідкіль би не рушили,—
В будь-який час, у будь-яку пору року
Буде так само. Позбутися вам доведеться
Уяви та розмислу. Ви ж тут не для того, щоб стверджувати,
Вчитися, задовольняти цікавість
Чи звітувати. Ви тут, щоб преклонити коліна в тім місці,
Де молитва ще має вагу. А молитва — то більше,
Ніж лад у словах, ніж розум,
Свідомий, що молиться, чи голос, свідомий, що молиться.
І те, чого мертві висловити не вміли, поки жили,
Можуть оповісти вам тепер: спілкування
Померлих триває в мові вогню, поза наріччям живих.
Тут, на перетині безчасової миті,
Є Англія і ніде. Ніколи і завше.

II

У старого попіл на рукаві —
Згоріли пелюстки троянд живі.
В повітрі повисли порох і дим,
Де колись підносився дім.
Порохва в легенях, руїни в диму
Потверджують: кінець усьому.
І вже немає ні зла, ні добра.
Повітря так умира.

Посух і потопів круговорот
Застилає очі та рот.
Змагаються мертві вода й пісок —
Кому із них панувати строк.
Грунт виснажених безплідних піль
Поглинає марноту наших зусиль.
Це радість, що зовсім не звеселя.
Так умирає земля.

Поглинають вогонь і вода
Пасовиська, пустища і міста.
На глум вогонь і вода узяли
Благодать, якої ми не прийняли.
А далі робота вогню і води
Всіх наших справ замете сліди —
Святилищ, склепінь і колон.
Так умруть вода і вогонь.

В глухий непевний час перед світанням,
Що врешті край кладе безкраїй ночі,
Закінчуючи коло нескінченне,
Коли вже чорний голуб із жалом
За обрій зник, прямуючи додому,
І вітер мертвим листям, наче жерстю,

Мів по асфальту, і не чуть було
Нічого більше — лиш дими диміли
Із трьох пожеж,— зустрів я чоловіка,
Котрий то зупинявся, то спішив,
Мов гнаний разом з листям металевим.
Коли вдивлявсь я в схилене лице
Із гострою цікавістю, з якою
Вивчають незнайомців у півмлі,
Зустрів я погляд майстра видатного,
Котрого призабув і пригадав,
Як одного — і багатьох водночас.
В очах на темнім, спеченім обличчі
Було знайоме щось — і невпізнанне.
І я, роздвоївшись, гукнув до нього,
А другого себе почув: «Це ви?»
Хоч нас і не було. Я був собою,
Та розумів: я — вже не тільки я,
А він — ще набував подоби. Мова,
Однак, вивершувала впізнавання.
Отак, під вітром, надто вже чужі,
Щоб один одного не зрозуміти,
Ми за велінням зміщеного часу
Зустрілися в ніде, ні до, ні після
І рушили примарним патрулем.
І я почав: «Все те на диво просто,
Але ж і простота — причина дива.
Хоч, може, я чогось не розумію...
Промовте ж ви...» — «Найменше я хотів би
Повторювать думки свої забуті.
Вони своє вже відслужили, годі.
Так і з твоїми буде. Тож молися,
Щоб їх — і добрі, й злі, тобі простили.
Вже з'їдено торішній урожай,
Звір ситий відштовхне порожню миску.
Слова вчорашні втратили свій сенс,
А завтрашні промовить інший голос...

Та раз уже знайшов собі дорогу
Нескутий дух із того світу в цей,—
А той і цей світи такі подібні! —
То й я знайду слова уже забуті
Для вулиць тих, де вже ходить не думав,
Лишивши плоть на дальніх берегах.
Що ж, я промовлю — мова спонукає
Вшляхетнювати грубе просторіччя
І розум навернути до пізнання.
Розкрию ж ті приховані дари,
Що труд життя увінчують на старість:
По-перше, холод згаслих почуттів,
Нудьга, що не лишає вже надії;
Примарний смак уявного плода
У час відчуження душі і тіла.
По-друге, усвідомлення, що марно
На людські вади стільки нарікать
І тішитися тим, що вже не тішить...
І на кінець — болючий перелік
Того, що ти зробив і чим ти був,
Ганьба причин, відкритих надто пізно,
І страх, що зле чинив, на шкоду іншим
Те, що тобі здавалось доброчинством.
І хвалять дурні, і на честі — плями.
Й душа бреде зневірено між зол,
Аж поки не очиститься вогнем,—
Лише тримайся ритму, як у танці...»
Займався день. І він поміж румовищ,
Здавалося, мене благословив
І зник, лиш пролунав сигнал відбою.

III

Є три речі, що на позір часто подібні,
Що цвітуть в однім живоплоті, хоч відмінні цілком:
То єдність з собою, з речами, з людьми; то відчуженість

І від себе, і від речей, і від людей;
і проростає між ними байдужість,—
Подібна до них, як подібна смерть до життя,—
Поміж життями двома не квітуюча, поміж
Кропивою живою і мертвою. Ось користь від пам'яті:
Бо звільнення — це не втрата любові, навпаки,
це розростання
Любові за межі жаданого, і звільнення в тім
Від майбутнього і від минулого. Так, любов до країни
Розпочинається з відданості власному полю роботи
І приводить до розуміння, що й малозначуща робота
Ніколи не марна цілком. Історія може буть рабством,
Історія може бути свободою. Гляньте, вони пропадають —
Обличчя й місця, разом із тими, що їх, як уміли, любили,—
Щоб оновитися, перемінитися в іншу подобу.

Гріх є Необхідність, але
Все буде добре і
Все вийде на добре.
Я згадую знову це місце
І людей, не завше гідних хвали,
По крові мені не близьких, не зичливих;
Згадую небагатьох, особливим позначених духом,
Згадую всіх, звичайним позначених духом,
Поєднаних у змаганні, що їх роз'єднало;
Я згадую серед пітьми про короля,
Про трьох мужів на ешафоті,
Про інших, що вмерли забуті
В інших місцях — на чужині і тут,
І про одного, що вмер сліпий і спокійний;
Але чому шанувати маємо мертвих
Більше від тих, хто вмирає сьогодні? —
То не дзвін, що б'є у минуле,
То не чари, що хочуть викликати
Привид Троянди.
Ми не можемо відживити давнього розбрату,

Ми не можемо відродити політики давньої
І марширувати під старий барабан.
Ці люди, а також і ті, що їм протистояли,
А також оті, кому вони протистояли,
Прийняли конституцію тиші
І зібрались в одному таборі.
Хай би що вспадкували ми від переможців,
Перейняли ми й від переможених
Те, що вони залишили нам,— символ:
Символ, що досконало втілився в смерті.
І все буде добре, і
Все вийде на добре,
Бо очищено буде спонуки
Найсокровенніших наших благань.

IV

Нападник-голуб розтинає
Повітря полум'ям страху —
Огнем він волю провіщає
Для тих, хто слугував гріху.
І в сподіванні, й у відчаї
Ми вибору не проминем —
З огню спасемося огнем.

Хто ж нам придумав катування? —
Любов. Адже її ім'ям
Даровано пекуче вбрання,
Що не подужати рукам
Зірвати людським. І зітхання
Зринають наші день за днем —
Ми спалені огнем й огнем.

V

Те, що звемо початком, часто буває кінцем,
А дійшовши кінця, доходимо ми початку.
Там кінець, звідки ми починаємо. Кожен слушний
Вислів чи речення (де кожне слово — в себе удома,
Посідає місце, щоб інших підтримати,—
Слово ні соромливе, ані пихате,
Що сполучає легко старе і нове,
Слово звичайне, ясне, але й не простацьке,
Слово стисле, доконане, хоча і не педантичне,
У цілковитій злагоді танцює з іншими разом).
Кожен вислів і кожне речення — то кінець і початок,
Кожен вірш — епітафія. Кожна дія —
То крок на плаху, в огонь, в безодню морської пащі
Чи під надгробок із написом стертим: ось де ми починаємо.
Ми вмираємо з умираючими:
Гляньте — вони відходять і ми ідемо за ними.
Ми народжуємося разом з померлими:
Гляньте — вони вертаються, нас ведучи за собою.
Мить троянди і мить тису
Тривають однаково довго. Народ без історії
Не вивільнений від часу, історія ж — то взірець
Хвилин безчасових. Тому, коли світло згасає
В зимовому надвечір'ї, в спустілій каплиці,
Історія — це теперішня мить і Англія.
З образом цеї Любові і з голосом цього Покликання

Ми не уникнемо пошуків,
І кінцем наших пошуків
Стане місце, звідки ми починали,
Пізнане, наче першого разу.
Через незнану, пам'ятну браму,
Коли на землі невідкритим лишилось
Лиш те, що й було на початку; —
При витоку річки найдовшої

Голос невидимого водоспаду
І на гілках яблуневих діти —
Незнані, бо ніхто не шукав їх,
Непочуті, півпочуті у тиші,
Між двома хвилями моря.
Саме нині, тут, нині, завше —
Стан цілковитої простоти
(Вартий будь-чого іншого),
І все буде добре, і
Все вийде на добре,
Коли язики полум'я згорнуться
У вузол вогнистий короною
І стануть вогонь і троянда єдиним.

ВІРШІ НА ВИПАДОК

ІНДІЙЦЯМ, ЯКІ ЗАГИНУЛИ В АФРИЦІ

«Індійцям, які загинули в Африці» було написано на прохання міс Корнелі Сораб'ї для «Книги королеви Марії для Індії» (Харрап і К°. Лтд., 1943). Нині я присвячую ці рядки Бонамі Добрі, бо вони йому подобалися, і він наполягав на тому, щоб я зберіг їх.

Призначення чоловіка — його рідне село,
Його рідне вогнище, вечеря, яку готувала дружина;
Призначення — сісти надвечір під хатою
І дивитися, як свої та сусідські онуки
Граються разом у куряві.
Пошрамований, але живий, зберіг він багато спогадів,
Які повертаються в годину розмови
(Годину теплу чи прохолодну, залежно від клімату) —
Спогадів про чужинців, які воювали в землях чужих,
Чужих одне одному.

Призначення чоловіка — ще не приречення;
Кожна країна — домівка одному
Й вигнання для іншого. Там, де відважно гине
Чоловік за своїм приреченням,— той грунт його.
Хай село його пам'ятає.

Це не була земля твоя або наша — село в Мідленді
І село в країні П'яти Річок мають той самий цвинтар.
Хай ті, що повернуться, розкажуть про тебе,
Про битву за спільну мету, битву, нітрохи
Не менш переможну від того, що ти або я
Не знали аж до хвилини нашої смерті,
Чим вона закінчиться.

ОБОРОНА ОСТРОВІВ

«Оборона островів» не може претендувати на те, щоб зватися віршем, але час написання — відразу по евакуації з Дюнкерка, а також привід, з якого це було написано, важать для мене багато і викликають бажання зберегти ці рядки. Я написав їх на прохання Мак-Найта Кауффера, що працював тоді в Міністерстві інформації,— як супровід до виставки фотографій у Нью-Йорку, що відображала військові змагання Британії. Їх було згодом надруковано в книжці «Британія у війні» (Музей сучасного мистецтва, Нью-Йорк, 1941). Нині я присвячую їх пам'яті Едварда Мак-Найта Кауффера.

Хай пам'ятки будівельного каменя — інструменту найтривкішої музики; землі, яку старанно обробляли впродовж століть; англійського вірша

поєднаються з пам'яттю цієї оборони островів

з пам'яттю матросів на сірих кораблях — військових, торговельних, експедиційних — вони доклали своє до віковічної, вистеленої кістками британців бруківки морського дна

з пам'яттю тих, хто в найсучасніших формах гри людини зі смертю змагався з силами тьми в повітрі й в огні

і тих, які повторили предківський шлях до Фландрії й Франції, у поразці незламних, у перемозі незмінних, тих, які не перемінили нічого на дорозі предків своїх, окрім зброї

і з тих, для кого дороги слави проходять сьогодні путівцями й завулками Британії

щоб сказати минулим і майбутнім поколінням нашого роду, нашої мови, що ми тримали позиції, вірні своїм настановам.

ПРИСВЯТА ДРУЖИНІ

Тій, кому я завдячую захватом, що стрибати готовий,
Що підганяє мені почуття в мить нашого прокидання,—
І ритмом, який правує спокоєм нашого засинання;
Диханням злагодженим

Коханців, що їхні тіла одне одним пахнуть,
Які мислять одне —і вже думці не треба слів,
Які мурмотять одне — і вже слову не треба значення.

Ні буркітливий вітер зими остудити не ладен,
Ані сердите тропічне сонце не ладне зв'ялити
Троянд у квітнику — нашому й тільки нашому —

Окрім хіба присвяти цієї, іншим на прочитання:
Це наші таємні слова, промовлені привселюдно.

ВОЛТЕРОВІ ДЕ ЛЯ МАРУ

Вірш «Волтерові де ля Мару» був написаний для книжки «Данина Волтерові де ля Мару» (Фабер енд Фабер Лтд., 1948), піднесеної йому в день його сімдесятип'ятиріччя.

Мандруючи струмком, знаходять діти
Із гаванню безлюдний острівець
(Там, безперечно, може буйвол жити,

Ведмідь — брести крізь джунглі навпростець;
Вгинаються від стиглих манго віти,
Та йде туди відважний лиш ловець,—

Бо в сутінках снуються там лемури,
Мов вартові покинутих фортець),
Коли ллють світло тихе абажури

Й чекає чай в дитячій,— то пора
Згадать звитяжні денні авантури
Й послухать віршів...
Там легка мара

Невидима ледь видний слід лишає;
А в сутінках триває тіней гра
І журно хтось жаліється й зітхає;

Там краєвид з незвичним звичне сплів,
Давно всім знане — мов нове вражає
На зіткненні раптовім двох світів;

Коти шаліють в місячному світлі,
Кружляють в пітьмі зграї кажанів,
Літають відьми, осідлавши мітли,

І подорожній, ідучи крізь ніч,
Стрічає на шляху безлюдні житла
І погляди примарливих облич;

Хто ж нас віч-на-віч звів із невідомим?
Хто чарівним закляттям навсібіч
Звелів перебігать стрімким фантомам?

То ви — в мелодії своїй тремкій
Буденне й звичне роблячи вагомим;
І витвір ваш обдуманий — стрункий;

Ви плетете найтоншу павутину —
Звучання нез'ясовну таїну.

ПРИМІТКИ

З КНИЖКИ «ПРУФРОК ТА ІНШІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ» (1917)

Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока

Епіграф — з «Божественної комедії» Данте («Пекло», XXVII, 61—66, переклад П. Карманського та М. Рильського).

«Надійде час...» — див. книгу Екклезіаст (III, 1—8).

«...Ридала, і клялась, і каялась моя душа» — див. Другу книгу Царств (I, 12). У наступному рядку натяк на страту Іоанна Хрестителя — див. Євангелія від Матвія (XIV, 1—12).

«Лазар я...» — натяк на новозавітну притчу про Лазареве воскресіння, див. Євангелія від Луки (XVI, 19—26).

«Я старіюсь... Я старіюсь...» — перифразована репліка Фальстафа з Шекспірової хроніки «Генріх IV» (частина перша, дія II, сцена 4).

«Наяди вилива́ють в співі душу» — перифразована цитата з «Пісні» англійського поета Джона Донна (1572—1631).

Переклад Віталія Коротича:

Вам та мені — до міста треба,
Де горілиць прослався вечір просто неба,
Мов хворий, приголомшений наркозом;

Ми пройдемо крізь півпустельні вулиці,
Де ночі безпритульні туляться
По кнайпах та готеликах убогих,
Де виїдені мушлі на підлогах.
А вулиці нудні, як сенс нотацій.
Немов на таці
Хтось вам приніс вражаюче питання.
О, не питайте — «Що то?» — цілий час.
Ходімо — вже давно чекають нас.

Жінки базікають: за теревенів тло
Ім править Мікеланджело.

Жовтий туман, що чухає спину об віконні рами,
Жовтий дим, що чухає пику об віконні рами,

Вилизали закутки вечора,
Подивилися у руду баюру, що стоїть біля брами.
Обтрусили зі спин кіптяву,
Ковзнули задумливо, стрибнули на терасу.
Огледіли м'яку ніч жовтневу,
Обкрутилися навколо будинку і поснули зразу.

Часу ще залишилось досить,
Щоб дим провулок жовто сповнив,
Почухав спину об кватирки.
Ще буде час лице своє
До стрічей зготувати вповні.
Є час, щоб зводити, час — кидати додолу.

Всім справам час і навіть тій,
Що дивиться запитливо зі столу.
Стривай — то час для нас із вами —
Для звершень та для намагань,
Для сотень перерішень та вагань,—
Якими ж почнемо словами?

Жінки базікають: за теревенів тло
Їм править Мікеланджело.

Часу залишилося досить.
І думи: «Чи наважуся?» — були вже.
Я, голову полисілу схиливши,
Втечу негайно — марення полишу.
(Всі кажуть: «Що за гидь — його волосся!»)

Мов у норі, сховаюсь у комірці,
І погляди мене оцінять косі —
(Благий мій одяг, руки некрасиві...
«Яка бридота!» — люди скажуть ці.)
Чи зможу їхній всесвіт потрясти?
Хвилина ще — для візій та ревізій.
Лише одну хвилину маєш ти.

Я знаю всіх їх, досконало знаю —
Вечері їхні, полудні, забави.
Життя я міряв ложечкою з кави —
І слідкував, як голос поринає
В ніщо; так відстань музику марнує.
О, як почну я?
Я знаю очі їхні, всіх їх — знаю —
Оцінять, приречуть, заб'ють спокійно.
...Хтось шпилькою тупою до стіни
Мене — скарлюченого болем — притинає.
Почну — хай слухають вони —
Шляхів та днів недопалки відкину.
О, як почну я?

Я знаю руки ці, напам'ять знаю —
Браслети, найкоштовніші у світі,
В рудому зарості, помітному на світлі;
Чи не парфумів аромат
Мене відштовхує назад?
Дивлюся, як рука недбало шовк зминає.

О, як наважуся?
І як, скажіть, почну?

. . . . . .

Чи мовлю їм, що вийду в морок вулиць,
Де з файками мужчини одинокі
У теніcках за вікнами стовбичать?..
Я буду — мов обдерті клешні краба,
Що шурхотливо тнуть підводну тишу.

. . . . . .

У злагоді поснули вечір з полуднем —
Ще в них на пальцях пеститься осоння —
Натомлені... нещирі... може, сонні
Десь поруч простяглися на підлозі.
Чи зможу після тістечок та чаю
Здолати недоладну кволість цю?
Я колінкую, плачу та молюся — ще плакатиму,—
Голову свою (ше більш полисілу) уздрів я на тарелі.
Я не пророк — який резон в тім, врешті.
Я бачив спалах велнчі своєї.
Хихикнув безтілесний Камердинер, подавши плащ.
І раптом я злякався.

Чи варто, врешті, після мармеладів,
Чаїв тих, підсолоджених словами,
Між порцеляни, між розмов про нас із вами,
Чи варто, врешті,
Із посмішкою на устах страждати?

Заштовхувати всесвіт весь до кульки
І в напрямі єдиного питання її котити.
«Я Лазар,— мовити,— воскреснув я назавше.
Я повернувся, щоб сказати все вам, цілком усе».
Подушку попід голову підклавши,
Хтось мовить: «Це усе зовсім не те,
Зовсім не те, не те — категорично».

Чи варто вже тепер, кінець кінцем,
Чи варто
Після цих смеркань, пасажів, пустельних вулиць,
Після всіх романів, чаїв та фалд, примружених очей
Та інших багатьох речей —
Я говорити зможу тут чи ні?
Немов ліхтар магічний мої нерви розкреслив
по екранній площині.
Чи варто починати, аби хтось,
Мнучи подушку чи змахнувши шаллю звично,
Промовив, озираючи вікно:
«Це все зовсім не те,
Зовсім не те, не те — категорично».

. . . . . .

Ні! Я не Гамлет — і не буду ним я,
Не викличу ні в кого інтересу.
Я на дрібних дорученнях в прогресу —
Пораджу принцові — я лиш маленький гвинтик,
До вжитку достосований постійно,
Кмітливий, політичний, обережний,
Сентенцій повен аж по саме тім'я
І можу часом здатися смішним я,
А часом — я блазнюю.

Старішаю... Старішаю...
Холоші штанів своїх підкотити вирішую.
Чи мені дозволено мати прямий проділ? Чи вільно мені
персика пожувати?
Простувати берегом в білих штанях фланелевих
простувато
І дослухатись, як утоплені починають співати.
Навряд чи вони співатимуть для мене.
Я бачив, як вони по хвилях гарцювали,
Розчісуючи білі кучері моря, що виснуть пінно згори,
Під вітром, який вдуває у воду чорний та білий кольори.

Ми довго блукали по анфіладах покоїв моря,
Оточені водяницями, загорнені у червінь та брунати.
...Людські голоси пробудили нас — починаємо потопати.

Портрет дами

Роман з аналогічною назвою відомий у Гері Джеймса (1843—1916) — американського письменника, чия творчість у цілому виразно позначилась на загальній атмосфері більшості віршів першої збірки Т. С. Еліота.

Епіграф до вірша взято з трагедії англійського драматурга Крістофера Марло (1564—1593).

Прелюди (I)

Переклад Олександра Мокровольського:

По вулицях зимовий вечір залягає
І смаженини дух.
Година — шоста.
Тлів дня недокурок, та вже й потух.
А ось і дощ хльосткий
Оплакать взявсь листки,
Брудне, зів'яле шамотиння під ногами
Й газети із покинутих садиб...
Дощу завзятий дріб —
По вікнах, димарях, немов з нестями,
Та ген стовбичить кінь, копитить копитами
(Бо нікого везти), парує в цій порі.
Аж ось засвічуються ліхтарі.

Переклад Максима Стріхи:

Зимовий вечір набіга,
Несе в провулки запах страв,
О шостій день
Згорів дощенту, димом став.

І вітер із дощем жене
До ніг брудне
Ошмаття, клаптики старі,
Газети, висохлі листки...
У димарі
Дощ стукотить та у шибки.
Самотній кеб о цій порі
Стоїть на розі. Мерзне кінь...
Від ліхтарів тікає тінь.

Рапсодія вітряної ночі

«La lune ne garde aucune rancune» — «місяць не пам'ятає зла» *(фр.)* — перифраз двох рядків французького поета Жюля Лафорга (1860—1887): «Дивись, он місяць вирина, / Одне на одного не маймо зла».

«Бостон Івнінг Транскріпт»

Ларошфуко Франсуа (1613—1680) — французький письменник-мораліст.

Містер Аполлінакс

Лукіан (близько 120 — близько 190) — давньогрецький письменник-сатирик.

Ім'я *Аполлінакс,* очевидно, походить від поєднання двох імен: Аполлона, давньогрецького бога краси і мистецтв, та Апольоіна (від *гр.*— руйнувати), ангела безодні, згадуваного в Апокаліпсисі (IX, 11).

La Figlia che Piange

Переклад італійського заголовка: «Дівчина, що плаче». Епіграф до вірша взято з Вергілієвої «Енеїди»: з такими словами Еней звернувся до своєї матері Венери, яка постала перед ним в образі молодої красуні.

З КНИЖКИ «ВІРШІ» (1920)

Геронтіон

«Геронтіон» у перекладі з давньогрецької — «старий дідуган». Імпульс для написання твору дав вірш кардинала Джона Генрі Ньюмена (1801—1890) «Сон Геронтіуса» про щасливе вознесіння людської душі на небеса. Літературне тло «Геронтіона» — вірш англійського поета Альфреда Теннісона (1809—1892) «Улісс».

Епіграф узято з п'єси В. Шекспіра «Міра за міру».

«У місяці сухому я жду дощу» — перифразований вислів Едварда Фіцджеральда, відомого культурного діяча вікторіанської Англії, перекладача східних літератур.

«Хочемо побачити ознаку від тебе» — звернення фарисеїв до Христа (Євангелія від Матвія, XII, 38—39).

«Христос-тигр» — образ з вірша «Тигр» англійського поета Вільяма Блейка (1757—1827).

Бербенк при «Бедекері», Блейштейн при сигарі

Літературне тло вірша — повість Генрі Джеймса «Листи Асперна». Т. С. Еліот дає тут пародійно-комічне витлумачення Джеймсової теми «американці в Європі».

«Часу руїни» — прихована цитата з поеми Джорджа Гордона Байрона «Паломництво Чайлд Гарольда».

Суіні випроставшись

Епіграф узято з п'єси Франсіса Бомонта (1584—1616) та Джона Флетчера (1579—1625) «Трагедія дівиці». З цими словами Аспатія, героїня п'єси, звертається до дівчат, котрі тчуть килим, на якому має бути її зображення в образі Аріадни.

«Суіні випроставшись» — пародійне визначення сучасної людини, яке Еліот пропонує на заміну «homo sapiens».

У вірші сценка в будинку розпусти накладається на антич-

ний міфологічний сюжет про Тесея та Аріадну. (Тут і далі виклад античних міфів див. за виданням: Словник античної міфології.— К., 1989).

Емерсон Ралф Уолдо (1803—1882) — американський філософ-трансценденталіст і письменник.

Гіпопотам

Назва вірша, очевидно, виникла за аналогією з «Бегемотом» — середньовічною назвою диявола.

«Адже в основі в неї — скеля» — перифраз рядка «і на скелі оцій побудую я Церкву свою» (Євангел. від Матвія, XVI, 18).

«Його омиє Агнця кров» — натяк на рядок з Апокаліпсиса (VII, 14): «Це ті, що... випрали одіж свою, та вибілили її в крові Агнця».

Переклад Віталія Коротича:

Широкозадий гіпопотам
Вмостився черевом в багно.
Хоч тіло міцним видається нам —
Із крові й плоті воно.

Шок блискавкою в тіло б'є,
Плоть бренну миттю протина.
Несхитною лиш Церква є —
Стоїть на камені вона.

Природа креслить рубежі —
Крізь ліс вагань гіпо' бреде.
Та Церкві сумніви чужі,
Лишень про гроші мова йде.

'Потам знеможено реве —
Плід манго високо дозрів.
А Церква з гілки персик рве,
Сягнувши через сім морів.

Сливе закоханим стає
У шлюбний час гіпопотам,
А Церква повсякчасно є
Із паном Богом сам на сам.

Гіпо' у сні проводить день
Вночі ж, полюючи, хрипить.
А Церква подивля людей,
Бо водночас жере і спить.

Крильми 'потам затріпотів
Та пурхнув над болотний гній.
За ним хор ангельський летів,
Виспівуючи гімн гучний.

Його омиє кров Агнця,
Він буде між святих святий.
Йому, звичайно, до лиця
На лютні грати золотій.

В цілунках мучениць спізна
Він сніжно-білу чистоту.
Правдива ж Церква порина
У тванъ смердючу і густу.

Переклад Олександра Грищенка:

Товстий старий гіпопотам
Лежить на череві в болоті.
Хоч він міцним здається нам,
Та в нім — нічого, окрім плоті.

Плоть нетривка і неміцна,
На думи здатна невеселі,
А Церква Істинна — вона
Незрушна, бо стоїть на скелі.

Ох, може гіпо дати маху,
Коли кінці з кінцями зводить.
Не знає Церква цього страху —
Прибуток сам її знаходить.

Потам би зроду не піднявся
На задні, щоб дістать бананів.
А Церкві — манго й ананаси
Везуть з-за дальніх океанів.

Реве при паруванні хижо
Гіпопотам, тварина вбога,
А Церква Істинна — щотижня
В солодкому єднанні з Богом.

Гіпопотам у мулі спить
Удень, ночами — промишляє.
А ось Господь — в ту ж саму мить
І спить, і промисел вчиняє.

Лиш уявіть: гіпопотам
Піднявся в небо із савани,
І янголи виводять там
Йому, як Богові, осанни.

Його омиє Агнця кров,
Зміцнить рука небесна плоть — і
Поміж святих він, будь здоров,
Утне на арфі щирозлотій.

Він буде білим, наче сніг,
Відмитий від гріхів доясна.
А Щира Церква — біля ніг
У нього скнітиме в міазмах.

Пошепти Безсмертя

Заголовок вірша — перифраз назви оди англійського поета Вільяма Вордсворта (1770—1850) «Натяки безсмертя за спогадами раннього дитинства».

Вебстер Джон (1580—1625?) — англійський драматург.

«Знав, як колотяться кістки» і далі — натяк на вірш Джона Донна «Останки».

Недільна заутреня пана Еліота

«Спочатку було Слово» — початок євангельської формули божественного начала та призначення буття (Євanг. від Матвія, I, 1).

«ТО EN, запліднений удруге» — тут: земне втілення «одного», тобто Бога-отця.

Оріген (близько 185—254) — християнський богослов і філософ, який поєднував у своєму вченні християнську теологію з неоплатонізмом. Його погляди послужили імпульсом для тривалих дискусій та єресей. Одна з них заперечувала божественну єдиносутність Отця й Сина.

«Художник умбрійської школи» — очевидно, мається на увазі П'єтро Перуджіно (1445—1523).

Параклет — один з атрибутів Святого Духа, Утішитель.

Суїні серед солов'їв

Назва пародіює назву вірша англійської поетеси Елізабет Барретт Браунінг (1806—1861) «Б'янка серед солов'їв». «Соловей» на жаргоні означає «повія».

Епіграф — передсмертний вигук героя трагедії Есхіла «Агамемнон».

В підтексті вірша — античний міф про Філомелу.

БЕЗПЛІДНА ЗЕМЛЯ
(1922)

Перший епіграф узято з роману «Сатирикон» римського письменника Гая Петронія (? — 66).

Паунд Езра (1885—1972) — американський поет-модерніст. *«З майстрів найкращому»* — цитата з Дантового «Чистилища» (XXVI, 117).

І. Погребіння померлого

12. «Я не росіянка, я з Литви — справжня німкеня» *(нім.)*.

20. *«О сину людський...»* — перифраз із «Книги Ієзекіїля (II, 1).

31—34. «Свіжо вітер віє
В краї батьківщинні,
Дитя моє ірландське,
Де ж ти нині?» *(Нім.)* — З опери Р. Вагнера «Трістан та Ізольда».

41. «В серце світла дивився...» — образ, запозичений у Данте.

42. «Море пустельне, море порожнє» *(нім.)* — слова спостерігача, що повідомляє Трістана про відсутність корабля Ізольди на обрії.

48. *«Де були очі — там перли нині»* — рядок з «Бурі» В. Шекспіра (пісня Аріеля, дія І, сцена 2).

49. *Беладонна* — італійський варіант імені однієї з Парок.

63. Т. С. Еліот відсилає читача до Дантового «Пекла» (III, 55—57, переклад П. Карманського та М. Рильського):

А далі люди виникли юрбою,
І я не міг тому пойняти віри,
Щоб смерть косила з жадністю такою.

64. Ще один перегук з Дантовим «Пеклом» (IV, 25—27):

Тут не було ні плачу, ані крику,
Бриніли тільки здавлені зітхання,
В повітрі дрож здіймаючи велику.

66. *Кінг Вільям Стріт* — вулиця в лондонському Сіті, на якій розташована церква Сент Мері Вулнос.

67. Див.: «І темрява стала по цілій землі аж до години дев'ятої» (Євангел. від Луки, XXIII, 44). *Дев'ята година* — година смерті Христа.

70. *Міли* — місце морської битви римлян з карфагенцями 206 р. до н. е.

76. «Брехливий читачу! Мій ближній,— мій брате!» *(Фр.)* — рядок з «Квітів Зла» Шарля Бодлера.

II. Гра в шахи

«Гра в шахи» — назва п'єси англійського драматурга Томаса Мідлтона (1580—1627). Крім того, Т. С. Еліот має на увазі п'єсу того ж автора «Жінки, остерігайтеся жінок», а також тему шахової гри з Шекспірової «Бурі».

77. З цього рядка і далі — стилістична імітація розповіді Енобарба («Антоній і Клеопатра» В. Шекспіра) про пишноту двору Клеопатри, а також описів будуарів у «Цимбеліні» В. Шекспіра та в поемі «Викрадення локона» Олександра Попа (1688—1744).

92. Перифраз рядків Вергілієвої «Енеїди» (I, 726—727):

З стелі злотистої сяють вогнем уже лампи висячі,
Полум'я факелів темряву ночі долає...

(Переклад М. Білика)

98. *«Сцена така лісова...»* — прихована цитата з поеми Джона Мільтона «Утрачений рай» (IV, 140).

99. Див. «Метаморфози» Овідія. Ця ж тема присутня у вірші «Суїні серед солов'їв».

152. *«Будь ласка, пора»* — так кельнери повідомляють, що бар зачиняється.

172. *«На добраніч, вельможна пані»* — останні слова Офелії з трагедії В. Шекспіра «Гамлет».

III. Вогненна проповідь

«Вогненна проповідь» — проповідь Будди, в якій він говорить про те, що всі речі, все, що сприймається відчуттями чи розумом, перебуває у вогні пристрасті, ненависті, засліплення. Будда закликає своїх послідовників відвернутися від світу, звільнитися від вогню.

175. *«...Німфи від'їхали»* — німфи Темзи, образи пасторальної поеми англійського поета Едмунда Спенсера (1552—1599) «Проталаміон».

176. *«Мила Темзо, тихо плинь...»* — рефрен поеми Е. Спенсера.

182. Перифраз Псалма 137, 1: «Над річками Вавілонськими,— там ми сиділи та й плакали...»

191. Перифразований рядок з монологу Фердінанда (В. Шекспір, «Буря», дія I, сцена 2).

202. «О ці дитячі голоси, що співають під куполом!» *(Фр.)* — рядок із сонета Поля Верлена «Парсіфаль», написаного за мотивами однойменної опери Ріхарда Вагнера.

218. *Тіресій* — легендарний сліпий оракул, що згадується в таких творах античної літератури, як «Семеро проти Фів» Есхіла, «Едіп-цар» Софокла та ін. В образі Тіресія поєднуються дві статі, адже, за легендою, він сім років був жінкою.

253. Рядок з пісні Олівії, героїні роману англійського письменника Олівера Голдсміта (1728—1774) «Векфілдський священик».

257. Рядок із вищезгадуваного монологу Фердінанда (В. Шекспір, «Буря»).

264. Йдеться про церкву Святого Великомученика Магнуса в Лондоні.

267. Початок пісні трьох дочок Темзи, які відповідають трьом дівам з опери Р. Вагнера «Сутінки богів», що підкреслюється рефреном.

279. Ідеться про англійську королеву Єлизавету I та її коханця лорда Лестера. (*Острів Псів* та *Грінвіч* — місцевості, де між королевою та Лестером зав'язалася любовна інтрига).

293. *Гейберi, Річмонд і К'ю* — передмістя Лондона.

296. *Маргейт* — морський пляж.

307. Цитата із «Сповіді» християнського теолога і церковного діяча Блаженного Августіна (354—430): «До Карфагена потім я прибув, де клекіт нечестивих кохань цілком заглушив мої вуха».

308. Тут поєднуються слова проповіді Будди із словами «Сповіді» Блаженного Августіна.

IV. Смерть від води

«Смерть від води» містить відлуння мотиву хрещення. Див. Послання апостола Павла до римлян (VI, 4): «Отож, ми поховані з ним хрещенням у смерть».

V. Що нагримів грім

322. Цей і наступні рядки містять опис останніх подій життя Христа.

367. Відгомін рядків Євanг. від Луки (XXIII, 27—28): «А за ним ішов натовп великий людей і жінок, які плакали та голосили за ним. А Ісус обернувся до них та й промовив: «Дочки Єрусалимські, не ридайте за мною,— за собою ридайте й за дітьми своїми!»

380. Біля каплиці Небезпек лицареві, що шукав Святий Грааль, стрічалися різні жахіття, серед них кажани з обличчями немовлят.

401. *«Datta, Dayadhvam, Damyata»* — слова творця світу Праджапаті з давньоіндійської книги «Упанішади». До нього звернулися боги, демони й люди з проханням вимовити слово

до всіх них. Грім, голос творця, тричі пророк «Da». Три тлумачення цього слова: «давай, співчувай, владарюй».

411. *«...Почув я, коли ключ...»* — перифраз рядків Дантового «Пекла» (XXXIII, 46): «І от я чую — забивають входи...» Йдеться про Уголіно делла Герардеска, приреченого на голодну смерть разом з двома його синами.

427. *«І зник в очисного вогню лавині»* (Данте, «Чистилище», XXVI, 148, переклад Є. Дроб'язка).

428. «Стати б мені ластівкою» *(латин.)*. Див. античний міф про Прокну. *«Ластівко, ластівонько»* — рядок з вірша Альфреда Теннісона.

429. «Аквітанський принц біля руїн вежі...» *(фр.)* — рядок з сонета «El Desdichado» («Знедолений») французького поета Жерара де Нерваля (1808—1855).

431. *«Іеронім шалений»* — герой п'єси англійського драматурга Томаса Кіда (1558—1594) «Іспанська трагедія», в якій іспанський гранд Іеронім помщається убивцям свого сина, поставивши п'єсу: вони беруть у ній участь, і по ходу дії він їх убиває.

433. Закінчення однієї з книг «Упанішад», що означає «мир, вищий за всяке розуміння».

ПОРОЖНІ ЛЮДИ

«Міста Куртц — він умер» — так чорний слуга з повісті Джозефа Конрада «Серце темряви» повідомляє про смерть Куртца, білого торговця в конголезьких джунглях. Конрад називає Куртца «порожнім у серцевині».

«Шеляг для старого Гая» — вислів цей пов'язаний з невдалою Пороховою змовою 1605 року. За традицією в цей день по вулицях носять опудало змовника Гая Фокса, а діти просять милостиню такими словами.

«Сонне царство смерті» — асоціація з III піснею Дантового «Пекла». За рікою Ахерон починається «інше царство смерті», аналогічне до першого царства смерті, що ним є саме життя.

«Я не відважусь зустріти очі в снах» — натяк на слова Беатріче (Данте, «Чистилище», XXX, 133—134).

«Одвічна зоря», «троянда зі ста пелюстками» — відомі образи з Дантового «Раю». Троянда — католицький символ Церкви невидимої, а також Матері Божої.

Переклад Флоріана Неуважного:

I

Ми видовбані люди
Ми солом'яні незграби
Разом хитаємось
Голови наповнює нам солома
Наша мова не значить нічого
Коли шепотом озиваємось до себе
Наш голос як шелест сухої трави
Яку наскрізь продмухує вітер
Як скрегіт лапи пацюка
На розбитому склі
В сухій нашій пивниці
Кшталти без форми тіні без барви
Віднята сила жести без руху
А ті що вже перейшли отой поріг
І маючи очі увійшли у друге королівство смерті
Не пригадують наших бідних душ і діл гвалтовних
Пригадають якщо пригадають
Видовбаних людей
Солом'яні незграби

II

Я не смію зустріти очей у моїх снах
В сонному королівстві смерті
Вони ніколи не появляться
Там на зламаній колоні
Блиск сонця буде очима

Там тільки дерев схиляються віти
І голоси коли співає вітер
Вони набагато віддаленіші більш урочисті
Ніж зірка що блідне
І щоб не бути мені ближче
В сонному королівстві смерті
То як і інші хай буду
Навмисне переодягненим
Хай буду патиками опудала у полі
Шерстю пацюка воронячими пір'ями
Хай похилюся коли вітер вие
Далі буду не близько —
І остаточно зустріч хай обмине
У цьому царстві ні світла ні тіні.

III

Ця країна неживим є краєм
Кактусова країна
Тут годують камінні образи
Їх ласкавості благає
Рука того хто вмер піднята покірно
В миготінні зірки котра блідне
Чи там як тут так само
У другім царстві смерті
Чи прокидаємось зовсім самотні
В години коли усе в нас
Є ніжністю і чистими сльозами
Уста жадають поцілунку
А моляться до розбитого каміння.

IV

Не тут суть очі
Очей тут немає
В оцій долині вмираючих зірок
В оцій видовбаній долині

Потрощеній щелепі наших утрачених царств
В цьому останньому місці зустрічі
Ми шукаємо наосліп
Недовірливі й німі
Зібрані на піску біля опухлої річки
Назавжди незрячі
Бо не появляться очі
Немеркнуща зоря
Багатопелюсткова троянда
Королівства смерті без світла і тіні
Тільки надія
Пустих людей

V

Оточмо колом кактус наш
Кактус наш кактус наш
Оточмо колом кактус наш
О п'ятій годині ранку
Поміж ідеєю
І дійсністю
Між наміром
І здійсненням
Падає Тінь
Бо Tuum est Regnum
Поміж концепцією
І творінням
Між хвилюванням
І відчуттям
Падає Тінь
А життя дуже довге
Між спрагою
І любовним спазмом
Між можливістю
І існуванням
Поміж есенцією

Та її плодом
Падає Тінь
Бо Tuum est Regnum
Бо Tuum est
Життя є
Бо Tuum est
І так саме кінчається світ
І так саме кінчається світ
І так саме кінчається світ
Не гуком великим тільки скиглінням.

ВЕЛИКОПІСНА СЕРЕДА

Великопісна, або попільна середа — перший день великого посту, коли за римсько-католицьким звичаєм віруючі посипають голову попелом. Поема написана за принципом літургії.

I

«Бо я не сподіваюсь...» — буквальний переклад з італійської першого рядка «Балади, написаної у вигнанні в Саранці» італійського поета Гвідо Кавальканті (1255—1300). Саме так — «Perch'io non spero» — при першій публікації називалася I частина поеми.

«Щоб хист у цього взяти, в того — волю» — перифраз сьомого рядка 29 сонета Шекспіра.

«Старий орел» — в часи Данте вважалося, ніби орел — єдиний з птахів, що може дивитися на сонце і не бути засліпленим. Тому цей образ став метафорою поета.

«Молися за нас, грішних...» — останній рядок католицької молитви «Ave Maria».

II

II частина поеми називалася «Salutation» — «Возславлення».

«Трійко білих леопардів» — переосмислення дантівської алегорії леопарда й вовчиці, які зустрічаються поетові («Пекло», I).

«Дерево ялівцеве» — біблійний образ. Пророк Ілля «пішов пустинею, дорогою одного дня, і сів під одним ялівцем, і зажадав собі смерті...» (I книга Царів, XIX, 4).

«І Бог промовив...» — перифраз біблійних рядків: «...І Дух Господній випровадив мене, і спинив мене серед долини, а вона — повна кісток!.. І сказав Він мені: «Сину людський, чи оживуть оці кості?..» (Ієзекіїль, XXXVII, 1—3).

«Владарка мовчань» і далі — імітація католицької літанії.

«Тепер вона — Сад» — образ Саду походить від райського саду і саду «Пісні Пісень», саду Данте, середньовічних гімнів до Богоматері, тощо.

«Ось наша земля. Наш спадок» — перифраз слів Господа до Ієзекіїля: «Оце наш Край, що поділите жеребком у спадок Ізраїлевим племенам...» (Ієзекіїль, XLVIII, 29).

III

III частина поеми називалася «Son de l'escalina» — «Вершина сходів» *(іт.)*. Літературним тлом цієї частини служить епізод зустрічі Данте з провансальським трубадуром XII ст. Арнаутом Даніелем («Чистилище», XXVI). Крім того, в медитаціях іспанського поета-містика Сан-Хуана де ля Круса (1542—1591) сходи означають метафору духовного очищення.

«Господи, я недостойний...» — перифраз новозавітного рядка «Не турбуйся, о Господи, бо я недостойний, щоб зайшов ти під стріху мою... Та промов тільки слово,— і раб мій одужає!» (Євангелія від Луки, VII, 6—7). Крім того, саме з такими словами звертається священик перед католицьким причастям.

IV

IV частина мала назву «Vestita di color di fiamma» — «Вдягнена в кольори вогню» (Данте, «Чистилище», XXX, 33). Йдеться про Беатріче. В цій частині поеми очевидний перегук з останніми піснями «Чистилища» й аналогії з першою зустріччю Данте з Беатріче.

«Sovegna voc» *(прованс.)* — слова із згадуваного вже монологу Арнаута Даніеля: «Пом'яніть у свій час про мої страждання».

«Спокутуйте цей час...» — Апостол Павло у своїх посланнях закликав спокутувати часи ці мудрістю і чистотою життя.

«А по тому — наше вигнання» — уривок з літургічної молитви до Богоматері «Salve Regina».

V

V частина «La sua volontade» — «Його воління — мир наш» (Данте, «Рай», III, 85).

«Якщо пропаще слово пропало» і далі — варіації на тему євангельських формул «А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його» (Євангелія від Іоанна, I, 5); «Воно в світі було, і світ через нього повстав, але світ не пізнав його» (Євангелія від Іоанна, I, 10).

«О народе мій!» — перифраз звернення Бога до Ізраїля: «Народе ти мій, що тобі я зробив і чим мучив тебе,— свідчи на мене!» (Михей, VI, 3).

VI

VI частина повторює початок поеми.

«Отче, благослови» — звернення до священика на сповіді.

З ЦИКЛУ ВІРШІВ «АРІЕЛЬ»

Мандрівка трьох царів

Вірш являє собою варіацію на традиційну євангельську тему (Євангелія від Матвія, II, 1—12). Як і наступні вірші, написаний для різдвяного збірника «Пісні Аріеля».

«Три дерева» — три розп'яття на Голгофі.

«Старий білий кінь» — на білому коні з'являється Христос в «Апокаліпсисі» (VI, 2; XIX, 11).

«Грали в кості на срібняки» — натяк на срібняки, що їх Юда одержав за зраду Христа.

Animula

Animula — душа людська *(латин.)*.

Маріна

Маріна — героїня трагедії Шекспіра «Перікл, цар Тірський». Вірш написаний як монолог Перікла, котрий знаходить свою дочку, Маріну, що вважалася загиблою. Їхня зустріч відбувається на кораблі.

Перший рядок: «Яке це місце, яка це область, який це край світу?» *(латин.)* — слова Геркулеса з трагедії Сенеки «Безумний Геркулес».

КОРОТКІ ВІРШІ

Вправи для п'яти пальців

V частина твору («Рядки для Кускускаравая») — пародія на дитячі вірші Едварда Ліра.

Краєвиди

Нью-Гемпшир, Вірджінія — штати у США.

Аск — річка в Англії.

Раннок — озеро в Шотландії.

Гленнок — долина в Шотландії.

Кейп-Енн — містечко в штаті Массачусетс, США.

ЧОТИРИ КВАРТЕТИ

Бернт Нортон

Бернт Нортон — назва помістя у графстві Глостершир, яке Еліот відвідав у 1934 р.

Геракліт (близько 520 — близько 460 до н. е.) — давньогрецький філософ, стихійний діалектик.

«...людський рід не може знести нічого, що надто реальне» — слова Томаса Бекета з драми Еліота «Вбивство в соборі». З поширення одного з монологів цієї драми, який не ввійшов до її тексту, народився «Бернт Нортон». Разом з тим окремі пасажі поеми перегукуються з драмою Еліота «Сімейна зустріч». Серед джерел I частини поеми — також вірш Еліота «Нью-Гемпшир».

Erhebung — піднесення *(нім.)*.

Іст Коукер

Іст Коукер — село в графстві Сомерсет, звідки походили предки Еліота. Перша частина поеми містить декілька фраз з твору поетового предка сера Томаса Еліота «Книга про правителя» (1531).

«В моїм початку мій кінець» — варіація на тему девізу Марії Стюарт «В моєму кінці мій початок», а також перифраз реплік Гаррі та Агати, героїв драми Еліота «Сімейна зустріч».

«Безмовне гасло» — натяк на сімейний девіз Еліотів «Tace et fac».— «Мовчи і дій».

Літературне тло I частини — книга Екклезіаст, III частини — поема «Сходження на гору Кармел» іспанського поета Сан-Хуана де ля Круса, IV частини — окремі мотиви з «Божественної комедії» Данте.

Переклад Григорія Кочура:

I

В моїм початку мій кінець. У послідовності
Будівлі зводяться й падають, розсипаються, потужніють,
Пересуваються, руйнуються, відновлюються, або натомість
Чисте поле, чи то фабрика, чи об'їзд.
Старе каміння на нову будову, стара деревина на нове
вогнище,
Старе вогнище на попіл, а попіл у землю,
Яка є водночас тілом, і покровом, і послідом,
Кістьми людини й тварини, стеблом і листом.
Будівлі живуть і вмирають: є час будуватись
І час жити й відтворюватись у нащадках,
І час вітрові деренчати шибкою,
І шамотіти на підлозі, де бігає польова миша,
І шарпати фіранку з мовчазним епіграфом.

В моїм початку мій кінець. Ось світло падає
Навскіс на чисте поле, утворюючи глибоку смугу,
Затінену галуззям, темну пополудні,
І ти тулишся до лави, коли проїздить віз,
І глибока смуга скеровує тебе в напрямку
Села, загіпнотизованого гарячим світлом
Електричної спекоти. Теплу знемогу
Поглинає, не дроблячи, сірий камінь.
Далії сплять у порожнечі мовчання.
Чекай ранньої сови.

На тому чистому полі
Якщо не підійдеш надто близько, якщо не підійдеш надто
близько,
Улітку опівночі можна почути музику
Убогої сопілки й маленького бубна,
Можна побачити, як навкруг купальського вогнища
Поєднані між собою чоловік і жінка

Виступають у танку, що означає зашлюбини,
Гідне і зручне таїнство.
Пара з парою в необхідному єднанні,
Притримуючи одне одного за руки чи лікті,
Що означає згоду. Кружляють і кружляють навколо вогнища,
Стрибають через пломінь, утворюють кола,
З сільською урочистістю чи то з селянським сміхом
Піднімають неповороткі ноги в незграбних черевиках,
Земляні ноги, глинясті ноги, що підносяться з хуторними
веселощами,
Веселощами тих, що вже під землею
Стали поживою для зерна. Дотримують такту,
Дотримують ритму в своєму танку,
Як у перебігу свого життя, перебігу пір року,
Пір року і руху сузір'їв,
Пора удою, пора жнив,
Пора парування чоловіка з жінкою
Й тваринної тічки. Нога підноситься й опадає.
Пора їжі й життя. Посліду і смерті.

На світанок заноситься, і знову день
Готується до спеки й тиші. Біля моря світанковий вітер
Брижить і хвилює воду. Я тут,
Або там, або деінде. В моєму початку.

II

Що чинить пізній листопад
З клопотами весняними,
З витворами спекотного літа
І прим'ятого ногою первоцвіту,
І мальвами, вони пнуться вгору,
Червоні в сірості, що пригинає вниз
Троянди пізні, вкриті раннім снігом?
Грім перекочується через зірки,
Неначе тріумфальний повіз,
Залучений до війни сузір'їв.

Скорпіон воює проти Сонця,
Аж поки зайде і Сонце, і Місяць,
Комети плачуть, Леоніди летять
Полювати в небесах і на полонинах,
Кружляючи в вирі, що ввергає
Світ у нищівне полум'я,
Яке його спалить, перш ніж запанує льодовець.

Не надто це вдалий спосіб відображення:
Переказ у застарілій поетичній формі,
Що змушує нас до надмірних змагань
Із словом і значенням. І йдеться не про поезію.
Не її, повторюю, маємо на увазі.
Що могло бути вартістю довгожданого,
Сподіваного заспокоєння, осінньої злагоди
І старечої мудрості? А може, ошукали нас,
Чи, може, себе ошукали тихомовні дідки,
Що заповідали нам рецепт на оману?
Та злагода — ніщо інше, як обдумана тупість,
Мудрість — то лише знання померлих таємниць,
Непотрібне в темряві — чи то коли в неї вглядатись,
Чи від неї відвертатись, здається нам, що,
В кращому разі, тільки обмежену вартість
Має знання, яке виникло з досвіду.
Знання пропонує взірець і ошукує,
Бо щохвилини взірець інакший,
А кожна хвилина — нова і несподівана
Оцінка того, чим ми були. Нас не вводить в оману
Те, що, вводячи в оману, більш не завдає шкоди.
На половині, не тільки на половині шляху,
Але протягом усього шляху, в темному лісі, в хащі,
На самому краї прірви, де нема як поставити ногу,
Де потвори загрожують, блудні вогні,
Лукаві знади. Не слід мені слухати
Про старечу мудрість, точніше — про божевілля,
Ляк перед ляком, шаленством, перед якимсь володінням,

Приналежністю комусь, або іншим, чи Богові.
Єдина мудрість, яку сподіваємося здобути,
Це мудрість покори: покора безконечна.

Всі ці будинки поглинуло море.

Всіх танцюристів поглинула земля.

III

О пітьмо, пітьмо, пітьмо. Всі відходять у пітьму,
В порожняву міжзоряних просторів, порожні в порожняву,
Капітани, банкіри, визначні письменники,
Достойні покровителі мистецтв, державні діячі, керівники,
Високі урядовці, голови численних комітетів,
Промислові магнати, маленькі чиновники, всі відходять у пітьму.
Потьмарюється Сонце, і Місяць, і Готський Альманах,
Торговельна Газета, Довідник Директорів,
Холоне почуття і втрачає здатність діяти,
І ми йдемо з ними на мовчазний похорон,
На нічний похорон, бо немає кого ховати.
Я сказав своїй душі: тримайся тихо, нехай пітьма зійде на тебе,
І нехай ця пітьма буде темрява божа. Так, як у театрі,
Коли світло гасять, і сцена змінюється,
З глухим шарудінням лаштунків, з рухом темряви в темряві,
Ми знаємо, що пагорки й дерева, вся далека панорама,
Увесь імпозантний фасад — усе це віддаляється,
Або як у вагоні підземки, коли поїзд надто затримується між станціями,
І гомін голоснішає, і раптом перетворюється в тишу,
І видно на кожнім обличчі все глибшу порожнечу думки,
Зростання розгубленості — про що міркувати далі —
Або коли під ефіром, коли думка свідома, але свідома нічого,
Я сказав своїй душі: будь спокійна, сподівайся без надії,

Бо надія може бути надією на щось облудне; без любові,
Бо любов може бути облудна; існує ще віра,
Але віра, любов і надія — всі в чеканні.
Чекай без думки, бо не готовий до думки,
Нехай пітьма буде світлом, а безрух — танцем.
Жебоніння струмка, блискавка взимку,
Дикий чебрець непомітний і лісова суниця,
Сміх у саду, відлуння захоплення,
Не втрачене, але владне, показує агонію
Смерті й народження.

Скажете, я повторюю
Те, що казав раніше. Скажу ще раз.
Маю повторювати? Щоб прийти звідти,
Де вас уже нема, сюди, де вас іще нема,
Мусите йти дорогою, що не знає екстазу,
Щоб досягти того, чого не знаєте,
Мусите йти дорогою незнання,
Щоб знайти те, чого не маєте,
Мусите йти дорогою зречення,
Щоб досягти того, чим ви не є,
Мусите йти дорогою, на якій вас нема,
Те, чого не знаєте,— єдине, що знаєте,
Те, чого не маєте,— єдине, що маєте,
Ви є там, де вас нема.

IV

Поранений хірург загрожує крицею
Хворій частині тіла;
Відчуваємо під скривавленою долонею
Гостре співчуття його майстерності,
Що розтинає загадку хворої частини.

Єдине наше здоров'я — недуга,
Коли слухаємо конаючу сестру-жалібницю,

Яка дбає, щоб ми не зазнали приємності,
Але нагадує клятьбу нашу і Адамову
І те, що видужання через страждання — міцніше.

Уся земля — наш шпиталь,
Його збудував збанкрутований мільйонер,
Де, коли пощастить, то ми
Умираємо від великої батьківської турботи,
Що не покине нас, але завше догляне.

Тремтіння пробігає від п'ят до колін,
Гарячка співає у звивинах мозку,
Щоб зігрітися, мушу змерзнути,
Тремтіти в льодовому промінні чистця,
Де троянди — пломінь, а дим — колючки.

Краплі крові — наш напій,
Криваве м'ясо — наша пожива:
Всупереч тому, ми хочемо вважати,
Що ми здорові, складаємося з крові й тіла,
Тому, всупереч усьому, називаєм цю п'ятницю чистою.

V

Ось я, на половині шляху, маючи двадцять років,
Двадцять літ, цілком спустошені роки l'entre deux guerres,
Намагався навчитись не вживати слова, і кожна спроба —
То цілком новий початок і інакша невдача,
Бо хтось якось навчив, що ліпше обходитись без слів,
І я волів би не казати нічого, або знайти спосіб,
Яким можна нічого не розказати. Бо кожна спроба —
Це новий початок, рейд у невисловлене
З нужденним озброєнням, щоразу нужденнішим
В загальному безладі невиразних вражень,
Неслухняних служників емоції. Те, що можна здобути

Силою й покорою,— те вже відкрите
Раз, або двічі, або кілька разів — людьми, з якими не випадає
Змагатись — бо це ж не турнір,
А тільки боротьба за відшукання втраченого,
Віднайденого і втраченого знов. І нині в умовинах,
Що видаються неможливими. Але це, мабуть, і не вигода,
і не втрата,
Для нас існують тільки спроби. Решта — не наша справа.

Дім — місце початку. Старіючи,
Бачимо світ дивнішим, умови складнішими
Для померлих і живих. Не замкнута в собі мить,
Відокремлена, без перед і після,
Але час життя згорає кожної миті,
І не час життя окремої людини,
Але старого каміння, що його не розшифрувати.
Час є для вечора під зоряним сяйвом
(Час увечері над альбомом фотографій).
Любов якнайбільше є собою,
Коли *тут* і *тепер* втрачає вагу.
Старі повинні бути відкривачами,
Тут і *там* втрачає значення.
Мусимо рухатись знов і знов
До іншої інтенсивності,
В більшу єдність, глибшу спільність
Крізь темний холод і порожнє безлюддя,
Скрик хвилі, вітру скрик, великі води
Альбатроса і дельфіна. В моїм кінці мій початок.

Драй Салвейджес

«Не раз я думаю, чи саме це мав на увазі Крішна» — натяк на епізод з давньоіндійської «Бхагаватгіти». Принц Арджуна слухає настанови бога Крішни: виконувати свою справу безкорисливо й не чекати наслідків своїх дій. За Крішною, лю-

дина має жити так, ніби майбутнього не існує, ніби кожна хвилина — це момент смерті.

«Figlia del tuo figlio» — «Дочка свого сина» (Данте, «Рай», XXXIII, 1).

Літтл Гіддінг

Літтл Гіддінг — містечко в графстві Хантінгтоншир. Під час громадянської війни 1641—1649 рр.— осередок роялізму й англіканства, тут Карл I знайшов притулок після поразки при Несбі 1645 р.

«Король розбитий» — ідеться про Карла I після Несбі.

«Зустрів я погляд майстра видатного» — в цьому образі поєднані риси Данте, Шекспіра, Свіфта, Мільтона та інших.

«І зник, лиш пролунав сигнал відбою» — ремінісценція з Шекспірового «Гамлета», зникнення привида батька Гамлета.

«Гріх є необхідність...» і наступні два рядки — цитата з одкровень середньовічної англійської письменниці-містика Юліани з Норвіча. Вона обстоювала ідею «неминучого зла» як шляху до добра.

«Я згадую серед пітьми про короля, про трьох мужів на ешафоті» — йдеться про Карла I, страченого в 1649 році, та його прихильників графа Стаффорда та архієпископа Лауда.

«І про одного, що вмер сліпий і спокійний» — ідеться про поета Джона Мільтона.

«Привид Троянди» — війна Червоної та Білої Троянд точилася в XIV—XV ст. між прибічниками королівських домів Ланкастерів та Йорків.

«Даровано пекуче вбрання» — сорочка, просякнута кров'ю кентавра Несса, убитого Гераклом. Вона пристала Гераклові до тіла й пекла його вогнем, від якого той і помер у страшних муках.

«З образом цеї Любові і з голосом цього Покликання» — слова анонімного автора XIV ст.

ВІРШІ НА ВИПАДОК

Волтерові де ля Мару

Де ля Мар Волтер (1873—1956) — англійський поет, прозаїк і літературознавець. Ліричні, безпретензійні, різноманітні за строфікою поезії де ля Мара нерідко відтворюють казковий, фантастичний світ, побачений очима дитини або підлітка. В цьому вірші Т. С. Еліота легко простежити алюзії з кількох поезій де ля Мара.

Переклад Михайла Москаленка:

Йдучи за ручаєм, уздріли діти
Безлюдний острів, бухту, пруг піщаний
(Одначе й небезпечно там ходити:

І хащі мангрові, й виткі ліани,
Там і хижак скрадається неситий,
Ведмеді, буйволи та павіани,

Там і примарні ковзають лемури
По стовбурах, пильнують скарб незнаний) —
Дитячі спогади про авантури

За чаєм, і від лампи відблиск тьмавий...
Ще вірші почитати б! Смерк похмурий,
До ліжка, може, час?.. Ох, топче трави

Чиясь п'ята невидна: це фантоми
Прийшли, та вдосвіта щезає з яви
Оте смутне, невловне і зникоме.

Коли дивує нас знайома сцена,
Коли вивчати маємо відоме,
А два світи стинаються стеменно;

Коли кричать під місяцем котяри,
А пси дрижать, а сови навіжено
Спішаться на відьомський шабаш ярий;

Коли вночі не годен подорожній
Збудити сонного, коли примари
З будинку визирає вид порожній,—

Хто це окреслив, як усе постало?
Яке закляття в темряві всеможній
Привиддям вольну путь заповідало?

Усе твоє: оманливі звучання,
Мистецька міра, чиста й досконала,
Природна легкість хисту й чарування;

Ткання, яке снуєш незримо й дбало,—
Непоясниме звуків проминання.

ЗМІСТ

Поезія Томаса Стернза Еліота. *Соломія Павличко* 3

З КНИЖКИ «ПРУФРОК ТА ІНШІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ» (1917)

Пісня кохання Дж. Альфреда Пруфрока
Переклав Олександр Гриценко 28
Переклав Віталій Коротич 161
Портрет дами. *Переклала Марія Габлевич* 33
Прелюди.
I. *Переклав Віталій Коротич* 38
Переклав Олександр Мокровольський 166
Переклав Максим Стріха 166
II. *Переклав Віталій Коротич* 38
III. *Переклав Віталій Коротич* 39
IV. *Переклав Максим Стріха* 39
Рапсодія вітряної ночі.
Переклав Олександр Мокровольський 41
Ранок біля вікна. *Переклав Максим Стріха* 44
«Бостон Івнінг Транскріпт». *Переклав Максим Стріха* 45
Тітка Гелен. *Переклав Віталій Коротич* 46
Містер Аполлінакс. *Переклав Олександр Мокровольський* 47
Істерія. *Переклав Максим Стріха* 49
La Figlia che Piange. *Переклав Максим Стріха* 50

З КНИЖКИ «ВІРШІ» (1920)

Геронтіон. *Переклав Олександр Мокровольський* 54
Бербенк при «Бедекері», Блейштейн при сигарі.
Переклав Олександр Гриценко 57
Суіні випроставшись. *Переклав Олександр Гриценко* 59
Гіпопотам.
Переклав Юрій Лісняк 61
Переклав Віталій Коротич 169
Переклав Олександр Гриценко 170
Пошепти безсмертя. *Переклав Олександр Мокровольський* 63
Недільна заутреня пана Еліота.
Переклав Олександр Гриценко 65
Суіні серед солов'їв. *Переклав Олександр Мокровольський* 67

БЕЗПЛІДНА ЗЕМЛЯ (1922)

Переклав Іван Драч 70

ПОРОЖНІ ЛЮДИ (1925)

Переклав Віталій Коротич 86
Переклав Флоріан Неуважний 178

ВЕЛИКОПІСНА СЕРЕДА (1930)

Переклав Олександр Мокровольський 92

З ЦИКЛУ ВІРШІВ «АРІЄЛЬ» (1927—1933)

Мандрівка трьох царів.
Переклав Олександр Мокровольський 102
Animula. *Переклав Володимир Діброва* 104
Маріна. *Переклав Максим Стріха* 106

КОРОТКІ ВІРШІ

Вправи для п'яти пальців. *Переклав Олександр Гриценко*
I. Рядки для перського кота 110
II. Рядки для йоркширського тер'єра 111
III. Рядки для качки у парку 112
IV. Рядки для Ральфа Ходжсона, есквайра 113
V. Рядки для Кускускаравая
та Мірза-Мурад-Алі-Бека 114
Краєвиди. *Переклала Марія Габлевич*
I. Нью-Гемпшир 115
II. Вірджінія 116
III. Аск 117
IV. Раннок, у Гленко 118
V. Кейп-Енн 119

ЧОТИРИ КВАРТЕТИ (1936—1942)

Бернт Нортон. *Переклав Григорій Кочур* 122
Іст Коукер. *Переклав Михайло Москаленко* 128
Переклав Григорій Кочур 186
Драй Салвейджес. *Переклав Дмитро Павличко* 135
Літтл Гіддінг. *Переклав Максим Стріха* 144

ВІРШІ НА ВИПАДОК

Індійцям, які загинули в Африці. *Переклав Максим Стріха* 154
Оборона островів. *Переклав Максим Стріха* 156
Присвята дружині. *Переклав Максим Стріха* 158
Волтерові де ля Мару. *Переклав Максим Стріха* 159
Переклав Михайло Москаленко 194

Примітки 161

Литературно-художественное издание

ТОМАС СТЕРНЗ ЭЛИОТ

ИЗБРАННОЕ

Перевод с английского

Составление и предисловие
Соломии Дмитриевны Павлычко

Киев,
издательство художественной литературы
«Днипро»
На украинском языке

Художник *Ю. М. Сковородніков*
Художній редактор *О. Д. Назаренко*
Технічний редактор *І. М. Драгончук*
Коректори *А. Л. Алейникова, Т. Г. Білецька*

ИБ № 4778

Здано до складання 21.09.89. Підписано до друку 28.11.89.
Формат 70×100¹/₃₂. Папір друкарський № 1.
Гарнітура літературна. Друк високий.
Умови. друк. арк. 8,125+5 вкл. Умовн. фарбовідб. 8,491.
Обл.-вид. арк. 7,448. Тираж 6000 пр.
Зам. 9—288. Ціна 1 крб.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Еліот Т. С.

Е46 Вибране / З англ. / Упоряд. та передм. С. Павличко.— К.: Дніпро, 1990.— 198 с.

ISBN 5-308-00753-5

До книжки увійшли вибрані вірші та поеми найвидатнішого англо-американського поета XX століття, лауреата Нобелівської премії, митця, чия творчість відзначається масштабністю філософського пошуку та високою напругою інтелектуального осягнення буття і проблем світової культури.

Е $\frac{4703040200-208}{M205(04)-90}$ 208.90 ББК 84.4Вл+84.7(США)